

**VAASAN YLIOPISTO
KAUPPATIETEELLINEN TIEDEKUNTA
TALOUSTIETEEN LAITOS**

Tomi Kaunismäki

NEUVOSTOLIITON VARJOTALOUS JA KORRUPTIO VENÄJÄLLÄ

Taloustieteen
pro gradu -tutkielma

VAASA 2012

SISÄLLYSLUETTELO	sivu
1. JOHDANTO	7
1.1. Tutkimuksen tavoitteet	7
1.2. Tutkimuksen suoritus ja tutkimusmenetelmät	8
1.3. Tutkimuksen rakenne	8
2. IDEOLOGIA – POHJA TALOUSJÄRJESTELMÄLLE	10
2.1. Karl Marx ja kommunismi	11
2.2. Keskussuunnittelu ja tehon resurssien jako	12
2.2.1. Tarjonta ei vastannut kysyntää Neuvostoliitossa	13
2.2.2. Ei kannustusjärjestelmiä yrityksille	16
3. VARJOTALOUS NEUVOSTOLIITOSSA	18
3.1. Varjotalouden syntymisen syitä	18
3.2. Varjotalouden koko	19
3.3. Eräitä esiin nousevia ilmiöitä Neuvostoliiton taloudessa	21
3.3.1. Liikaraha	21
3.3.2. Peitetty inflaatio	22
3.3.3. Varjotaloudessa rahamääräisesti korkeammat hinnat	23
3.3.4. Kansan mustan pörssin moraalit	23
3.3.5. Asuminen ja asunnon vaihto	23
3.3.6. Palvelukset	24
3.4. Etuja varjotaloudesta	26
4. VENÄJÄN KIVINEN TIE MARKKINATALOUTEEN	27
4.1. Pohjana neuvostotalous	27
4.1.1. Perusta markkinataloudelle oli jo Neuvostoliitossa?	28
4.1.2. Neuvostoliiton romahdus loi ikäviä lieveilmiöitä	29
4.2. Siirtymävaihe kohti markkinataloutta	30
4.2.1. Negatiivisiin tuloshokkeihin varautuminen	32
4.2.2. Onko epävirallinen talous selviytymisstrategia siirtymätalouksille?	33
4.2.3. Sivutyöt esiin nouseva merkittävä ilmiö	34

5. KORRUPTIO VENÄJÄLLÄ – NEUVOSTOLIITON VARJOTALOUDEN PERINTÖ	39
5.1. Venäjä – yksi korruptoituneimmista valtioista maailmassa	39
5.2. Syitä korruptiolle Venäjällä	42
5.2.1. Onko kommunismin kaatuminen syy korruptiolle?	42
5.2.2. Korruption juuret ovat Neuvostoliiton varjotaloudessa	47
5.2.3. Onko korruptio Venäjän kulttuurille luontainen elementti?	48
5.3. Korruption seurauksia Venäjällä	49
5.3.1. Poliittiset vaikutukset	50
5.3.2. Venäjän kansantalous kärsii	50
5.3.3. Syövyttää yhteiskuntamoraalia	52
5.3.4. Pienten yritysten huono asema	54
5.4. Esteitä korruption kitkemiselle Venäjällä	57
5.4.1. Totutut käyttäytymisnormit	57
5.4.2. Venäjän johdon ja kansalaisten tyytyminen vallitsevaan tilaan	58
5.5. Läpinäkyvyys – perusta korruption hävittämiselle Venäjällä	59
5.5.1. Läpinäkyvät ja ei-läpinäkyvät taloudet	60
5.5.2. Korruptiolla merkittävä rooli Euroopan velkakriisissä	63
5.5.3. Oikeusvaltioperiaatteiden toimimattomuus Venäjällä	65
6. JOHTOPÄÄTÖKSET	67
LÄHDELUETTELO	69

VAASAN YLIOPISTO**Kauppätieteellinen tiedekunta**

Tekijä:	Tomi Kaunismäki	
Tutkielman nimi:	Neuvostoliiton varjotalous ja korruptio Venäjällä	
Ohjaaja:	Panu Kalmi	
Tutkinto:	Kauppätieteiden maisteri	
Oppiaine:	Taloustiede	
Aloitusvuosi:	2009	
Valmistumisvuosi:	2012	Sivumäärä: 78

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksen yksi keskeisimmistä tavoitteista oli analysoida Venäjän korruption tasoa Transparency Internationalin korruptio-indeksin perusteella ja etsiä viitteitä sille, onko Neuvostoliiton varjotaloudella ja nykyisen Venäjän korruptiolla jokin yhteys. Venäjä on yksi pahiten korruptoituneista valtioista maailmassa eikä kehitystä parempaan suuntaan ole viime vuosina tapahtunut. Huoli Venäjän korruptiosta käsittää kuitenkin vain Venäjän ulkopuolisia maita.

Nykyisen Venäjän korruptiolla on juuret neuvostotaloudessa. Tiukka kommunismiin pohjautuva suunnitelmatalous johti Neuvostoliitossa kansalaisten keskuudessa varjotalouden syntymiseen. Varjotalous oli yksityistä tuotantoa ja tavaranvaihtoa ohi virallisen kirjanpidon. Varjotalous antoi ihmisille mahdollisuuden pyrkiä parempaan elintasoon, joka ei virallisen talouden tiukkojen säädösten myötä ollut mahdollista. Neuvostoliiton luhistuttua tapahtui korruption hävittämistä ajatellen ikävä ilmiö: kriisitilanteessa laillistettiin markkinoita, joiden toimintatavat perustuivat varjotalouden lainalaisuuksiin ja korruptioon. Osa tutkijoista pitää varjotalouden syntymistä siirtymätalouksille selviytymisstrategiana. Virallisen talouden ulkopuoliset markkinat eivät ole venäläisille kuitenkaan pelkästään keino suojautua talouden epävarmuutta vastaan vaan myös mahdollisuus korkeampaan elintasoon.

Nyt käsillä olevan euron kriisin myötä on nähty, mihin korruptioon pohjautuvien talouksien rakenteiden murtuminen pahimmillaan johtaa. Venäjällä korruption taso on vielä pahempi kuin Kreikassa, joka sysäsi domino-efektin liikkeelle Euroopassa. Näin ollen voidaan vetää johtopäätös, että myös Venäjällä on muhimmassa mätää talouden rakenteita, jotka murtuessaan ovat uhka maailman talouden vakaudelle. Venäjän talouden läpinäkyvyyden lisääminen ja korruption vähentäminen olisi maailmantaloutta ajatellen merkittävä asia. Tosin tehtävä on kaikkea muuta kuin helppo, koska venäläiset eivät itse näe korruptioita maassaan ongelmana. Mutta, jos onnistutaan luomaan konkreettisia toimenpiteitä Venäjällä korruption kitkemiseksi ja läpinäkyvyyden lisäämiseksi, luo se uskoa, ettei mikään muukaan valtio maailmassa ole mahdottomuus. Maailmantalouden vakauden kannalta valtioiden läpinäkyvyys on yksi keskeisimmistä päämääristä.

AVAINSANAT: varjotalous, talouden siirtymävaihe, korruptio, läpinäkyvyys

1. JOHDANTO

Venäjällä korruption taso tänä päivänä on kansainvälisesti tarkasteltuna varsin korkea. Venäjä on yksi korruptoituneimmista maista maailmassa. Vuonna 2011 Transparency Internationalin korruptio-indeksin mukaisessa rankkauksessa (sijalla yksi oleva valtio on vähiten korruptoitunut) Venäjä oli sijalla 143, kun maita oli mukana tilastoinnissa 183. Suomi oli jaetulla toisella sijalla Tanskan kanssa Uuden-Seelannin viedessä kärki-paikan. Suomalaisesta näkökulmasta ihmetyttää, kuinka meidän naapurimaamme korruption taso on toisesta ääripäästä verrattuna Suomeen. Herää kysymys, onko reilu kaksikymmentä vuotta sitten hajonneella Neuvostoliitolla ja siellä harjoitetulla kommunis-milla jokin yhteys tämän päivän Venäjän korkeaan korruption tasoon?

1.1 Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen tavoitteena on etsiä ja hakea historiallista pohjaa ja ymmärrystä sille, miksi Venäjällä nykyisin korruptio rehottaa erittäin korkeana. Aluksi tarkoituksena on syventyä Neuvostoliiton aikana harjoitettuun talousjärjestelmään ja kartoittaa niitä syitä, jotka tämänkaltaisessa talousjärjestelmässä johtivat virallisen talouden ja kirjanpidon ulkopuoliseen talouteen eli varjotalouteen. Varjotalouden lainalaisuuksiin liittyi kiinteästi myös korruptio. Tutkimuksen tavoitteena onkin etsiä viitteitä siitä, onko Neuvostoliiton aikaisella varjotaloudella ja tämän päivän Venäjän korruptiolla jokin yhteys.

Tutkimuksen tavoitteena on myös hieman kartoittaa mahdollisia uhkakuvia maailman taloutta silmällä pitäen siitä, mitä voi tapahtua, jos Venäjällä ei ryhdytä konkreettisiin korruption vastaisiin toimenpiteisiin. Tarkoituksena on etsiä viitteitä nykyisestä euron kriisistä – jonka aiheutti korruptoituneiden talouksien rakenteiden murtuminen – Venäjän talouden tämänhetkiseen tilaan, ja siihen mihin vapaasti rehottava korruptio voi pahimmillaan lopulta johtaa. Tutkimuksen tavoitteena on myös tuoda ilmi sitä, kuinka tärkeää on kansainvälisesti valtioiden läpinäkyvyys ja alhainen korruption taso maailmatalouden vakauden ja kasvun kannalta.

1.2 Tutkimuksen suoritus ja tutkimusmenetelmät

Tutkimus suoritetaan tutkimalla alan kirjallisuutta, raportteja ja tieteellisiä artikkeleja. Tutkimukseen ei liity varsinaista itse tehtyä empiiristä osuutta, mutta Transparency Internationalin vuodesta 1995 julkaisema korruptio-indeksi antaa empiiristä pohjaa tutkittaessa korruption kehitystä Venäjällä ja muissa maissa. Vuoden 1995 korruptio-indeksistä puuttuu vielä Venäjä, joten tutkimuksessa käytetyt tilastot alkavat aina vuodesta 1996.

Transparency Internationalin korruptio-indeksi (The Corruption Perception Index) rankkaa valtiot paremmuusjärjestykseen sen perusteella, kuinka korkea havaittavissa oleva korruption taso on valtiolla julkisella sektorilla. Vuoden 2011 indeksi pohjautuu erilaisiin arviointeihin ja liike-elämän kyselyihin, jotka ovat suorittaneet riippumattomat ja hyvämaineiset instituutiot. Indeksien laatimista varten käytetyt kyselyt ja arvioinnit sisältävät kysymyksiä koskien virkamiesten lahjontaa, voitelurahaa julkisissa hankinnoissa, julkisten varojen kavallusta ja kysymyksiä, jotka selvittävät julkisen sektorin korruption vastaisten toimenpiteiden voimakkuutta ja tehokkuutta. Koska korruptio on suurelta osin piilossa olevaa toimintaa, jonka määrää ja yleisyyttä on hankala mitata, käytetään edellä mainittua havainnointi-menetelytapaa korruptio-indeksiin määrittämisessä. Ajan myötä käytetyt havainnointi-menetelmät ovat osoittautuneet luotettaviksi arvioiksi korruptiosta. (Transparency International 2011.)

Vuosittain korruptio-indeksien määrittämisessä käytetyt menetelmät ja tutkimusten määrä valtiokohtaisesti on saattanut vaihdella. Kuitenkin tässä tutkimuksessa lähdetään siitä lähtökohdasta, että vuosien 1996–2011 korruptio-indeksitilastot ovat keskenään riittävän vertailukelpoisia. Tällainen menettely on varmasti tämän tutkimuksen puitteissa hyväksyttävä, koska kuten edellisessä kappaleessa mainittiin, on Transparency International -organisaatio todennut, että ajan myötä käytetyt havainnointi-menetelmät ovat osoittautuneet luotettaviksi arvioiksi korruptiosta.

1.3 Tutkimuksen rakenne

Tutkimus koostuu kuudesta eri pääluvusta. Ensimmäinen luku on johdanto aiheeseen, jossa esitellään tutkimuksen tavoitteet, suoritustapa ja tutkimusmenetelmät sekä tutkimuksen rakenne. Toisessa luvussa pureudutaan kommunismin ideologiaan ja Neuvostoliiton talousjärjestelmään, joka myötäili Karl Marxin oppeja. Jokainen talousjärjestelmä

pohjautuu johonkin ideologiaa. Näin ollen tutkimuksessa nähdään tärkeänä aluksi syventyä kommunistisen talousjärjestelmän takana piilevään ajatteluun, jotta olisi helpompi käsittää Neuvostoliiton talousjärjestelmän tapaa organisoida yhteiskuntaa.

Kolmannessa luvussa syvennyttään Neuvostoliiton varjotalouteen, joka oli yksi merkittävimmistä ilmiöistä, jonka tiukka suunnitelmatalous sai aikaan. Varjotalouden kuvailulla ja siinä esiin nousseiden ilmiöiden esiin tuomisella, on tarkoitus luoda perustaa yhteyden havaitsemiselle nykyisen Venäjän korruption ja Neuvostoliiton varjotalouden välillä. Neljännen luvun tarkoitus on olla ikään kuin linkki Neuvostoliiton varjotalouden ja nykyisen Venäjän korruption välillä: siinä käsitellään Venäjän siirtymävaihetta kohti markkinataloutta.

Viidennessä luvussa keskitytään käsittelemään Venäjän korruptiota monista eri näkökulmista: etsitään mm. syitä Venäjän korruptiolle; tarkastellaan seurauksia, joita korruptio Venäjälle aiheuttaa; sekä pohditaan keinoja korruption kitkemiseksi Venäjällä. Venäjän korruption tason analysoimisessa hyödynnetään Transparency Internationalin korruptio-indeksiä vuosilta 1996–2011. Perspektiiviä Venäjän korruptiolle haetaan vertaamalla Venäjän korruption tasoa mm. euroon liittyneisiin EU-maihin. Viimeisessä eli kuudennessa luvussa vedetään johtopäätökset tutkimuksessa esiin tulleista tuloksista ja väittämistä.

2. IDEOLOGIA – POHJA TALOUSJÄRJESTELMÄLLE

Yksi länsimaiden historiaan eniten vaikuttaneista filosofisista teoksista on John Locken *Tutkielma hallitusvallasta*. Yksi merkittävimmistä syistä kyseisen teoksen kirjoittamiselle on se, että Locke halusi antaa aatteellista pohjaa Englannin ns. mainiolle vallankumoukselle 1688. Sittemmin myös muissa läntisissä kulttuuripiireissä ovat Locken filosofiset argumentit vaikuttaneet syvästi poliittisen elämän muotoutumiseen. Esimerkkinä voidaan nostaa Yhdysvallat, jonka perustuslaki seuraa pääperiaatteita Locken filosofiasta. Ajanjaksolla – jolloin Locke eli ja vaikutti – olivat lukuisat yhteiskuntamme tärkeistä aatteellisista perusrakennelmista muotoutumassa. Myöhemmin hänen teostaan *Tutkielma hallitusvallasta* luki tarkkaan mm. Adam Smith ja Karl Marx. (Yrjönsuuri 1995: 7.)

Varsin erikoista on huomata, että saman filosofin (Locken) ajatuksilla on erittäin merkittävä aseman kahden toisistaan varsin paljon poikkeavan yhteiskuntarakenteen kehittymisen kanssa. Kuten edellä jo mainittiin Yhdysvaltojen perustuslaki seuraa pääperiaatteita Locken filosofiasta. Toisaalta taas Neuvostoliiton oppi-isä Karl Marx on altistanut itsensä saman filosofin ajatuksille lukemalla tarkkaan teosta *Tutkielma hallitusvallasta*. Tämä on todella puhuttelevaa. Toki eri ihmisten johtopäätökset samoista ajatuksista usein päätyvät varsin erilaisiin loppuratkaisuihin. Siitä huolimatta on mielenkiintoista, että kaksi toisistaan merkittävästi eroavaa yhteiskuntaa, on saanut todennäköisesti vaikutteita samasta lähteestä. On kuitenkin muistettava, että kautta koko maailmanhistorian on esimerkiksi samoja uskonnollisia kirjoituksia tulkittu varsin eri tavalla ja eri lähtökohdista.

Kommunismi pohjautuu Karl Marxin ajatuksille. Adam Smithiä – joka hänkin luki tarkkaan Locken teosta *Tutkielma hallitusvallasta* – voidaan taas pitää eräänlaisena kapitalismin isänä. Jossain määrin nämä kaksi herraa ovat esi-isiä kahdelle tosiaan vastaan sotivalle ideologialle: kommunismille ja kapitalismille. Neuvostoliittoa ja Venäjää on hankala ymmärtää, ellei tunne lainkaan Karl Marxin ajatuksia ja kommunismin ideologiaa. Seuraavaksi esitellään hieman lähtökohtia sille, kuinka Neuvostoliitossa päädyttiin siihen, että kansakunnan talousjärjestelmää harjoitetaan kommunismin oppeihin pohjautuen.

2.1 Karl Marx ja kommunismi

Tulonjakoperiaatteet olivat sysäys sille, että kommunismi ideologiana ja yhteiskuntakokeiluna nytkähti liikkeelle. Marxilla oli pääajatuksena, että jokaiselle kansalaiselle pitäisi jakaa hyvinvointia vastaamaan hänen tarpeitaan. Eli yhteiskunnassa täytyisi jakaa taloudessa saavutetut tulokset tasaisesti. Käytännössä tämä tavoite kuitenkin unohtui kommunistisessa kokeilussa. Viimeisinä vuosikymmeninä ennen Neuvostoliiton hajomista kenellekään entisen itäblokin kansalaisista ei ollut epäselvää, että yhteiskunnassa oli olemassa selvät luokkarajat. Luokkajako koostui totalitaarisen yhteiskunnan johtavasta luokasta ja yhteiskunnan alarakenteesta. (Tiusanen 2009: 13.)

Marxilaisen teorian mukaan kapitalisti riistää työväestöä siten, että hän ostaa työntekijän tekemän varsinaisen työn hinnalla, joka on pienempi kuin sen tavaroille tuottama lisäarvo. Työntekijän olisi edullisempaa myydä tavara, johon hänen työnsä kohdistuu, mutta yhteiskunnalliset rakenteet pakottavat hänet palkkatyöhön. Tähän marxilaiseen teoriaan palkkatyöstä on perinteinen kapitalistien vastaus ollut seuraava: Locke pitää palkkatyötä kahden ihmisen välisenä sopimuksena, joka ei edellytä valtiollisia rakenteita eikä luo heidän välilleen poliittista valtasuhdetta. (Yrjönsuuri 1995: 29–30.)

Marx ajatteli, että Venäjän olisi mahdollista hypätä yli kapitalistinen kehitysvaihe, johon lännellä oli mennyt vuosisatoja. Eli Venäjä omaksuisi itselleen kapitalistisen tuotannon myönteiset saavutukset ilman, että sen tarvitsisi käydä läpi kaikkia vaiheita alusta alkaen. Kyseisiä myönteisiä saavutuksia ja kehittynyttä teknologiaa olivat mm. koneet, höyrylaivat, rautatiet sekä rahanvaihdon mekanismi (pankit, luottoyhtiöt jne.). (Oittinen 2006: 64.)

Karl Marx on eittämättä yhteiskuntatieteilijä, joka on vaikuttanut todella merkittävästi 1900-luvun historiaan. Kommunistimaissa viime vuosisadalla kysyttiin, oliko Marx tiedemies vai filosofi. On sanottu, että hänen on täytynyt olla filosofi. Nimittäin, jos hän olisi ollut tiedemies, ei hän olisi ensin kokeillut järjestelmänsä oikeilla ihmisillä. Aluksi olisi systeemi testattu laboratorio-olosuhteissa. (Tiusanen 2009: 11.)

Kirjoitukset, joita Marx on tehnyt, sisältävät kapitalistisen järjestelmän arvostelua ja lopulta niistä on luettavissa johtopäätös, että koko kapitalistinen järjestelmä on huono ja joutaa tuhottavaksi. Kuitenkaan Marx ei luonut koskaan mitään kommunismin mallia. Hän viestitti, että uusi parempi järjestelmä on historiallinen välttämättömyys, mutta se

millainen järjestelmä tuo ratkaisun, jäi auki. Kylmän sodan aikakaudella ihmiskunnasta varsin merkittävä osa joutui marxilaisen utopian vaikutuspiiriin. (Tiusanen 2009: 11.)

Marxin puolustukseksi on luettava se seikka, että hän ei itse luonut mallia kommunismin toteuttamisesta. Hän ei kertonut, kuinka käytännössä kommunismiin päästään. Näin ollen menetelmiä, joita Neuvostoliitossa käytettiin kommunismin nimissä, ei voida suoranaisesti laittaa Marxin nimiin. Historia on osoittanut, että Marxin ajatuksia oli hankala toteuttaa käytännön elämässä. Kuitenkin olisi Neuvostoliitossa pitänyt huomata Marxin ideoiden käytäntöön viemisen ongelmat ja lopettaa kokeilut heti toimimattomina. Toisin sanoen syylliset Neuvostoliiton kansan riistämiseen löytyvät käytännön toteuttajista. Varovaisten arvioiden mukaan noin 100 miljoonaa ihmishenkeä tuhoutui kommunistimaissa. Ajateltiin, että tarkoitus pyhittää keinot matkalla kohti suurta päämäärää. Vuosina 1989–91 kommunistiset järjestelmät Itä-Euroopassa romahtivat yksi toisensa jälkeen. Päämäärään eli lopulliseen utopiaan ei koskaan päästy. (Tiusanen 2009: 11.)

On usein väitetty, että kommunismin romahtamista ei osattu ennustaa. Välttämättä tämä ei ole totta. Kuitenkin historialliset tapahtumat 1980- ja 1990 -lukujen vaihteessa tulivat yllätyksinä suurelle yleisölle lännessä. Nähtävästi kommunistinen järjestelmä voitti ideologisessa kamppailussa propagandasodan länttä vastaan. (Tiusanen 2009: 12.)

2.2 Keskussuunnittelu ja tehoton resurssien jako

Suunnitelmataloudessa pyritään suunnittelemaan hyödykkeiden tuotannon ja jakeluun liittyvien seikkojen lisäksi myös teknistä kehitystä, luonnonsuojelua, sosiaalisia oloja ja tutkimusta. Näin ollen suunnitelmatalous käsittää paljon muutakin kuin vain taloudellisen tuotannon suunnittelua. Neuvostoliitossa oli tarkoituksena tehdä tuotannon rakenteesta täysin yhteiskunnan tavoitteiden mukaista. Tarkoituksena oli olla tuotannossa mahdollisimman tehokas eli tuottaa mahdollisimman paljon mahdollisimman lyhyessä ajassa. Talouden toiminta on optimaalista, jos talous on tehokas ja tuotannon rakenne vastaa jokseenkin ennalta määriteltyjä yhteiskunnan tarpeita. Neuvostoliitossa kehitettiin niin sanottua sosialistisen talouden optimaalisen toiminnan teoriaa eräiden neuvostoliittolaisten taloustieteilijöiden toimesta. Teoria perustuu seuraavanlaiseen käsitykseen: sosialistista taloutta voidaan muokata ja optimoida suunnitellusti, sosialistinen talous on hierarkkinen ja sosialistinen talous on myös epävarmuuden vallitessa toimiva järjestelmä. (Sutela 1982: 45 & 101.)

Kommunistit ovat yli sadan vuoden ajan unelmoineet maailmasta ilman rahaa. Karl Marxin mukaan raha on vain kapitalistisen riiston väline. Raha toimii kylmänä ”käteislinkkinä”, joka korvaa kaikki ihmisten väliset suhteet, myös perheen sisäiset ihmissuhteet. Vielä 1970-luvulla jotkut Euroopan kommunistit kaipasivat rahatonta maailmaa, mikä käy ilmi 70-luvulla julkaistusta Socialist Standard -lehden artikkelista. Siinä mainitaan, että raha tulee katoamaan ja kulta voidaan säilyttää Leninin toiveen mukaisesti julkisten käymälöiden rakentamiseen. Todetaan myös, että kommunistisissa yhteiskunnissa tuotteet ovat vapaasti tarjolla ja ilmaisia. On fakta, että elävässä elämässä ei ainutkään kommunistinen valtio ole pitänyt käytännöllisenä ratkaisuna luopua rahasta, ei edes Pohjois-Korea. Jo alustavasti tutustuttaessa todellisiin metsästäjä-keräilijöiden yhteiskuntiin havaitaan viitteitä siihen, että elämässä ilman käteisrahaa on selkeitä haittapuolia. (Ferguson 2008: 21.)

Maailma ilman rahaa on varsin erikoinen toive. Itse asiassa se on pohjimmiltaan toive maailmasta, jossa ei ole olemassa tehokasta työnjakoa – koska siitä rahassa pohjimmiltaan on kysymys. Se on toive maailmasta, jossa on paljon taloudellista tehottomuutta ja päällekkäisiä kustannustehottomia toimintoja. Neuvostoliiton harjoittamalla keskus suunnittelulla ei koskaan voitu päästä tehokkaaseen resurssien jakoon – rahallisella välitystoiminnalla siihen päästään (Ferguson 2008: 299).

2.2.1 Tarjonta ei vastannut kysyntää Neuvostoliitossa

Neuvostoliiton talousjärjestelmä ei ollut avoin kysynnän muutoksille. Hintojen ei annettu vapaasti määrittää markkinoilla sitä, kuinka kysytyjä ja houkuttelevia tavarat olivat kansalaisten mielestä. Toisin sanoen Neuvostoliiton johto ei halunnut luovuttaa valtaa talouden kehittymisestä markkinoille. Toisaalta kapitalistisissa länsimaissa on taas menty ehkä liiksi toiseen ääripäähän myöntämällä markkinoille lähes suvereeni päätäntävalta.

Puutteellinen hintamekanismi

Neuvostoliitossa ajateltiin tulevan sosialistisen yhteiskunnan olevan rahatonta ja siksi myös hinnaton perinteisestä sosialistisesta näkökulmasta (Sutela 1982: 114). Onko sitten rahalla merkitystä? Tähän kysymykseen ovat vastanneet varsin vaihtelevasti markkinatalouden toimintaa tutkineet taloustieteilijät. 1900-luvun alkuun saakka oltiin ensimmäistä sosialistista vallankumousta edeltäneissä sosialistisissa liikkeissä sitä mieltä, että tulevaisuuden yhteiskunnassa ei olisi hintoja – eikä rahaa. Fakta on kuitenkin, että

elävässä elämässä sosialistissa suunnitelmatalouksissa ovat käytössä sekä raha että hinnat. Toisaalta selvä on, että rahan merkitys on huomattavasti pienempi keskitetyssä suunnitelmataloudessa kuin markkinataloudessa. (Sutela 1982: 57–58.)

Suunnitelmataloudessa resurssit allokoidaan valmiiden suunnitelmien mukaan. Tässä systeemissä ei hintojen tarkoituksena ole lainkaan ohjata resurssien kohdentumista, kuten markkinataloudessa tapahtuu. Kuitenkaan tämä ei lainkaan tarkoita sitä, että hinnoilla ei olisi mitään tekemistä resurssien kohdentumisen kanssa; allokatioilla vain ei ole kovin tärkeää roolia. (Gregory & Stuart 1994: 191.)

Suunnitelmataloudessa hinnat eivät ole pelkkä passiivinen tekninen apuväline: niillä on tärkeä vaikutus siihen, mihin voimavaroja kohdennetaan. Hintoja käytetään *laskennan välineinä, kontrollin välineinä, päätöksenteon perusteina* ja *tulonjaossa*. Hinnat ovat aivan mainio apuväline *laskennan välineenä*. Olisi valtava ongelma suunnitella ilman hintoja sellaisten hyödykkeiden käyttöä, jotka eivät ole tasalaatuisia eli homogeenisia. On paljon helpompi puhua, että tarvitaan tietyn ruplamäärän arvosta laakereita kuin jos sanottaisiin, että tarvitaan tietty tonnimäärä laakereita – ruplamäärä on paljon selkeämmin ymmärrettävissä ja hahmotettavissa. *Kontrollin välineinä* hinnat toimivat siten, että esim. toteutuneita suunnitelmia tarkastellaan osittain rahamääräisinä. *Päätöksenteon perusteina* hinnat ovat mainio apuväline, kun halutaan tehdä taloudellisesti hyviä päätöksiä. Vaihtoehtoisia asioita voidaan keskenään verrata niiden edullisuuden mukaan. *Tulonjakoon* hinnat vaikuttavat ainakin seuraavasti: se hinta mikä maksetaan työläiselle hänen tekemästä työstä vaikuttaa ratkaisevasti siihen, paljonko työläisellä on rahaa käytössä. Suurelta osalta ihmisten ostovoima myös määräytyy kulutustavarahintojen perusteella. (Sutela 1982: 115.)

Täydellisen kilpailun vallitessa hinnat ovat ainoa asia, joka ohjaa yritysten ja kotitalouksien päätäntää. Tulos päätännästä on tiettyjen oletusten vallitessa jossakin mielessä paras mahdollinen. Kuitenkin on totta, että käytännössä ei voi olla olemassa täysin hintaohjattua taloutta. Myös markkinatalouden päätäntä perustuu muuhun kuin ainoastaan hintoja koskevaan tietouteen. Tähän ovat syynä epätäydellinen kilpailu, epävarmuus, julkishyödykkeet, ulkoisvaikutukset, julkisen vallan olemassaolo yms. (Sutela 1982: 115.)

Voidaan todeta, että täysin määräohjattu suunnitelmatalous, jossa minkäänlaisia hintoja ei ole lainkaan, on käytännössä myös mahdoton. Eli aivan puhtaana esiintyvä määräohjautuva tai hintaohjautuva talous on mahdoton. Totuus on siis jossain välimaastossa.

Näin ollen puhuttaessa todellisesta suunnitelmataloudesta tarkoitetaan taloutta, jossa yhdistyvät sekä määrä- että hintaohjaus. (Sutela 1982: 115.)

Dorn (1994) nostaa tekemässään kirja-arvostelussa Shanen teoksesta *Dismantling Utopia: How Information Ended the Soviet Union* esille mm. sen, että ilman hintamekanismia, oli Neuvostoliitossa äärimmäisen vaikea annostella niukkoja hyödykkeitä oikeita määriä. Talouselämä ei ollut vapaata: valtiolla oli tiukka kontrolli. Neuvostoliitossa valtio piti keinotekoisesti kulutustavaroiden hinnat alhaalla, mikä aiheutti kaikkialle jonoja: tämä ilmiö loi yksityiskohtaisen alakulttuurin omine jonottamiseen liittyvine tapoineen ja sääntöineen. (Dorn 1994.)

Todella outoa oli se, että puutetta ilmeni jopa sellaisten tavaroiden kanssa, joita Neuvostoliitto tuotti ja valmisti runsaasti. Esimerkiksi myöhään 1980-luvun lopulla Neuvostoliitto valmisti enemmän kuin kolme paria kenkiä jokaista kansalaista kohden, mutta kuitenkin ihmisten täytyi jonottaa ja odottaa ostaakseen kengät. Ongelma oli se, että saatavilla olevat kengät eivät olleet kuluttajien maun ja mieltymysten mukaisia: kengät oli tehty täyttämään valtionjohdon suunnitelman, ei tyydyttääkseen markkinoiden kysynnän. Tämän vuoksi kuluttajien oli odotettava tunteja jonossa löytääkseen kengät, jotka sopivat ja olivat tyylikkää – ja suurin osa kuluttajien kelpuuttamista kengistä oli kaiken huipuksi lopulta tuontitavaraa. (Dorn 1994.)

Shanen mukaan se, että Neuvostoliitossa kysyntä ja tarjonta eivät kohdanneet toisiaan, aiheutui informaation kontrolloinnista: Hinnat ovat informaatiota, jota tuottajat tarvitsevat tietääkseen mitä valmistaa ja kuinka paljon. Markkinoilla muuttuvat hinnat ovat ikään kuin sensorit, jotka ovat teipattu potilaan iholle lääketieteellistä koetta varten; ne tarjoavat jatkuvaa tietovirtaa kuluttajan tarpeista ja preferensseistä. Kun valtio kontrolloi hintoja, se riistää tuottajilta elintärkeän informaation kysynnästä. (Dorn 1994: 77.)

Talouselämän politisoituminen Neuvostoliitossa tarkoitti sitä, että hinnat oli valjastettu osaksi propagandakoneistoa ja näin ollen toimivat äärimmäisen huonosti taloudellisina suuntaviittoina. Neuvostoliiton sosialistista utopiaa pönkitettiin muun muassa pitämällä ruoan ja asumisen hinta keinotekoisesti alhaalla, kuten Shane toteaa: kontrolloidut hinnat olivat välttämätön potkuri Neuvostoliiton illuusiolle. (Dorn 1994: 79.)

Ilman palautetta hinnoista, jotka perustuivat kysyntään ja tarjontaan, oli tuotannosuunnittelijoiden tehtävä päätökset menneen tiedon perusteella sen sijaan, että olisivat päätökset tehty kuluttajien nykyisten preferenssien perusteella. Tästä seurauksena oli, että

sekä tuotantotavoitteet että hinnat saattoivat muuttua dramaattisesti. Esimerkiksi eräässä tapauksessa pyykinpesuaineen akuutti pula vaihtui jättiläismäiseen ylijäämään alle kahdessa vuodessa. Ilman hintojen ohjaavaa vaikutusta pesuaineteollisuus oli kuin valtava kuorma-auto ilman ohjauspyörää, joka kallistelee tien reunalta toiselle. (Dorn 1994: 84.)

Valtio antoi Neuvostoliitossa byrokraattien asettaa hinnat ja teki laittomaksi sen, mikä oli luonnollista eli hinnan määräytymisen markkinoilla vapaasti. Tämä johti siihen, että ihmisten kynnys tehdä oma ja perheen elämä helpommaksi yksityisen tuotannon ja tavaran vaihdon avulla madaltui. Ihmisillä oli vahva kannuste rikkoa lakia. Niin sanotusta varjotaloudesta tuli elämäntapa, joka auttoi ihmisiä selviytymään jokapäiväisestä elämästä. Niitä, jotka operoivat talouden rinnakkaisilla markkinoilla eli varjotalouden puolella, kutsuttiin taloudellisiksi toisinajattelijoiksi: harjoittamalla taloudellista vapautta, he haastoivat valtion monopolin talouselämässä samalla tavalla kuin poliittiset toisinajattelijat puolustavat sananvapautta. (Dorn 1994: 92.)

2.2.2 Ei kannustusjärjestelmiä yrityksille

Kapitalistisessa yhteiskunnassa ja taloudessa yritysten elinehto on menestyminen kilpailussa. Sosialistisessa taloudessa konkurssin vaaraa ei ole. Tämä seikka on nähty ongelmana sosialistista taloutta kritisoivissa kannanotoissa: yrityksellä ei ole kannustinta tehostaa toimintaansa, kun konkurssin mahdollisuutta ei ole. Kuitenkin perinteisessä sosialistisessa ajattelussa tätä kysymystä ei nähty mitenkään ongelmana. Ajateltiin, että motivaatio tulee sitä kautta, että sosialismissa työ tulokset olisivat kaikkien nautittavana ja olisivat kaikkien hyväksi. Toisin kuin kapitalistien riistoyhteiskunnassa, jossa ahkeroidut työn tulokset lipuvat etuoikeutetuille. Kuitenkin Neuvostoliitossa havaittiin ensimmäisen viisivuotissuunnitelman aikana, että ei ollut tarpeeksi selkeästi määritelty, millainen pitäisi olla suhde yksittäisen työläisen ponnisteluilla ja niin sanotun yhteisen hyvän välillä. Tämä johti siihen, että riittävää ja yhteiskunnan näkökulmasta tarpeeksi suurta kannustetta tarvittavalle määrälle työntekoa ei ollut. (Sutela 1982: 105.)

Neuvostoliiton pehmeä budjettirajoite

Keskitettyssä suunnitelmataloudessa hinnat ovat selkeästi jäykempiä kuin markkinataloudessa. Janos Kornai tärkeässä teoriassaan *vajetaloudesta* päättelee, että markkinataloudessa budjettirajoitus yrityksillä on yleensä kova ja taas suunnitelmataloudessa pehmeä. Jos rajoitus on kova, on rahan puute usein varsin kohtalokasta monille toiminnoil-

le. Jos rajoitus taas on pehmeä – kuten Neuvostoliitolla se oli – rahaa voidaan pumpata tarvittaessa aina lisää ylemmiltä tahoilta. (Sutela 1982: 116.)

Kornai esittää kaksi varsin merkittävää johtopäätöstä suunnitelmataloudessa olevien yritysten pehmeästä budjettirajoitteesta: eli miksi toimia tehokkaasti, jos rahaa on aina saatavilla ja miksi välittää hintojen muutoksesta, jos lisärahoitusta on aina saatavissa. Eli kustannusten pienentämiseksi on aivan turha pinnistellä. Myös kysyttyä määrää on aivan turha pienentää, vaikka hinnat nousisivatkin. (Sutela 1982: 116.)

3. VARJOTALOUS NEUVOSTOLIITOSSA

Kommunismiin pohjautuvalla talousjärjestelmällä oli omat selvät luonteenpiirteensä. Sitä voidaan pitää toistaiseksi ainoana systeeminä, joka on kyennyt yhdistämään vaatimattoman elintason lähes täydelliseen ympäristökatastrofiin. Usein oletus on, että korkea elintaso luo ympäristöhaittoja. Fakta on, että resurssipohjaltaan kylmän sodan aikakaudella, Neuvostoliitto oli selvästi maailman rikkain maa. Täydellinen vastakohta oli taas Japani: saarivaltio käytännössä ilman mitään resursseja. Kuitenkin lyhyessä ajassa Japani pystyi luomaan korkean elintason, joka verrattuna Neuvostoliittoon oli täysin ylivoimainen. Elintasokilpailusta selviytyi länsi aivan ylivoimaisena voittajana. (Tiusanen 2009: 13.)

Kommunistien propagandakoneisto oli aivan valtavan tehokas. Huolimatta siitä, että järjestelmä lahosi sisältä käsin, pystyttiin kommunistista menestystarinaa pitämään yllä maailmanlaajuisesti vuosikymmeniä. Kommunistien markkinointikyvyt olivat aivan omaa luokkaansa. Erittäin osuvasti vertaa venäläinen filosofi Aleksander Tsipko kommunistista yhteiskuntaa Neuvostoliiton loppuvaiheissa H.C. Andersenin satuun Keisarin uusista vaatteista. Lopulta alastonta totuutta ei kyetty enää peittämään. Systeemin tuhoi lopulta sisäinen kyllästyminen katsella ja kuunnella ikuisia lupauksia, jotka eivät pohjautuneet millään tavalla todellisiin faktoihin ja realiteetteihin – läntinen aggressio ei tuhonnut systeemiä. (Tiusanen 2009: 14.)

Neuvostotaloudelle aivan ominainen luonteenpiirre oli varjotalous, joka eräiden tutkijoiden mielestä hidasti Neuvostoliiton talouden luhistumista. Se loi väljyyttä tiukalle suunnitelmataloudelle ja noudatti markkinatalouden lakeja piilossa viralliselta taloudelta. Ilman varjotalouden esiintymistä olisi Neuvostoliitto saattanut jo paljon aiemmin tukehtua suunnitelmatalouden tiukkaan pakkopaitaan. (Tiusanen 2009.)

3.1 Varjotalouden syntymisen syitä

Uraauurtavaa tutkimusta ilmiöstä varjotalous on tehnyt Gregory Grossman. Ei ole olemassa yksinkertaista määritelmää sanalle varjotalous, mutta pyrkimällä selvittämään sen merkitystä päästään askartelevaan muutamien vähemmän tunnettujen neuvostotalouden seikkojen parissa. Syitä siihen, miksi varjotaloutta esiintyi Neuvostoliitossa, voidaan eräiden tutkijoiden mielestä etsiä kysynnän ja tarjonnan lähes ikuisesta epätasapainosta;

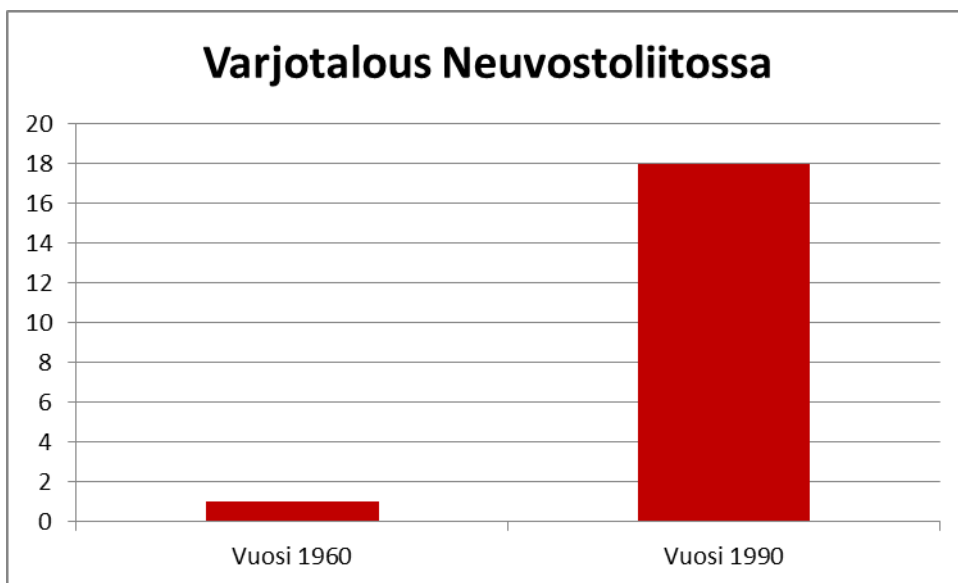
puute palveluista ja kulutustavaroista aiheuttaa inflaatiopaineita. Byrokraattinen suunnittelu, jota Neuvostoliitossa harjoitettiin, luo unkarilaisen taloustieteilijän Janos Kornain mukaan pääoma- ja hyödykepuolan. Varjotalous syntyy taas helpottamaan oloa tiukan suunnittelun luomassa pakkopaidassa. Kun oman palkan ostovoima hupenee, väestön on pakko etsiä tulonlähteitä myös muualta. Tämä saa monet ihmiset ryhtymään jonkinlaiseen lisätyöhön oman säännöllisen valtiolle tekemän työn ohella. (Lewin 2005: 450–451.)

Sosialistisissa talouksissa varjotalouden synty on vääjäämätöntä useimpien läntisten kirjoittajien (Grossman, Wiles, Shelly) mielestä. Tämän asian enimmäkseen vahvistavat myöhemmät neuvostotutkimukset. Kuitenkaan varjotalouden tarkka määritelmä ei ole mutkatonta. Osa läntisistä tutkijoista on sitä mieltä, että varjotalous koostuu kaikesta taloudellisesta aktiviteetista, joka ei sisälly virallisiin tilastoihin; toisin sanoen kaikesta henkilökohtaisen voiton nimissä tehdyistä taloudellisen toiminnan muodoista, jotka halveksivat yhteiskunnassa voimassa olevia lakeja. Toiset läntiset tutkijat taas pitävät tällaista tilannetta ”rinnakkaismarkkinoina” tai ”toisena taloutena”. Kuitenkin raja laittomien ja laillisten toimien välillä on usein hankala vetää. Näin ollen osa tutkijoista sijoittaa varjotalouteen kaikki toiminnat, jotka olivat käytännössä hyväksyttävissä, mutta jotka eivät sopineet viralliseen talouteen. (Lewin 2005: 451.)

Hughesilla on varsin mielenkiintoinen näkökulma tavaroiden ja palveluiden puutteesta Neuvostoliitossa hänen viitatessaan William Websterin (1997) tutkimukseen. Kyseisessä tutkimuksessa todetaan, että on olemassa jopa todisteita sille, että Neuvostoliitossa puute ja pula tavaroista ja palveluista oli osaltaan suunniteltua ja haluttu lopputulos, jotta tietyt tahot kykenivät taloudellisesti hyötymään varjotalouden tuotoista. (Hughes 2000: 627.)

3.2 Varjotalouden koko

Varjotalouden laajuutta ovat eräät asiantuntijat pyrkineet arvioimaan aikavälillä 1960–1990. On päästy käsitykseen, että tuolla kaudella varjotalous kasvoi 18-kertaiseksi (kuvio 1). Kolmannes kyseisestä kasvusta tapahtui maataloudessa, kolmannes kaupan ja muonituksen alalla ja viimeiseksi jäävä kolmannes teollisuudessa ja rakennusalalla. Palvelualalla päätoimialueita varjotaloudessa olivat autojen ja asuntojen korjaaminen sekä kotiopetus ja yksityiset terveystalot. (Lewin 2005: 450–451.)

Kuvio 1. Varjotalous Neuvostoliitossa kasvoi 18-kertaiseksi aikavälillä 1960–1990. (Lewin 2005.)

Tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että varjotalouden koko oli merkittävä ja tuotti valtavasti tavaroita ja palveluja. Varjotalouden tarkan laajuuden arviointi on hankalaa. 1980-luvun lopussa varjotalouden piirissä oli yli viidennes työvoimasta eli noin 30 miljoonaa ihmistä. Osassa palvelusektorin haaroista kuten autonkorjauksessa ja talonrakennus- ja korjausalalla tehtiin varjotaloudessa 30–50 % kaikista töistä. (Lewin 2005: 453.)

Kimin tutkimuksessa selvitettiin (2003) varjotalouden kokoa Neuvostoliiton kotitalouksissa vuodesta 1969 vuoteen 1990. Tutkimuksen mukaan varjotaloudessa keskimääräisten kotitalouksien menojen osuus yhteenlasketuista kaikkien kotitalouksien menoista oli 23 % vuodesta 1969 vuoteen 1990, mikä tarkoittaa 6,8 % lisäystä Neuvostoliiton bruttokansantuotteeseen. Kuitenkaan osuus ei kasvanut ajan myötä, mikä viittaa siihen, että varjotalouteen sisältyvä toiminta ei ollut selitys Neuvostoliiton talouden romahtamiselle. (Kim 2003: 532.)

Kimin tutkimuksessa arvioitiin lisäksi varjotalouden kokoa viidessätoista entisessä Neuvostoliiton osavaltiossa vuonna 1989. Tuloksissa oli nähtävissä huomattavaa vaihtelua eri osavaltioiden välillä varjotalouden koossa. Uutta lisäarvoa tuottavan varjotalouden koko ja osuus osavaltion bruttokansantuotteesta vaihteli – arvioituna menojen eli kuluttamisen näkökulmasta – Viron 1,5 %:sta aina Georgian 12,7 %:iin. (Kim 2003: 549.)

Treml ja Alexeev viittaavat aiempaan tutkimukseen (Grossman 1990) todetessaan, että varjotaloutta ilmiönä on tutkittu laajasti lännessä vuosina 1970–90 ja siitä eteenpäin. Paljon on opittu varjotaloudelle luonteenomaisista erityisistä markkinoista, instituutioista, tuotteista ja mekanismeista. Tutuksi on tullut myös yksityisten tulojen ja työnteon kokonaislaajuus valtion virallisen kirjanpidon ulkopuolella. (Treml & Alexeev 1993: 2.)

Treml ja Alexeev viittaavat edellä mainitun professorin tekemään toiseen tutkimukseen (Grossman 1987) sanoessaan, että ei ole mitään epäilyä siitä, että 1970-luvun lopulla oli Neuvostoliiton varjotalous jo kasvanut aika suureksi suhteessa viralliseen talouteen. Professori Grossman on arvioinut, että 1970-luvun lopussa yksityiset tulot käsittivät 28–33 % kaikista kotitalouksien tuloista. (Treml & Alexeev 1993: 2.) Neuvostoliitossa todella myöhään itse tajuttiin virallisella tasolla – tilastokeskuksissa, suunnittelutoimistoissa ja tutkimusinstituuteissa sekä ekonomistien keskuudessa – se, että varjotalous on ainutlaatuinen osatekijä kansallisessa neuvostotaloudessa, ei pelkästään yhteenlaskettu summa maassa tehdyistä talousrikoksista. (Treml & Alexeev 1993: 6.)

3.3 Eräitä esiin nousevia ilmiötä Neuvostoliiton taloudessa

Länsimaisesta näkökulmasta katsottuna Neuvostoliiton taloudesta nousee esiin varsin erikoisia ja silmiinpistäviä piirteitä, jotka voidaan lukea kuuluviksi varjotalouteen. Osan näistä piirteistä voidaan taas nähdä myötävaikuttaneen itse varjotalouden syntymiseen: esimerkkeinä vaikkapa liikaraha ja peitetty inflaatio. Jossain määrin on kuitenkin nähtävissä, että kaikki varjotalouteen liittyvät ilmiöt ovat seurausta siitä, että keinoitekoisesti pyritään patoamaan vapaa kaupankäynti ja hintojen määräytyminen vapaasti markkinoilla.

3.3.1 Liikaraha

Kommunistimaissa rahalla oli ainoastaan passiivinen rooli. Rahaa luotiin lisää tarpeen mukaan. Neuvostoliitossa rahatalouden tasapainossa näkyi jo 1970-luvulla järkkymisen merkkejä. Siitä huolimatta, että kansalaisilla oli varsin vähän houkuttimia laittaa rahaa säästöön, alkoivat kotitalouksien säästöt karttua. Neuvostoliiton suunnitelmataloudessa laskettiin, että kotitaloudet käyttäisivät kaikki tulonsa kokonaisuudessaan kulutukseen. Se miksi säästöjä syntyi, oli seurausta siitä, että kulutustarjonta jäi jatkuvasti jälkeen tavoitteista. Tämä oli ongelma, jolle ei normaalista talouskielestä löytynyt sopivaa termiä. Tästä ilmiöstä alettiin käyttää nimitystä liikaraha (monetary overhang). Vaikka ih-

misillä oli hallussaan ylimääräistä rahaa, ei heillä käytännössä ollut kuitenkaan valtaa ostaa kaupoista mitä tahtoivat. (Tiusanen 2009: 31–32.)

Äänekkäässä propagandassa julistettiin sitä, että peruselintarvikkeet ovat halpoja. Itse asiassa niiden hintoja pidettiin keinotekoisesti suhteellisen alhaisina: kaikki hinnat lyötiin keskusjohtoisesti lukkoon. Kuitenkaan valtio ei pystynyt tyydyttämään halvoista tuotteista aiheutunutta kysyntää. Herää kysymys: jos kuluttaja ei löydä ainuttakaan maitopurkkia tarjottuun halpaan hintaan, niin mitä hyötyä on kuluttajalle maidon halvasta hinnasta? Janos Kornai – kuuluisa unkarilainen taloustieteilijä – ihmetteli tätä kysymystä jo 1970-luvulla. (Tiusanen 2009: 32.)

Kuluttajien pyrkimys suurempaan kulutustasoon palkkojen noustessa ja pienempään säästämisasteeseen oli tuomittu epäonnistumaan, koska hinnat ja tarjonta olivat tarkasti edeltäkäsien suunniteltu: ne eivät reagoineet kysynnän muutoksiin. Palkkojen noustessa kotitalouksilla jäi säästöön enemmän kuin oli tarkoitus, eikä liikarahan käyttäminen kulutusta lisäämällä palveluiden ja tavaroiden kohdalla onnistunut. Seurauksena tästä saattoi olla työnteon vähentäminen. (Pickersgill 1976: 139.)

Tulojen kasvu Neuvostoliitossa johti lopulta mustien markkinoiden ja varjotalouden syntymiseen, koska ihmisille ei riittänyt tarpeeksi ostettavaa virallisen talouden piiristä lisääntyneillä tuloillaan. Varjotalous mahdollisti kotitalouksien kuluttaa tulojaan tavaroihin ja palveluihin, joita ei ollut tarjolla virallisia kanavia pitkin. Se mahdollisti myös lisätulojen ansainnan. (Pickersgill 1976: 140.)

3.3.2 Peitetty inflaatio

Kotitalouksien välillä käytiin paljon keskenään vaihtokauppaa, koska näin säästettiin aikaa, joka kuluisi tuotteiden jonottamiseen kaupoista. Usein oli myös etukäteen tiedossa, että haluttu tuote ei suurella todennäköisyydellä koskaan kauppaan ilmesty. Tällainen markkinoiden epätasapaino loi ilmiön nimeltä ”peitetty inflaatio” (represt inflation). Kun Neuvostoliitossa hinnat nousivat jonkin tuotteen kohdalla, se selitettiin siten, että kyseessä oli parannettu versio vanhasta tuotteesta tai jopa kokonaan aivan uusi tuote. Tämä oli uoma mitä myöden avoin inflaatio esiintyi käytännössä, mutta vanha hinta merkittiin tilastoihin. (Tiusanen 2009: 32.)

3.3.3 Varjotaloudessa rahamääräisesti korkeammat hinnat

Varjotaloudella on aivan omanlainen vaikutuksensa väestön kulutuskäyttäytymiseen. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta rahamääräiset hinnat varjotaloudessa olivat merkittävästi korkeampia kuin virallisessa taloudessa. Suuret erot ajan tasalla olevien hintojen kohdalla kuitenkin naamioivat alleen faktan, että tavaroiden ja palveluiden tehokkaat todelliset hinnat lopulta olivat aika lähellä tosiaan varjotalouden ja virallisen talouden välillä. Virallisessa taloudessa rahamääräisen hinnan todellisiin kustannuksiin oli lisättävä jonotuksen kustannukset: tavaroiden ostoa jouduttiin jonottamaan usein Neuvostoliitossa kauankin. Laadun suhteen oli usein myös vaikea verrata varjotalouden ja virallisen talouden tuotteita keskenään; myös asiakaspetosten määrän suhteen vertailu oli hankalaa. (Treml & Alexeev 1993: 19.)

3.3.4 Kansan mustan pörssin moraalit

Se millaiset vaikutukset mustan pörssin markkinoilla on kuluttajien käyttäytymiseen, voi riippua yleisesti siitä, millaisena ympäröivä yhteiskunta näkee mustan pörssin markkinoiden toiminnan moraalin. On sanottu, että ihmiset Neuvostoliitossa eivät paljon poikenneet ihmisistä muissa yhteiskunnissa tai kulttuureissa. Täten voidaan todeta, että tietty osa kansasta Neuvostoliitossa piti aktiivista osallistumista varjotalouden joihinkin niin sanottuihin voimakkaasti laittomiin toimintoihin – kuten laittomien tavaroiden ja palvelujen tuottaminen, varastaminen työpaikoilta, asiakkaiden huijaaminen, lahjusten ja palvelusten vaatiminen – tuomittavina ja moraalittomina tekoina. Kuitenkin paljon suurempi osa kansasta hyväksyi ilman epäilyksen häivää toisen tyyppisen osanoton varjotalouteen; hyväksyttävää oli mm. mustan pörssin markkinoiden tuotteiden ostot, pimeä työ, lahjusten antaminen viranomaisille sekä laittomien palkkioiden ja lisämaksujen tarjoaminen palveluhenkilökunnalle. Näin ollen on järkevää olettaa, että varjotalouden kasvun vaikutukset perustuvat enimmäkseen puhtaasti taloudellisille perusteille, eivätkä rajoitu mihinkään tiettyyn osaan väestöstä: varjotalous käsittää koko neuvostokansan ja sen harjoittamisen syy kansan keskuudessa on suurelta osin puhtaasti taloudellisen hyvinvoinnin lisääminen. (Treml & Alexeev 1993: 19–20.)

3.3.5 Asuminen ja asunnon vaihto

On todennettavissa, että hallinnollisesti säännöstelty kaupunkiasuminen Neuvostoliitossa osittain korvattiin ja syrjäytettiin markkinavoimilla, jotka toimivat usein varjotalouden kautta. Fakta on, että asuminen ja asunnon vaihto oli yksi tiukimmin säännöstellyis-

tä asioista Neuvostoliitossa; perustuslaki julisti, että jokaiselle Neuvostoliiton kansalaisella oli oikeus asuntoon ja tämä oikeus taattiin oikeudenmukaisella resurssien kohdentamisella julkisen valvonnan alaisuudessa. Alexeev viittaa kommentaariin (Konstitutsiia 1982: 150) Neuvostoliiton perustuslaista, joka selittää resurssien kohdentamisen perustuvan – ei kansalaisen tai hänen perheensä taloudelliseen asemaan tai maksukykyyn, vaan aivan toisentyypiseen informaatioon (esim. ihmisten lukumäärään perheessä tai terveyden tilaan yms.). (Alexeev 1988: 414.)

Alexeev viittaa muihin nevosto-lähteisiin (Andreyev 1978; Morton 1979: 791) todetessaan, että asunnot Neuvostoliitossa eivät olleet markkinahyödykkeitä, joita voitiin vapaasti ostaa ja myydä. Virallisesti ainut pakottava syy sille, että kotitalous voitiin laittaa paremman asunnon odotuslistalle, oli todellinen tarve. Alexeev viittaa kahteen lähteeseen (Antoshkin & Osipov 1985: 47; Mushkin 1982: 20–21) mainitessaan, että tyypillisesti perheen ei sallittu liittyä listalle, jos asuinpinta-ala henkilöä kohden ei ollut pienempi kuin 3–7 neliometriä – neliökriteerit kuitenkin vaihtelivat kaupunkien välillä. (Alexeev 1988: 414.)

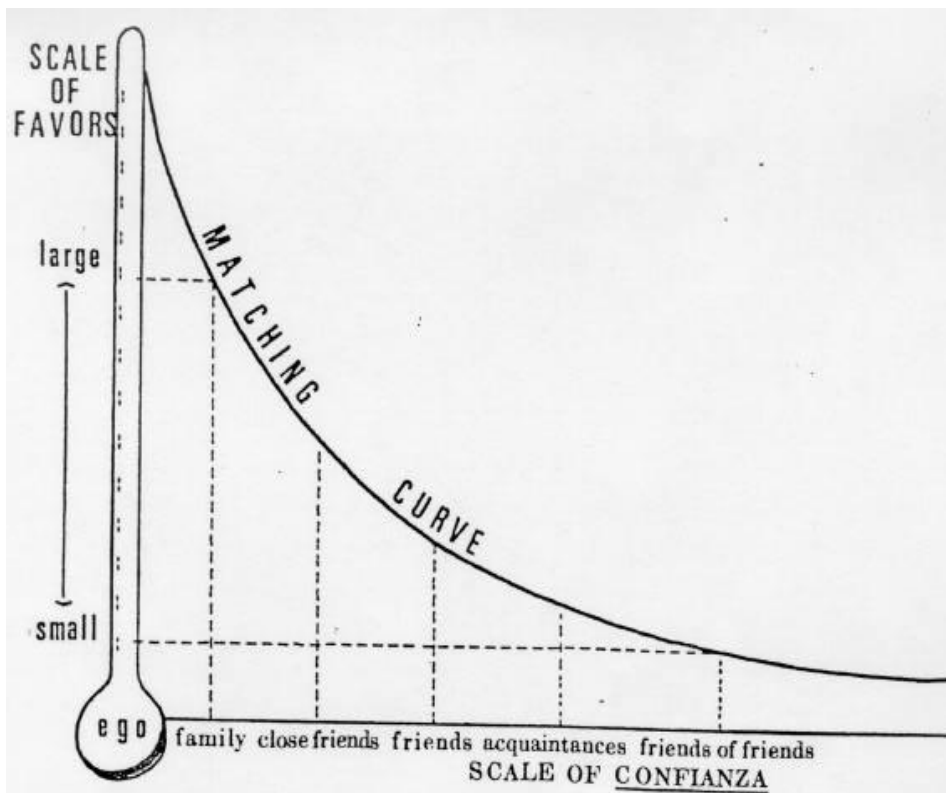
On kuitenkin hyvin tiedossa, että asuntojen jakamisjärjestelmä Neuvostoliitossa johti korruptioon, epäasianmukaisuuksiin ja joidenkin asiakkaiden suosimiseen. Viitatessaan kolmeen selvitykseen (Ekonomicheskaja gazeta 1986: 18; Trud 1986: 2; Pravda 1986: 6) esittää Alexeev kaksi tapaa jotka olivat ainakin käytössä menetelminä siinä, kuinka varjotalouden kautta voitiin hankkia parempi valtion omistama asunto. Yksi tapa oli lahjoa viranomaiset, jotka olivat vastuussa asuntojen jakamisesta. Toinen tapa oli vaihtaa asunto keskenään toisen perheen kanssa siten, että toinen perhe vaihdossa muutti heille aikaisempaa pienempään asuntoon, ja heille maksettiin tähän suostumisesta lisämaksu. (Alexeev 1988: 414.)

3.3.6 Palvelukset

Mitä byrokraattisempi yhteiskunta on rakenteeltaan ja säädöksiltään, ja silti kykenemätön tyydyttämään täysin ihmisten ja yhteiskunnan vaatimuksia, sitä enemmän on taipumuksia syntyä epävirallisia mekanismeja, jotka ovat virallisten mekanismien ulottumattomissa. Epäviralliset tavat vaihtokaupan kasvulle virallisen systeemin ulkopuolella johtuvat virallisen vaihtokaupan tehottomuudesta. Epävirallisella vaihtokaupalla on taipumus jopa lisätä virallisen vaihtokaupan tehottomuutta kompensoimalla sen puutteita. (Lomnitz 1988.)

Muodollisuuden aste ja virallisen systeemin kyvyttömyys tyydyttää yhteiskunnallisia tarpeita nostattaa kysyntää epävirallisille ratkaisuille. Jos virallinen systeemi olisi kykenevä tuottamaan ja jakamaan tavaroita ja palveluja vaadittavan määrän kaikille yhteiskunnan kansalaisille, tarvittaisiin vähemmän epävirallisia ratkaisuja. Näin ollen epäviralliset ratkaisut eivät olisi niin laajalle levinneitä. (Lomnitz 1988.)

Virallisen talouden ulkopuolisia ratkaisuja ei voida ymmärtää ainoastaan kysynnän ja tarjonnan kautta. Epävirallista taloutta määrittää usein omanlainen erityinen kulttuurinsa, jossa saattaa esimerkiksi niin sanottujen palvelusten tekeminen toisille olla yleistä. Tässä taloudellista toimintaa ei motivoi niinkään kysyntä ja tarjonta, vaan suhde palveluksen pyytäjän ja sen tekijän välillä. Lomnitz viittaa artikkelissaan omaan aiemmin tekemään artikkeliinsa (Lomnitz 1971:102), kun hän kuvaa varjotaloudessa olevan vastavuoroisuuden periaatteen tärkeyttä: vaihtokaupan tekijöiden osapuolilla on oltava erityinen psykologinen läheisyys, jota espanjaksi kuvataan sanalla *confianza* (kuvio 2).

Kuvio 2. (Kuvio 2 on skannattu suoraan artikkelista). Palvelusten toteutumisen suhde *confianza*-tasoon. (Lomnitz 1988.)

Jos vaadittua *confianza*-tasoa ei löydy osapuolten väliltä, voi vaihto vielä kuitenkin toteutua. Voidaan hyödyntää kolmatta osapuolta, jonka *confianza*-taso molempien osapuolten välillä on riittävä. Tällainen toimintatapa johtaa verkostojen laajentumiseen, jossa palveluja tehdään vastavuoroisuuden periaatetta myötäillen. Alun perin *confianza* on normaalisti esiintynyt läheisten sukulaisten keskuudessa, mutta usein se laajenee käsittämään satoja ihmisiä, ystäviä ja tuttavuuksia. (Lomnitz 1988.)

3.4 Etuja varjotaloudesta

Varjotalous saattaa olla myös tietystä näkökulmasta taloudelle varsin hyödyllistä; se vastaa muun muassa kysyntään palveluista ja tuotteista, joiden valmistaminen olisi virallisen talouden puolella kannattavuudeltaan varsin heikkoa niiden pienten volyyymien vuoksi. Tästä näkökulmasta varjotalous tarjoaa talouselämälle dynamiikkaa, joka saattaa johtaa korkeampaan tehokkuuteen. Tässä mielessä varjotalous saattaa tarjota korkeamman potentiaalisen talouskasvun. Näin ollen on olemassa positiivinen korrelaatio talouskasvun ja lisääntyvän varjotalouden välillä. Myös joitakin muita positiivisia varjotalouden sivuvaikutuksia on nähtävissä. Frey ja Schneider viittaavat tutkimukseen (Schneider 1999), jossa empiiriset havainnot selvästi näyttävät, että yli 66 % varjotaloudessa ansaituista tuloista ovat Saksassa ja Itävallassa jokseenkin välittömästi kulutettu virallisen talouden piirissä, mistä seurauksena on huomattava sysäys ja apu viralliselle taloudelle. Talouskasvun myötä on otettava huomioon myös varjotalouden positiiviset enimmäkseen epäsuorat vaikutukset verotuloihin. Isossa-Britanniassa on olemassa näyttöä, että varjotaloudella on merkittävä stimuloiva vaikutus kuluttamiseen. (Frey & Schneider 2000.)

Osa tutkijoista on sitä mieltä, että varjotalous itse asiassa mahdollisti Neuvostoliiton järjestelmän säilymisen korjaamalla sen ontuvaa ja byrokraattista toimintaa omalta osaltaan. Ryfkina ja Kosals ovat tehneet varjotalouden luomasta tilanteesta osuvan yhteenvedon: Monissa yrityksissä ei ollut enää mahdollista erottaa toisistaan laillisia ja laittomia toimia ja näin ”mustavalkoiset” markkinat olivat syntyneet. Siitä huolimatta, että varjotalous vaikeutti merkittävästi terveen talouden luomista, oli se toisten tutkijoiden uskomuksen mukaan silti parempi vaihtoehto kuin villi mafiatyyppinen kapitalismi, joka saatiin kokea Venäjällä neuvostojärjestelmän luhistuttua. (Lewin 2005: 455.)

4. VENÄJÄN KIVINEN TIE MARKKINATALOUTEEN

Neuvostoliiton hajottua Venäjän tie puhtaaksi sellaiseksi markkinataloudeksi, mitä länsimaissa ymmärretään sanalla markkinatalous, on todella vaikea. Venäjän talouden pohjana on neuvostotalous, eikä sen perintöä kyetä haihduttamaan kovin lyhyessä ajassa. Näyttää siltä, että puhtaasti länsimaiseen markkinatalouteen ei Venäjällä siirrytä koskaan. Venäjälle onkin muodostunut markkinatalouden ja Neuvostoliiton aikaisen varjotalouden kombinaatio, jossa varjotalouden osuus maan bruttokansantuotteesta on erittäin merkittävä – jopa huomattavasti merkittävämpi kuin entisessä Neuvostoliitossa.

4.1 Pohjana neuvostotalous

Kuten sanottua Venäjän tietä puhtaasti markkinataloudeksi mutkistaa itsestään selvästi erittäin paljon menneisyyden historia. Vielä noin kaksikymmentä vuotta sitten entisessä Neuvostoliitossa oli käytössä talousjärjestelmä, joka on oikeastaan lähes vastakohta markkinatalouteen pohjautuvalle talousjärjestelmälle. Siitäkin huolimatta, että Venäjä kaikesta sydämestään haluaisi luoda itselleen puhtaasti markkinatalouteen pohjautuvan talousjärjestelmän, veisi se pitkän aikaa – ehkä useita vuosikymmeniä. Nyt kuitenkin näyttää vielä siltä, että ei Venäjällä itsellään edes ole todellista halua siirtyä täysin talousjärjestelmään, jota länsimaisesta näkökulmasta voisi kutsua markkinataloudeksi.

Voidaan todeta, että klassinen neuvostotyyppinen järjestelmä toimii maan taloudessa näennäisesti ilman lakeja. Kuitenkin talouden lait ovat edellytys Neuvostoliitolle ja Itä-Euroopan maille, jos halutaan onnistuneesti siirtyä markkinatalouteen. Talouden lakien puuttuessa on mahdotonta toteuttaa valtion johdon taholta uskottavaa politiikkaa sitoutumisessa tehokkaisiin markkinoiden kannustinmekanismeihin kuten esim. oikeuksiin yksityisomaisuudesta. Lisäksi valtion johto on kykenemätön kannattamaan niin sanotun monitahoisen persoonattoman kaupan kasvua, joka on ehdoton edellytys toimivalle markkinataloudelle. Ilman talouden lakeja muutos keskussuunnittelusta kohti markkinoiden allokaatiota saattaa hyvin todennäköisesti johtaa talouden alamäkeen, inflaatiopaineisiin ja tulojen jakautumiseen tietyille ryhmille. Tämä vuorostaan saattaa aiheuttaa poliittisen vastareaktion koko uudistusprosessia kohtaan siirryttäessä keskussuunnittelusta kohti markkinataloutta. (Litwack 1991: 77.)

Näyttäisi siltä, että Venäjällä on juuri näin käynyt, kuten edellisessä kappaleessa on kuvattu: siirtyminen keskussuunnittelusta kohti markkinataloutta on epäonnistunut selkeiden talouden lakien puuttuessa. Jotta edes teoreettisesti muutos keskussuunnittelusta markkinatalouteen tapahtuisi kitkattomasti, vaatisi se selkeiden talouden lakien lisäksi erittäin vahvan poliittisen johdon, joka tukee muutosta. Siltikin muutoksen läpivieminen olisi erittäin haastava tehtävä. Toisaalta miten Neuvostoliiton hajottua olisi Venäjällä edes heti välittömästi voinut olla olemassa selkeitä talouden lakeja? Kuitenkin Neuvostoliiton hajoaminen on asia, mikä varmasti pyrittiin loppuun asti estämään, joten on luonnollista, ettei selkeää suunnitelmaa kohti markkinataloutta ollut hyvissä ajoin luotuna. Olisihan se varsin outoa, että niin sanotun vihollisen ideologia eli talousjärjestelmä oltaisiin valmiita ottamaan käyttöön ilman minkäänlaista viivettä. Tätä näkökulmaa ajatellen nyt kun Venäjä on jälleen vahvistamassa suurvalta-asemaansa, on vaikea kuvitella, että tässä tilanteessa se veisi täydellisesti loppuun siirtymisen markkinatalouteen, joka olisi myös kaikilta osin läpinäkyvää toimintaa – ja länsimaisen ideologian standardien mukaista.

4.1.1 Perusta markkinataloudelle oli jo Neuvostoliitossa?

Joidenkin tutkijoiden mielestä Neuvostoliitossa oli kaikki edellytykset sisäisesti jo luotuna markkinataloudelle. Toisaalta tarkemmin ajateltuna näinhän asian täytyikin olla, koska markkinat ovat siellä, missä on kysyntää. Ja toki ihmisillä Neuvostoliitossa oli paljon tarpeita ja näin ollen myös kysyntää erilaisille tavaroille ja palveluille.

Litwack (1991) kertoo, että joskus on esitetty, että kompleksinen ja moniulotteinen verkosto ihmisten välisiä henkilökohtaisia siteitä – joita sosialistisissa talouksissa on – saattaa jo tarjota perustan ja pohjan markkinatalouden luomiselle. Eli jossain mielessä markkinat ovat jo olemassa. Ne pitää vain yksinkertaisesti laillistaa, laajentaa ja kehittää toimivammiksi; on vähennettävä korkeita transaktiokustannuksia, joita on klassisissa neuvosto-tyyppisissä järjestelmissä. On kuitenkin ensin kohdattava ainakin kaksi perustavanlaatuaista ongelmaa. Ensinnäkin tarvitaan instituutioita, jotka tukevat laillista ja joustavaa, usein persoonatonta kaupankäyntiä. Niin sanotun persoonattoman kaupankäynnin avulla voitaisiin lisätä hyödyllistä yhteistyötä toisilleen tuntemattomien tahojen kesken. Tämä tekee vaihdannasta kustannustehokkaampaa sen sijaan, kun aiemmin on tukeuduttu paljolti kaupankäynnissä henkilökohtaisiin suhteisiin, jossa maineella on paljon vaikutusta. Persoonaton kaupankäynti vähentäisi jonkinasteisesti hyvässä mielessä maineen merkitystä yhteistyössä. Toiseksi taloudellista aktiivisuutta yhteiskunnassa on motivoitava aidoilla taloudellisilla kannusteilla. (Litwack 1991: 84.)

Näyttäisi siltä, että Venäjällä on ollut ongelmia laillistettaessa jo Neuvostoliiton aikana olemassa olleita markkinoita. Tämän voi päätellä siitä, että varjotalouden osuus Venäjän bruttokansantuotteesta on merkittävä. Toimivaan markkinatalouteen siirtymisen kanger-telu Venäjällä kertoo myös siitä, että sellaisten instituutioiden luominen on epäonnistu-nut, jotka tukisivat laillista ja joustavaa kaupankäyntiä. Nähtävästi Venäjällä ei myös-kään ole kyetty luomaan aitoja taloudellisia kannusteita sille, etteivät ihmiset tekisi niin paljon töitä epävirallisen talouden puolella, jossa ei tarvitse maksaa lainkaan veroja.

4.1.2 Neuvostoliiton romahdus loi ikäviä lieveilmiöitä

Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen ongelmia oli Neuvostoliitosta itsenäistyneillä val-tioilla: niiltä puuttui organisoidut ja tehokkaat säädökset, jota olisivat hillinneet rikollis-ten verkostojen kasvua ja toimintaa. Huges viittaa aiemmin tehtyyn tutkimukseen (Fo-gelsong & Solomon 1999) todetessaan, että, kun valtion järjestelmä itsenäistyvässä enti-sissä Neuvostoliiton maissa ei enää kyennyt maksamaan palkkaa lukuisille työntekijöil-le, liittyivät kyseiset työntekijät rikollisiin verkostoihin. Ukrainassa ihmiset, jotka eivät enää kyenneet elättämään itseänsä yhdellä palkalla tai heille ei ollut maksettu palkkaa pitkiin aikoihin, etsivät lisätyötä. Kuitenkin ainoat työt joita oli tarjolla, sijaitsivat hiljat-tain yksityistetyissä rikollisissa yritystoiminnoissa. Huges viittaa Kuzion (1997) tutki-mukseen mainitessaan, että vuonna 1995 varjotalouden arvo Ukrainassa oli 50 % brut-tokansantuotteesta. Tulos itsenäistymisestä Neuvostoliiton vallan alta on ollut talous-elämän kriminalisoituminen yleisellä tasolla sekä myös organisoitujen rikollisverkosto-jen laajentuminen. Neuvostoliiton romahtaessa varjotalouden verkostot laajentuivat muodostaakseen monikansallisia rikollisverkostoja, jotka yhä enenemissä määrin toimi-vat lain kouran ulottumattomissa, ja joissakin valtioissa toimivat jopa yhteistyössä lain-valvontaviranomaisten sekä hallituksen viranomaisten kanssa. (Hughes 2000: 628 & 637.)

Neuvostoliiton ja kommunismin alaisuudessa eläneillä ihmisillä patoutui monia erilaisia tukahdutettuja tarpeita. Vapauden koittaessa nämä tukahdutetut tarpeet väärin kanavoi-tuina eivät yhteiskunnan kannalta johda välttämättä aina hyvään. Toisaalta ylilyöntejä ei voida varmasti koskaan täysin välttää silloin, kun ihminen tai kansakunta saa maistaa vapautta pitkään jatkuneen orjuuden jälkeen.

Shelley viittaa artikkeliin (Lissyutkina 1993) todetessaan, että Neuvostoliiton viimeisten pystyssä pysymisen vuosien aikana vapautuminen seksuaalisuuden tukahduttamasta

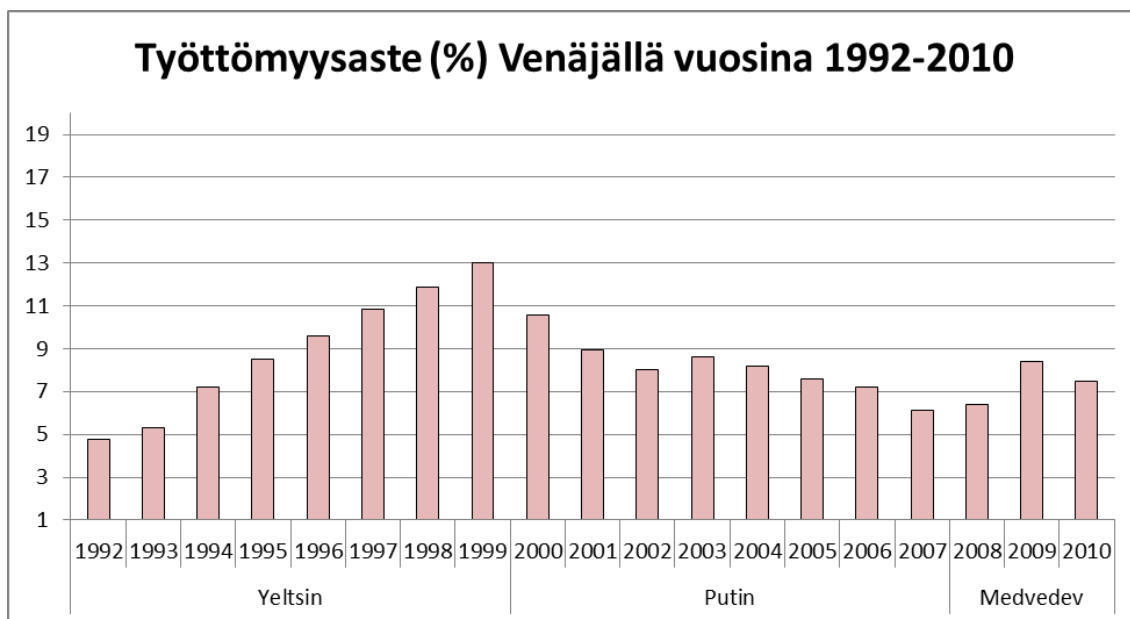
kommunismista johti monien ihmisten kohdalla erotiikan ylistämiseen ja prostituution ihannointiin, sillä ne ikään kuin kuvasivat yksilöä rikkomassa raja-aitoja. Tämä merkitsi käytännössä joidenkin kohdalla houkutusta prostituutioon. Shelley kertoo tutkimuksesta (Sanjian 1991: 270–295), joka tehtiin Neuvostoliiton loppuvaiheessa lukiolaisille ja ammattikoulua käyville nuorille; niissä tuli ilmi, että moni nuori ilmaisi prostituution suosittuna ammattivaihtoehtona. Tällainen reaktio heijasti houkutusta liikemaailmaan ja ulkomaanvaluutan hyötyjä. (Shelley 2003: 235.)

Tuntuu aivan käsittämättömältä, että moni nuori on Neuvostoliiton loppuvaiheessa pitänyt prostituutiota suosittuna ammattivaihtoehtona. Jotain se kertoo maailmakuvasta, joka nuorille oli muotoutunut Neuvostoliiton alaisuudessa. Toisaalta ehkä tällainen ajattelutapa oli pelkästään kapinaa raja-aitoja vastaan, kuten yllä olevassa kappaleessa on mainittu. Ei taida kuitenkaan olla olemassa mitään näyttöä sille, että nuoret olisivat tosielämässä suurin joukoin valinneet prostituution ammatikseen Neuvostoliiton hajottua.

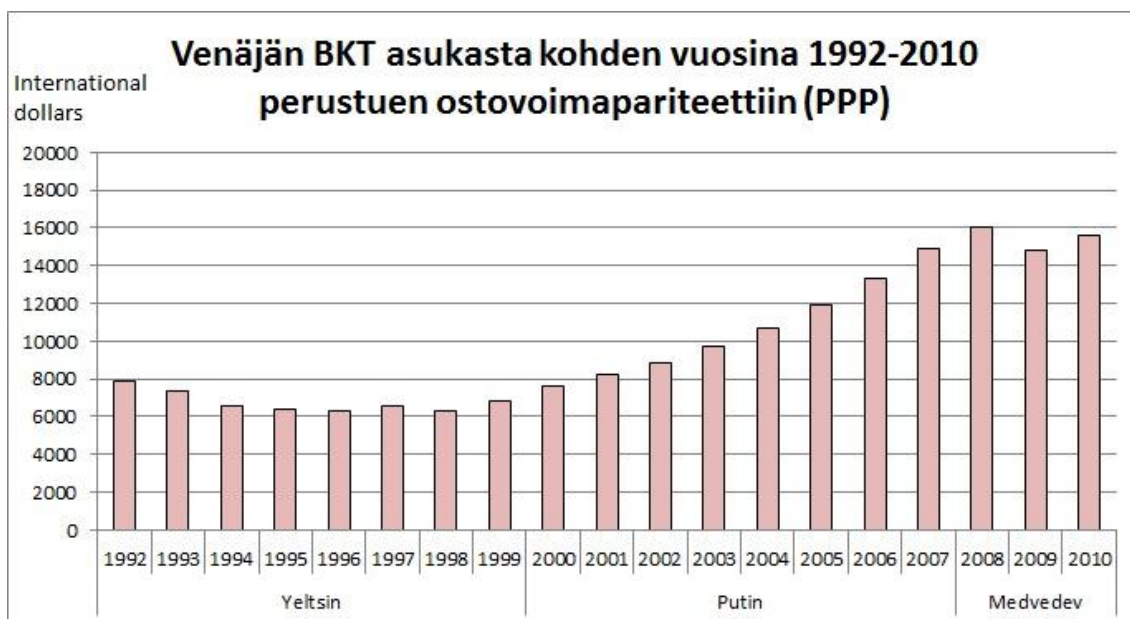
4.2 Siirtymävaihe kohti markkinataloutta

Venäjän talouden siirtymävaiheen alusta, on Venäjällä koettu radikaaleja muutoksia. Guariglia ja Kim viittaavat kahteen tutkimukseen (EBRD 1999; OECD 2002) todetessaan, että massiivinen yksityistäminen, pilviin kohonnut inflaatio ja huomattava tuotannon pudotus olivat luonteenomaista Venäjän talouden siirtymävaiheen alulle, jonka jälkeen seurasi vahva toipuminen 2000-luvun vaihteessa. (Guariglia & Kim 2003: 289.) Index Mundin (2012) tilastojen mukaan – joissa on käytetty lähteenä International Monetary Fundin tilastoja – työttömyysaste Venäjällä oli vuonna 1992 alle 5 % ja vuonna 1999 se saavutti huippunsa 13 % kyseisellä aikavälillä (1992–2010) (kuvio 3). Vuonna 2007 työttömyysaste putosi alhaisimmalle tasolleen 2000-luvulla eli 6 %:in tuntumaan.

Ehkä työttömyysasteen kasvulle siirtymävaiheen alkuvuosina on selityksenä juuri siirtyminen kohti markkinataloutta. Neuvostoliiton aikana oli tärkeä vain pitää ihmiset töissä huolimatta siitä oliko kyseisen työn tekeminen järkevää sinänsä. Voisi olettaa, että siirryttäessä kohti markkinataloutta, on Venäjällä vähennetty työpaikkoja, jotka eivät tuota lainkaan taloudellista lisäarvoa, ja näin ollen myös työttömyys on aluksi lisääntynyt. Se, että ennen vuotta 2000 on työttömyys taas kääntynyt laskuun, antaisi viitteitä siitä, että talouskasvun myötä (kuvio 4) on syntynyt uusia taloudellista lisäarvoa tuottavia työpaikkoja.

Kuvio 3. Työttömyysaste (%) Venäjällä vuosina 1992–2010. Kuvion alalaidasta on luettavissa kullakin ajanjaksolla vallassa ollut presidentti Venäjällä. (Index Mundi 2012.)

Kuvio 4. Venäjän BKT asukasta kohden vuosina 1992–2010 perustuen ostovoimapariteettiin. BKT:n rahayksikkö on kansainvälinen valuutta (international dollar). Kuvion alalaidasta on luettavissa kullakin ajanjaksolla vallassa ollut presidentti Venäjällä. (Index Mundi 2012.)

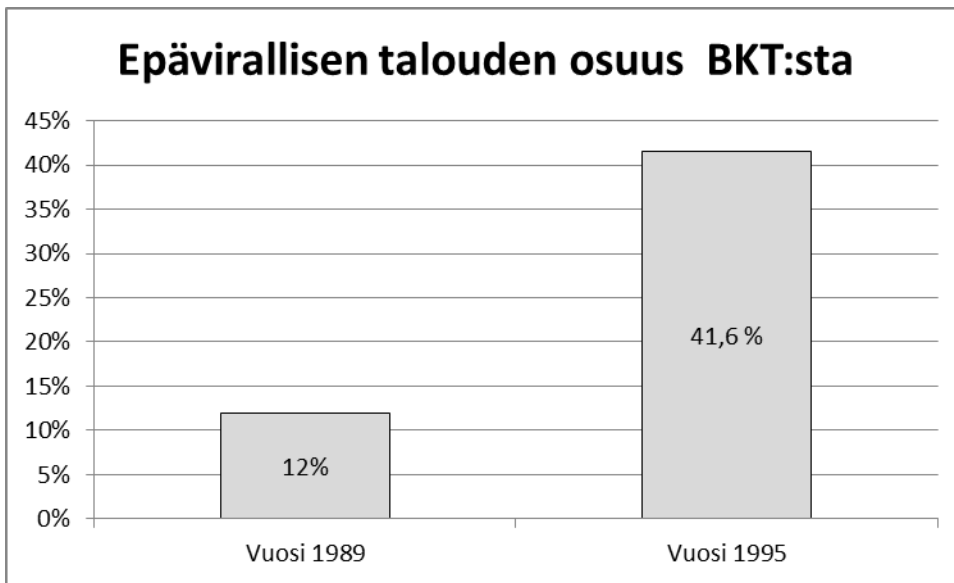
4.2.1 Negatiivisiin tuloshokkeihin varautuminen

Siirtymätalouksien kansalaiset joutuvat kohtaamaan erittäin todennäköisesti epävarmuutta tuloissaan ja niiden jatkumisessa entisellä tasolla. Nykyisin Suomessa negatiivisten tuloshokkien, kuten esimerkiksi työttömyyden aiheuttamat taloudelliset ongelmat on ohjattu pääosin yhteiskunnan ja ammattiliittojen kannettaviksi työttömyysturvan yms. muodossa. Tämä on hyvä asia, mutta maissa joissa ei tällaisia järjestelyjä ole, on kuitenkin omat keinot selviytyä negatiivisista tuloshokeista.

Guariglia ja Kim viittaavat tutkimuksiin (Falfchamps 1992; Townsend 1995; Jalan & Ravallion 1999), jotka osoittavat, että joissakin maissa negatiivisia tuloshokkeja vastaan kotitaloudet turvaavat kulutustasonsa epämuodollisten riskiä jakavien järjestelyiden avulla yhdessä toisten perheiden kanssa. Tällaisia ovat mm. korottomat luotot eri perheiden kesken, työnjako-järjestelyt, maksuttomat lainat tuttaville tuotantovälineitä varten, yhteiset ateriat ja yhteinen lastenhoito. Lisäksi ihmisillä saattaa olla henkilökohtaisia muita mekanismeja riskin alentamiseen. Kim viittaa artikkeliin (Kochar 1999), jossa osoitetaan, että Intiassa maanviljelijät reagoivat negatiivisiin tuloshokkeihin maatilalla siirtämällä työvoimaa maatilalan ulkopuolisiin töihin. (Guariglia & Kim 2003: 290.)

Edellä mainitut järjestelyt yhdessä toisten perheiden kanssa varmasti lisäävät yhteisöllisyyttä ja lähimmäisistä välittämistä, mikä lisää taas henkistä hyvinvointia. Jossain määrin Suomessa työttömäksi joutuva jää ikään kuin yksin ja eristyksiin muista ihmisistä, vaikkakin taloudellinen turva on järjestetty. Näin ollen ei aina ihmisen henkisen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin kannalta ole välttämättä huono asia, että yhteiskunnan sijaan ihminen joutuu turvautumaan lähimmäisten apuun.

Oletettavasti myös Venäjällä tapahtuu kotitalouksien keskuudessa rationaalista käyttäytymistä kulutuksen säilyttämiseksi negatiivisia tuloshokkeja vastaan. Tällainen johtopäätös voidaan vetää sen perusteella, että Venäjällä samanaikaisesti monen eri työpäivän pitäminen on yleistä ja epävirallinen talous on laajaa. Guariglia ja Kim viittaavat artikkeliin (Johnson ym. 1997), jonka mukaan epävirallinen talous Venäjällä kasvoi vuoden 1989 osuudesta 12 % BKT:sta vuoden 1995 osuuteen 41,6 % BKT:sta (kuvio 5). (Guariglia & Kim 2003: 290.) Eli näyttää vahvasti siltä, että venäläinen tapa selviytyä negatiivisista tuloshokeista on tehdä sivutöitä varjotalouden puolella.

Kuvio 5. Epävirallisen talouden koko suhteessa BKT:hen vuosina 1989 ja 1995.

4.2.2 Onko epävirallinen talous selviytymisstrategia siirtymätalouksille?

Epäviralliset työmarkkinat Venäjällä ja Itä-Euroopan siirtymätalouksissa ovat saaneet huomiota kasvavalta joukolta tutkijoita ja poliittisia päättäjiä. On olemassa kahta erilaista näkemystä tutkijoiden keskuudessa koskien epävirallisia työmarkkinoita. Kim viittaa kolmeen eri artikkeliin (Desai & Idson 1998; Rose & McAllister 1996; Rose 1994) todetessaan, että jotkin tutkijat pitävät epävirallista taloutta siirtymätalouksissa ikään kuin selviytymisstrategiana, joka auttaa kotitalouksia taloudellisen puskurin ominaisuudessa kansakunnan talouselämän siirtymävaiheessa. Nämä tukijat perustelevat tätä näkemystään sillä, että Venäjällä kotitaloudet pyrkivät epävirallisen talouden avulla selviytymään tapahtuneista dramaattisista olosuhteiden heikkenemisistä. Venäjällä jokapäiväinen elämä on talouden siirtymävaiheessa kokenut muodonmuutoksen. Sen on aiheuttanut sosiaalisen infrastruktuurin hajoaminen sekä maksamattomien palkkojen ja etuuksien ennen kokematon laajuus. Epävirallinen talous on keino selviytyä tästä. (Kim 2002: 690.)

Toinen joukko tutkijoita, joiden artikkeleihin (Johnson ym. 1997; Lacko 2000; Matveenko ym. 1998; Rosser ym. 2000) Kim viittaa, ovat sitä mieltä, että epävirallisella taloudella on negatiivinen rooli kokonaistaloudellisesta näkökulmasta, koska se vähentää virallista tuotantoa ja supistaa valtion tuloja ja hillitsee yksityisen sektorin kasvua. Sen lisäksi perustuen yhteyteen epävirallisen talouden koon ja tuloerojen suuruuden vä-

lillä Kimin viittaaman tutkijaryhmän artikkeli (Rosser ym. 2000) väittää, että epävirallinen talous kasvattaa tuloeroja, eikä motivoiva tekijä sen harjoittamiseen ole köyhyys vaan opportunistinen oman edun tavoittelu. (Kim 2002: 690.)

Ehkä Neuvostoliiton hajottua epävirallinen talous on ollut Venäjällä molempia eli sekä selviytymisstrategia että keino korkeamman elintason ylläpitämiseen. Voisi olettaa, että Neuvostoliiton hajoamisen yhteydessä epävirallinen talous on ollut puhtaasti selviytymisstrategia, mutta olojen muuttuessa vakaammiksi on sen kautta haettu parempaa elintasoa. Toisaalta mittavalla epävirallisen talouden harjoittamisella on varmasti yhteiskunnan sääntöjen kunnioitusta nakertava vaikutus. Tämä taas vaikuttaa yleisen luottamusilmapiirin heikkenemiseen koko yhteiskunnassa. Ja jos ihmiset eivät luota toisiinsa, syö se eväitä talouskasvulta. Olen kuullut sanottavan, että suomalaisen yhteiskunnan taloudellisen menestyksen yksi merkittävä ainesosa on juuri luottamus. Luottamuksen ansioista asioita ei tarvitse varmistaa moneen kertaan, mikä luonnollisesti pienentää ylimääräisiä kustannuksia ja tekee kaikesta toiminasta paljon sujuvampaa ja tehokkaampaa.

4.2.3 Sivutyöt esiin nouseva merkittävä ilmiö

Voidaan todeta, että Venäjän epävirallisilla työmarkkinoilla on aika negatiivinen rooli Venäjän taloudessa kahdesta eri näkökulmasta. Ensinnäkin ne lisäävät tuloeroja kansalaisten keskuudessa. Kimin tutkimustulokset ovat linjassa olemassa olevien tutkimusten kanssa osoittaessaan, että epäviralliset sivutyöt entisestään kasvattavat tuloeroja. Tämä johtuu siitä, että epävirallisissa sivutöissä on korkeammat palkat suhteessa sivutöihin virallisen talouden piirissä. Toiseksi mahdollisuudet edistää inhimillisen pääoman kasvua eivät ole paremmat epävirallisissa sivutöissä. Tämä johtuu siitä, että epävirallisia sivutöitä tekevät taipuvat herkemmin kompromisseihin ja alempiin työehtoihin ansaitakseen korkeampaa palkkaa, joka on tarjolla epävirallisten sivutöiden piirissä. (Kim 2002: 714.)

Epäviralliset työsopimukset koskien sivutöitä ovat vallitseva käytäntö Venäjällä: noin 70 %:lla niistä, jotka tekevät sivutöitä, on epävirallinen työsopimus. Kim havaitsi tutkimuksessa, että vaadittava taitotaso sivutöissä oli hyvin samankaltainen kuin itse päätyössä. Tämä viittaa siihen, että sivutyömarkkinat eivät ole olleet lainkaan marginaalinen ilmiö Venäjällä, joka ei suurelta osin olisi vaatinut työntekijältä niin korkeaa taitotasoa verrattuna hänen päätyöhön. (Kim 2002: 713–714.)

On olemassa varsin vähän näyttöä sille, että köyhät ihmiset todennäköisemmin pitävät itsellään sivutyötä, jossa vaatimustaso on alempi kuin heidän päätyössään. Tutkimustulosten perusteella näyttäisi siltä, että köyhyys ei ole selittävä tekijä osallistumiselle epävirallisille sivutyömarkkinoille mieluummin kuin virallisille. Vaikuttavia tekijöitä ovat saatavilla oleva korkeampi palkkataso ja alemmat koulutusvaatimukset. Eli osallistumista Venäjän epävirallisille sivutyömarkkinoille ei motivoi eloonjääminen vaan mahdollisuus lisätä työtuloja entisestään ottamalla töitä, jotka vaativat vähemmän taitoja kuin mitä vaaditaan heidän päätyössään. (Kim 2002: 714.)

Voidaan kysyä, mikä on epävirallisten sivutöiden tuottama lisäarvon osuus siitä kaikesta lisäarvosta, jota epävirallisen talouden kaikki erilaiset toiminnot yhteensä tuottavat? Eri tutkijoiden arviot vaihtelevat varsin paljon riippuen siitä, mitä on käytetty estimoitavina muuttujina. Esimerkkinä tästä Kim viittaa ensin tutkimukseen (Goskomstat 1999), jossa päädyttiin tulokseen, jossa epävirallisen talouden osuus olisi ollut Venäjällä vuonna 1997 noin 23 % BKT:sta. Sitten Kim viittaa kahteen tutkimukseen (Johnson ym. 1997; Lacko 2000), jotka molemmat päätyvät arvioimaan epävirallisen talouden suuruudeksi Venäjällä vuonna 1996 noin 40 % BKT:sta. (Kim 2002: 701.) Edellä mainitut tutkimustulokset vahvistavat sitä jo aiemmin tässä työssä todettua näkemystä siitä, että epävirallinen talous ei ole ollut Venäjällä ainoastaan keino selviytyä negatiivista tuloshokeista, vaan että se on ollut myös väline paremman elintason tavoittelussa.

Onko sivutyön tekeminen pysyvää vai ohimenevää?

Sivutyöt suuresti mielletään epävirallisen talouden ja pimeiden markkinoiden piiriin kuuluviksi, minkä vuoksi tässä tilanteessa nousee esille tärkeä kysymys: onko sivutyö yksilöllä pysyvä vai ohimenevä asia. Pysyvän ja jatkuvan sivutyön harjoittaminen antaa viitteitä siitä, että sivutyö vaihdetaan päätyöksi harvoin. Siitä huolimatta, että sivutyö saattaa tarjota korkeamman palkkatason, ovat ihmiset haluttomia vaihtamaan sivutyötä päätyöksi. Tämä johtuu riskistä ja epävarmuudesta, mikä liittyy sivutyön harjoittamiseen. Ainoastaan silloin, jos ihmiset tulevat tarpeeksi luottavaisiksi heidän sivutyönsä suhteen, muuttavat he sen päätyöksi. (Guariglia & Kim 2006: 15.)

Sivutyön vaihtamista päätyöksi saattaa myös pidätellä nykyisen päätyön luontoisedut ja palkkarästit. Jotkin sivutyöt eivät välttämättä ole vaihdettavissa päätyöksi, koska hyödykkeiden ja palveluiden tuotanto näissä töissä ei ole niin mittavaa, että työtä riittäisi kokopäiväisesti tai sitten sivutyön luonne on kausittaista. Tällaisissa tapauksissa yksilöt jatkavat sivutyön tekemistä ja näin sivutyö saattaa olla pysyvä. Ihmiset haluavat myös

välttää verojen maksua, minkä vuoksi he ovat haluttomia vaihtamaan epävirallisen talouden puolella olevaa sivutyötä virallisen talouden puolella harjoitettavaksi päätyöksi. (Guariglia & Kim 2006: 15.)

Tutkimusten valossa näyttäisi siltä, että sivutyö epävirallisen talouden puolella on Venäjällä väliaikaista eikä muodostu yksilön kohdalla pysyväksi. Nimittäin useimmat työkäiset venäläiset palaavat yhden työn tekijöiksi harjoitettuaan sivutyötä jonkin aikaa. Venäläiset käyttävät epävirallisen talouden puolella harjoitettavaa sivutyötä mekanismina, joka tasoittaa työnvaihto-prosessia. Nimittäin sivutyö on mahdollista muuntaa jouhevasti päätyöksi ilman, että tarvitsee asettaa itseään alttiiksi kahden työpaikan riskille, joka normaalisti aiheutuu siirtymätilasta vaihdettaessa vanha työpaikka uuteen. (Guariglia & Kim 2006: 34.)

Sivutyötä voidaan myös pitää aineettoman pääoman edistäjänä työpaikkaa vaihtavalle. Se saattaa mahdollistaa tarpeellisten tietojen ja kykyjen keräämisen turvatussa ympäristössä, jota tulevassa uudessa työssä tarvitaan. (Guariglia & Kim 2006: 34.) Tämä edellä mainittu näkökulma on varsin mielenkiintoinen, koska aiemmin tässä tutkielmassa on viittaus Kimin vanhempaan tutkimukseen (Kim 2002: 714.), jossa väitetään, että mahdollisuudet edistää inhimillisen pääoman kasvua eivät ole paremmat epävirallisissa sivutöissä. Kim mainitsi syyksi sen, että epävirallisia sivutöitä tekevät taipuvat herkemmin kompromisseihin ja alempiin työehtoihin ansaitakseen korkeampaa palkkaa, joka on tarjolla epävirallisten sivutöiden piirissä. Ehkä käsitteet aineeton pääoma ja inhimillinen pääoma eivät aivan tarkoita samaa asiaa. Tai Kim ehkä tarkoittaa, että sivutyön tekeminen epävirallisen talouden piirissä on hyvä asia, jos tarkoitus on ottaa vain oppia uutta työpaikkaa varten, joka on virallisen talouden puolella. Mutta jos uuteen työhön siirtymistä ei ole koskaan tarkoitus tehdä, ei sivutyö rikasta aineetonta pääomaa.

Aikaisempi kokemus sivutyöstä epävirallisen talouden puolella korreloi positiivisesti sen kanssa, että yksilö ryhtyy täysipäiväiseksi itsenäiseksi ammatinharjoittajaksi. 26,5 % ihmisistä, jotka ryhtyvät itsenäisiksi ammatinharjoittajiksi, ovat saaneet tuntumaa itsenäisestä työstä epävirallisen talouden puolella tietyn ajanjakson ajan. (Guariglia & Kim 2006: 34.) Tämä on varsin luonteva tutkimustulos. Kun ihminen on havainnut pärjäävänsä itsenäisessä työssä epävirallisen talouden puolella, on kynnys paljon matalampi ryhtyä itsenäiseksi ammatinharjoittajaksi virallisen talouden puolella.

Venäjän talouselämän siirtymävaiheen alussa monet kotitaloudet työskentelivät epävirallisen talouden puolella. Syitä tähän olivat talouden myllerrys, liiallinen sääntely, kor-

keat verot, palkkarästit ja niin edelleen. Talouden siirtymävaiheen kulkiessa eteenpäin rauhoittuivat aiemmin talouselämässä valinnut myllerrys ja jotkin äärimmäiset talouden vääristymät asettuivat. Tämä näyttäisi kannustaneen entisiä epävirallisen talouden puolella sivutöitä tehneitä ihmisiä ryhtymään kokopäiväisiksi itsenäisen ammatinharjoittajiksi veroja maksavan virallisen talouden puolelle. Kokemuksen karttuessa jonkin aikaa itsenäisestä ammatinharjoittamisesta virallisen talouden puolella saattaa joistakin entisistä pimeillä markkinoilla töitä tehneistä tulla lopulta virallisen talouden puolella olevia yksityisyrittäjiä. Tässä mielessä sivutöiden tekoa pimeillä markkinoilla voidaan pitää ikään kuin tehokkaana hautomona uusille itsenäisten ammatinharjoittajien tai yksityisyrittäjien liiketoimille virallisen ja laillisen talouden puolella. Tämä saattaa myös tarjota pitkällä aikavälillä hyötyä valtion taloudelle huolimatta mahdollisista negatiivisista vaikutuksista, joista on laajasti keskusteltu alan kirjallisuudessa. (Guariglia & Kim 2006: 34.)

Sivutyö on säästämisen korvike Venäjällä

Läntisissä talouksissa yksilöt todennäköisesti suhtautuvat epävakaisiin tuloihin keräämällä säästöjä ikään kuin puskuriksi. Monet tutkimukset ovat yrittäneet arvioida sitä, kuinka mittavaa on kotitalouksien säästäminen pahan päivän varalle (tässä kohden Guariglia ja Kim viittaavat tutkimukseen, joiden tekijöinä ovat Browning & Lusari 1996) silloin, kun ei ole varmuutta nykyisen tulotason säilymisestä entisellään. Tulokset ovat olleet varsin vaihtelevia. Jotkin tutkimukset ovat löytäneet vahvan motiivin pahan päivän varalle säästämiseen, kun taas toiset tutkimukset eivät ole löytäneet oikeastaan minkäänlaista näyttöä tällaiselle käyttäytymiselle. Sitä vastoin köyhillä kotitalouksilla matalapalkkaisissa maissa ei yleisesti ottaen ole varaa säästää tilanteessa, jossa tulot ovat epävarmoja. Guariglia ja Kim perustavat tämän johtopäätöksen artikkeliin (Schmidt-Hebbel & Serven 1997), jossa aikavälillä 1984–1993 keskimääräinen säästämisaste Saharan eteläpuolisissa Afrikan maissa oli vain 6,4 % verrattuna Itä-Aasian ja Tyynenmeren maiden säästämisasteeseen 27,6 %. (Guariglia & Kim 2003: 290.)

Venäjällä taloudellisesti epävarmojen aikojen positiivinen vaikutus säästämisen kasvuun huonojen aikojen varalle ennaltaehkäisevästi on ollut heikompa, jos kotitaloudessa on ollut useampi ansiotyössä oleva. Tätä voidaan perustella sillä, että kun kaksi tai useampi henkilö kotitaloudessa ansaitsee rahaa, voidaan riskejä jakaa keskenään ja näin ei ole samanlaista tarvetta säästää pahan päivän varalle ennaltaehkäisevästi. Taas, jos kotitaloudessa perheen päällä on enemmän kuin yksi työ, kumoutuu taloudellisesti epävarmojen aikojen positiivinen vaikutus säästämisen kasvuun. Tämä tarkoittaa todennä-

köisesti sitä, että perheen pää pitää epävirallisessa taloudessa olevaa lisätyötä turvana perheelleen huonojen aikojen varalle, jos päätyön ansiot putoavat. Lisätyö on ikään kuin vaihtoehtoinen instrumentti säästämislle huonojen aikojen varalle. (Guariglia & Kim 2003: 305.)

Näyttäisi siis siltä, että Venäjällä säästäminen on nähty varsin harvoin todellisena ennaltaehkäisevänä vaihtoehtona huonojen aikojen varalle. Tälle saattaa olla selityksenä Venäjän historia: Tiusanen mainitsee teoksessaan (Tiusanen 2009), että Neuvostoliiton suunnitelmataloudessa laskettiin, että kotitaloudet käyttäisivät kaikki tulonsa kokonaisuudessaan kulutukseen. Näyttäisi siis siltä, että venäläiset ovat kärsineet osittain kulttuuriperinnöstä Neuvostoliiton ajoilta, jolloin säästämistä ei pidetty arvossa. On tulkittavissa, että säästäminen nähtiin Neuvostoliitossa valtion epäonnistumisena tyydyttää kansalaisten kulutustarpeet. Näin ollen venäläisten on ollut hankala oppia ajattelemaan säästämistä tavoiteltavana asiana.

Näyttää siltä, että venäläinen tapa varautua huonoihin aikoihin on ollut säästämisen sijaan sivutöiden tekeminen epävirallisen talouden puolella. Tosin tämä ei ole ainoa motiivi epävirallisen talouden harjoittamiseen, kuten aiemmin on jo tullut ilmi. Myös korkeampaan elintasoon pyrkiminen on motivoinut työskentelyyn epävirallisen talouden puolella.

5. KORRUPTIO VENÄJÄLLÄ – NEUVOSTOLIITON VARJOTALOUDEN PERINTÖ

Venäjän taloudella ei 90-luvun siirtymävuosien aikana mennyt hyvin. Kuitenkin ongelmat, jotka tulivat esiin, olivat jo ennustettavissa sen perusteella miten taloudellinen ja poliittinen systeemi Venäjällä käyttäytyy. Venäjällä käsitys markkinoista on sekoitus vanhoja jäykkiä instituutioita ja liiketoimintametoodeja, jotka hyväksikäyttävät valtion heikkoutta yksityisen ja henkilökohtaisen edun tavoittelussa. Korruptio on kiinteä osa talouselämää Venäjällä. (Levin & Satarov 2000: 113–114.) Levin ja Satarov viittaavaan omaan aiempaan (IDEM Foundation 1998) esitykseen Venäjän korruptiosta kertoessaan, kuinka instituutiot ja poliittiset käyttäytymismormit Venäjällä ovat luoneet kehykset yhteiskunnalle, jossa korruptio on tärkein keino hankkia vaurautta yhteiskunnan kaikilla tasoilla. (Levin & Satarov 2000: 114.)

Venäjällä on myös poliittisesti tehty päätöksiä, jotka ovat edesauttaneet korruption syntymistä. Tilanteessa, jossa käsillä on taloudellinen kriisi, on valtion pyrkimys korottaa veroja. Näin on Venäjällä menneinä vuosina tehty. Tällaiset toimenpiteet kasvattavat varjotaloutta, ja näin ollen myös pehmentävät maaperää otolliseksi korruptiolle. Esimerkiksi liikemies, joka ei maksa veroja ja välttelee niiden maksua, on täysin verotarkastajan armoilla. Liikemies on helppo saalis verotarkastajan pyytäessä lahjuksia vastineeksi maksamattomien verojen läpi sormien katsomisesta. (Levin & Satarov 2000: 117.)

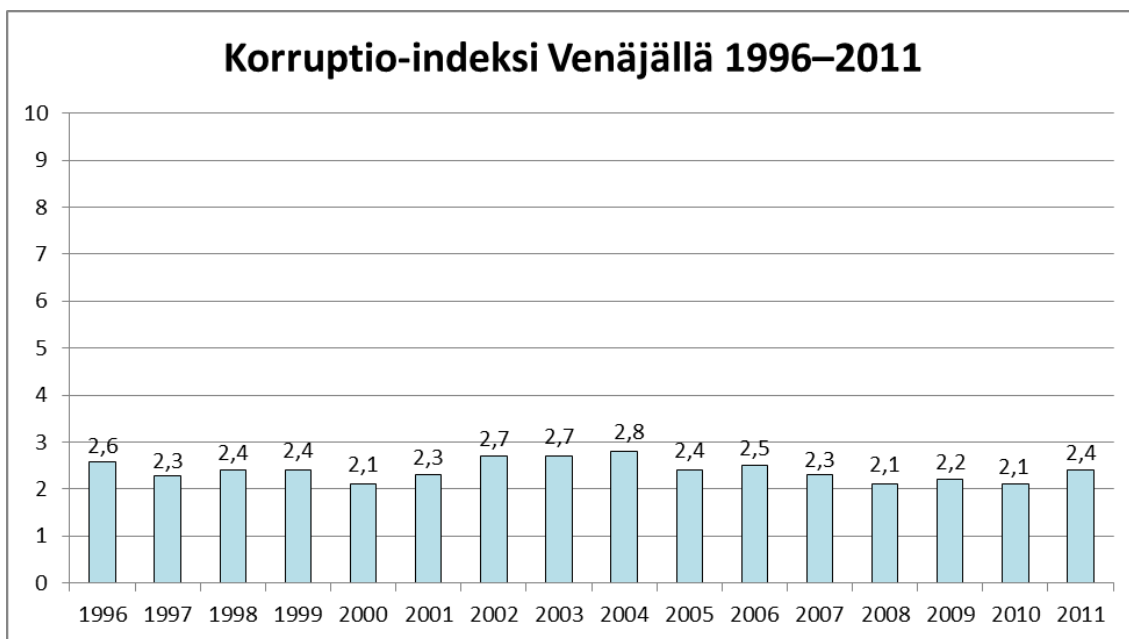
5.1 Venäjä – yksi korruptoituneimmista valtioista maailmassa

Korruptio on yleinen teema, kun keskustellaan Venäjän taloudesta. Esimerkiksi vuosina 1995–1996 kansalliset sekä alueelliset sanoma ja -aikakauslehdet julkaisivat enemmän kuin 3000 artikkelia korruptiosta ja enemmän kuin 150 televisio-ohjelmaa esitettiin aiheetta koskien. Venäjällä vallitsevan korruption aiheuttama tappioiden laajuus voidaan arvioida rahataloudellisin termein, mutta kuitenkin vain erittäin likiarvoisesti. Arvion mukaan (IDEM Foundation 1998) ennen 2000-luvun vaihdetta korruptiossa pyörivät rahasummat ylittivät valtion budjetissa yhteenlasketut kustannukset, jotka oli allokoitu tieteeseen, koulutukseen, terveydenhoitoon, kulttuuriin ja taiteeseen. (Levin & Satarov 2000: 114–115.) Vuonna 2011 Transparency Internationalin tekemän korruptio-

tutkimuksen mukaan, jossa 183 maata laitettiin paremmuusjärjestykseen (sija yksi on vähiten korruptoitunut) korruptio-indeksin perusteella, oli Venäjä sijalla 143.

On olemassa viitteitä, että korruptiotaso on todellakin pysynyt samana siitä lähtien, kun se saavutti huippunsa Boris Jeltsinin hallintakaudella. (Shlapentokh 2003: 151.) Tätä väittämää tukevat Transparency Internationalin tilastot, joiden mukaan korruptiotaso Venäjällä ei ole parantunut ainakaan vuosina 1996–2011 (kuvio 6). Itse asiassa 2000-luvun alkuvuosien jälkeen on nähtävissä jopa lievästi kasvava korruption trendi, joka nyt vuonna 2011 on ottanut taas harppauksen hieman parempaan suuntaan. Kokonaisuudessaan tällä tilastointivälillä (1996–2011) näyttäisi korruption taso Venäjällä pysyneen varsin vakaana. Kansainvälisen mittapuun mukaan on Venäjä erittäin korruptoitunut valtio tällä hetkellä.

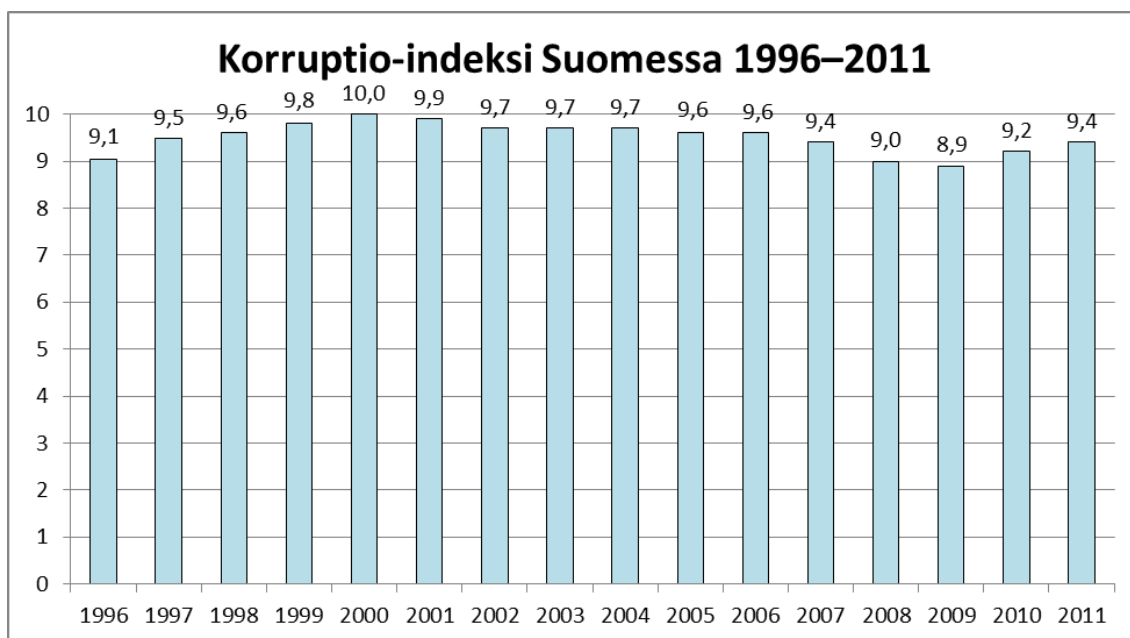

Kuvio 6. Kuvio kertoo, kuinka korruptio-indeksi on Venäjällä vaihdellut vuosina 1996–2011. Korruptio-indeksin skaala on 0–10, missä 0 on ”erittäin korruptoitunut” ja 10 on ”erittäin puhdas”. (Transparency International 1996–2011.)

Shlapentokh kertoo vuonna 2003 ilmestyneessä artikkelissaan, että jos ulkopuolinen vierailisi Venäjällä, hän saattaisi mieltää korruption tason olevan maassa vakava ongelma. Shlapentokh viittaa artikkeliin (Dobrovinsky 2002), jossa todetaan, että Venäjällä halki koko maan lietsotaan sanan varsinaisessa merkityksessä täysimittaista sotaa yksityisten yritysten kesken. Shlapentokh viittaa myös toiseen artikkeliin (Pulkov 2002) ku-

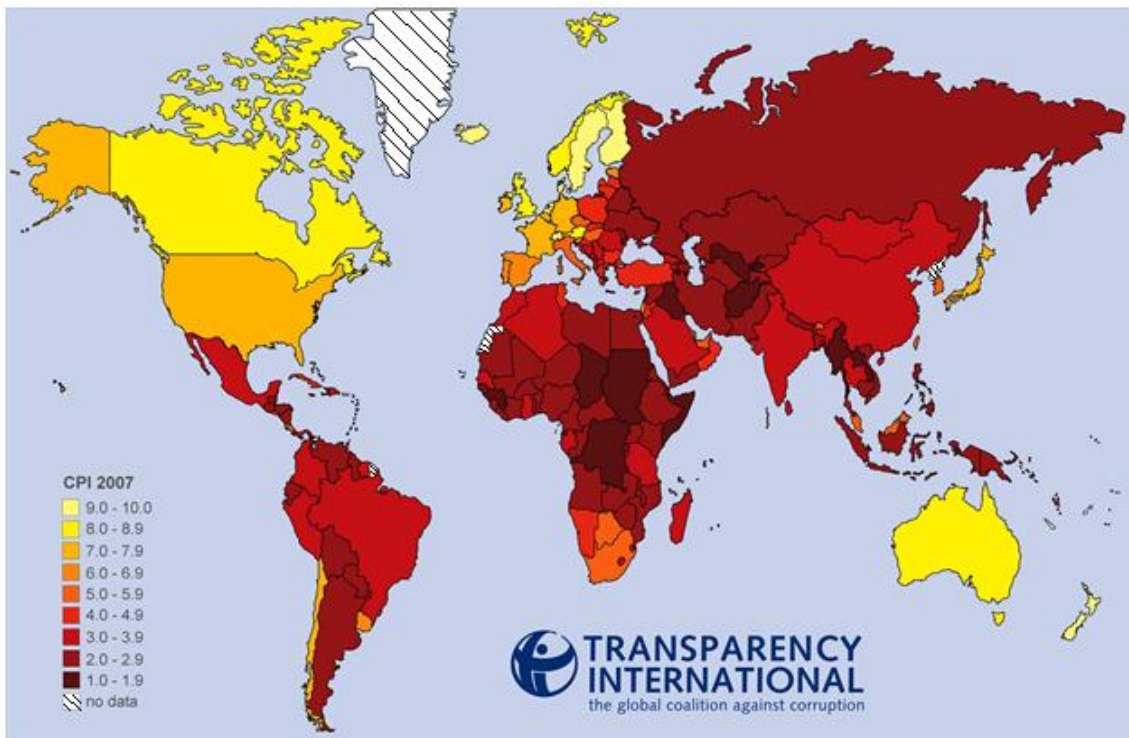
vaillessaan mitä käytännössä sota yritysten kesken tarkoittaa. Hän kertoo, että vihamielisiä yrityskaappauksia tapahtuu Venäjällä varsin kirjaimellisesti, mihin usein on sotkeentunut korruptoituneita tuomioistuimia, palkkamurhaajia ja lainsuojattomia, jotka tunkeutuvat yritysten toimitiloihin pahoinpidellen kilpailevien yritysten johtajia. (Shlapentokh 2003: 151.)

Venäjän vuosittaisiin korruptio-indekseihin saa hieman perspektiiviä vertaamalla niitä Suomen vastaaviin indekseihin (kuvio 7). Suomessa korruption taso on aivan toisesta ääripäästä verrattuna Venäjään, vaikka maat ovat rajanaapureita. Vuoden 2011 Transparency Internationalin korruptio-indeksin mukaan Suomi oli jaetulla toisella sijalla Tanskan kanssa. Ensimmäisenä oli Uusi-Seelanti.

Kuvio 7. Kuvio kertoo, kuinka korruptio-indeksi on Suomessa vaihdellut vuosina 1996–2011. Korruptio-indeksin skaala on 0–10, missä 0 on ”erittäin korruptoitunut” ja 10 on ”erittäin puhdas”. (Transparency International 1996–2011.)

Transparency Internationalin maailmankartta-kuviosta (kuvio 8) vuodelta 2007 nähdään, että maailmassa on kansainvälisesti vielä todella paljon työtä korruption parissa. Mitä tummempi alue kuviossa on, sitä pahempi on korruptiotaso alueella. Suomen ja Venäjän ero on kuviossa selkeästi nähtävissä. Itse asiassa silmämääräisesti tarkasteltuna Suomen ja Venäjän välinen korruptiotasojen ero taitaa olla suurin, mitä millään muilla naapurimailla on keskenään koko maapallolla.

Kuvio 8. (Kuvio 8 on kopioitu suoraan World Wide Webistä). Kuvio kertoo värikontrasteina sen, kuinka korruptoitunut vuonna 2007 mikäkin valtio on ollut. Korruptio-indeksin skaala on 0–10, missä 0 on ”erittäin korruptoitunut” ja 10 on ”erittäin puhdas”. (Transparency International 1996–2011.)

5.2 Syitä korruptiolle Venäjällä

Korruption ollessa tänä päivänä niin yleistä Venäjällä herää kysymys, että mitkä ovat syyt korruption vahvalle esiintymiselle tämän päivän Venäjällä? Voisi olettaa, että entisellä neuvosto-ajalla on jokin yhteys tähän. Toisaalta myös syntyy ajatus siitä, että onko korruptio jonkinlainen ominaispiirre venäläiselle kulttuurille?

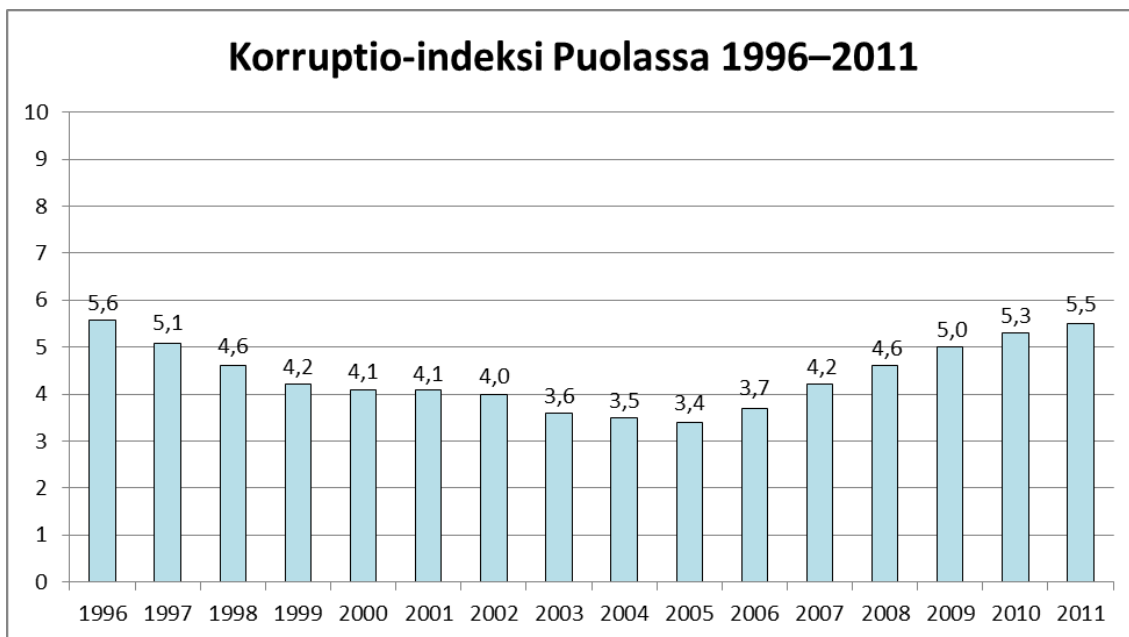
5.2.1 Onko kommunismin kaatuminen syy korruptiolle?

Korruption yleisyyden syiksi Venäjällä on usein nostettu käyttäytymisnormit, jotka ovat peritty Neuvostoliiton ajoilta. On helppo löytää perusteluja tälle näkökulmalle, koska korruptio oli Neuvostoliitossa niin laajalle levinnyttä. On totta, että korruptio Venäjällä näyttää menneen huonompaan suuntaan kommunismin kaatumisen jälkeen. Silti ei voida vetää johtopäätöstä, että kommunismin kaatuminen itsessään olisi ollut syy korruption lisääntymiselle. Roaf viittaa tietoihin (Business International data), joiden mukaan

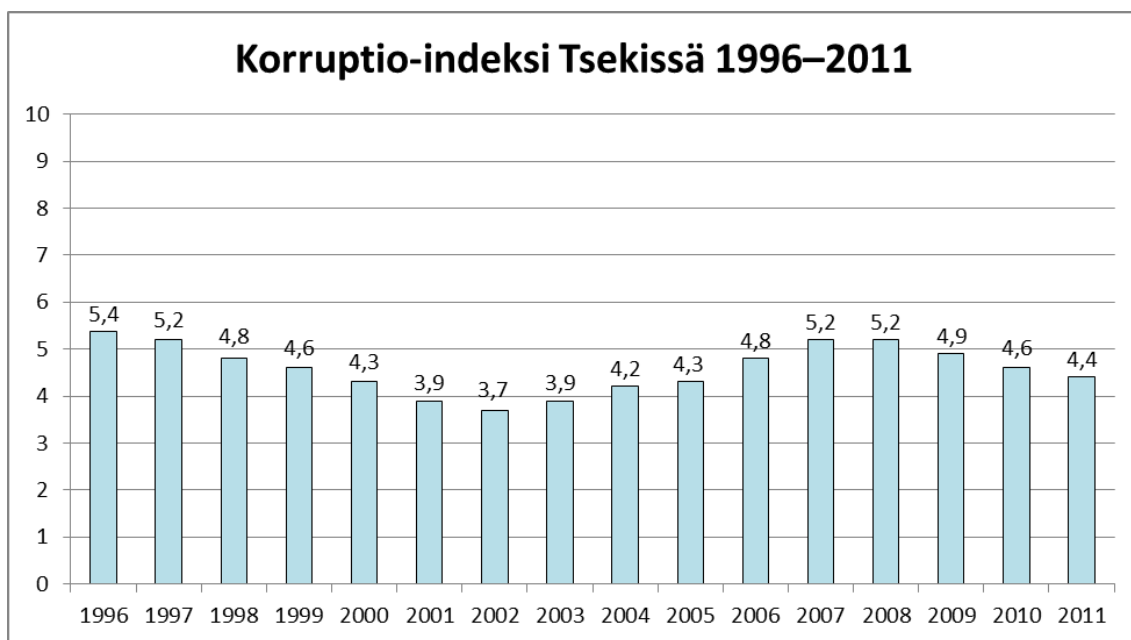
Puolassa, Tšekkoslovakiassa ja Unkarissa on korruption taso pienempi aikana Neuvostoliiton jälkeen kuin ennen sitä. Eli näyttää siltä, että kommunismin kaatuminen itsessään ei ole selittävä tekijä korruption lisääntymiselle Venäjällä. (Roaf 2000: 2.)

Tarkasteltaessa Transparency Internationalin tilastoiman korruptio-indeksin kehitystä Puolassa (kuvio 9) ja Tsekissä (kuvio 10) vuosina 1996–2011 on luettavissa selkeä trendi, jossa korruption taso on mennyt huonompaan suuntaan, Puolassa vuoteen 2005 ja Tsekissä vuoteen 2002 asti. Transparency International ei ole tilastoinut korruptiotasojakaan ennen kommunismin kaatumista, joten sen tilastoista ei näe, onko korruptiotaso Puolassa ja Tsekissä ollut pienempi kommunismin aikana. Kuviot 9 ja 10 tukevat käsitystä, että kommunismin kaatamisella on ollut oma osuutensa korruption lisääntymiselle Puolassa ja Tsekissä, jos ei sitten korruption taso ole kuin veitsellä leikaten radikaalisti parantunut välittömästi kommunismin kaaduttua ja sitten alkanut tasaisesti huonontua, mikä on erittäin epätodennäköistä.

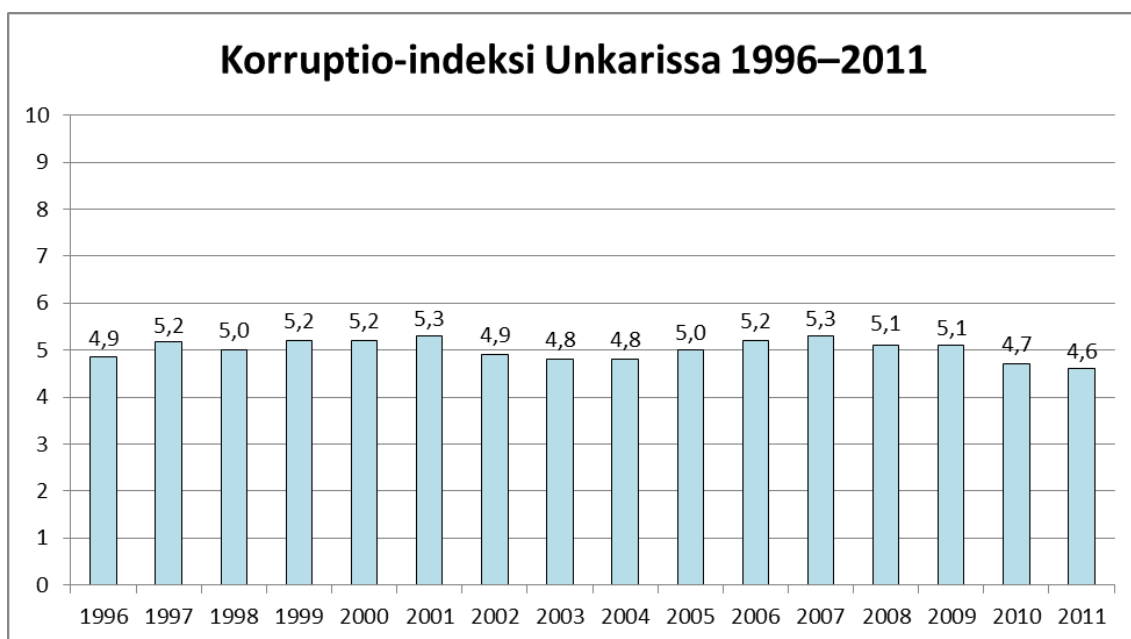
Toisaalta Unkarin vastaavaa kuviota tarkasteltaessa (kuvio 11) ei ole nähtävissä oikeastaan minkäänlaista heiluntaa suuntaan tai toiseen. Korruption taso on pysynyt varsin vakaa koko aikavälin 1996–2011. Unkarin kohdalla näyttäisi, ettei kommunismin kaatamisella ole ollut mitään merkitystä korruption tason nousuun tai laskuun.

Kuvio 9. Kuvio kertoo, kuinka korruptio-indeksi on Puolassa vaihdellut vuosina 1996–2011. Korruptio-indeksin skaala on 0–10, missä 0 on ”erittäin korruptoitunut” ja 10 on ”erittäin puhdas”. (Transparency International 1996–2011.)

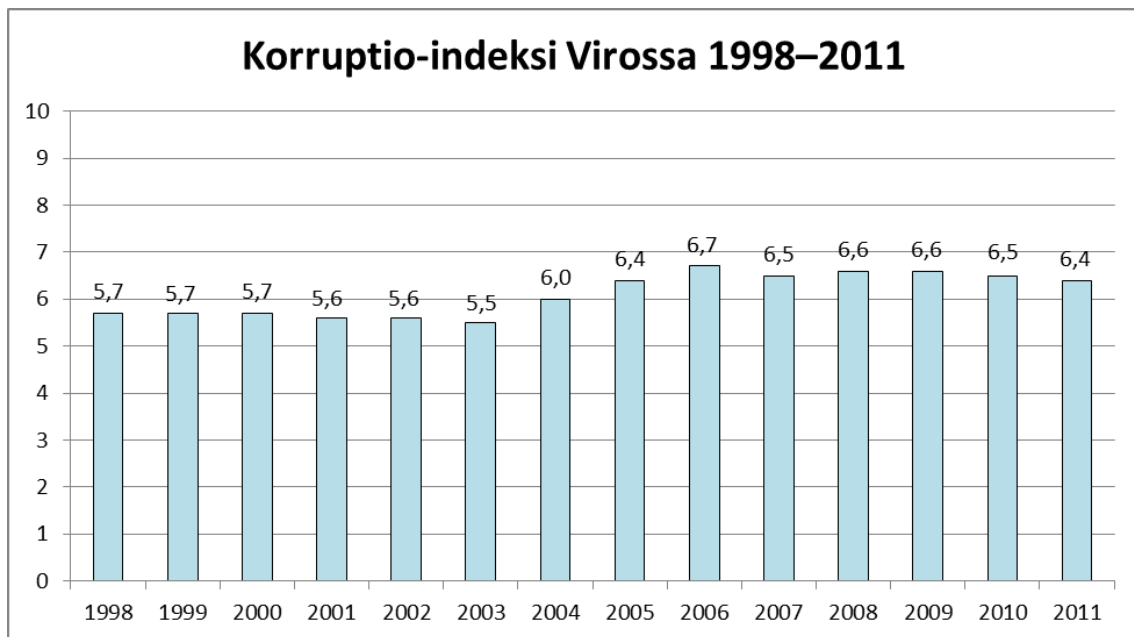

Kuvio 10. Kuvio kertoo, kuinka korruptio-indeksi on Tsekissä vaihdellut vuosina 1996–2011. Korruptio-indeksin skaala on 0–10, missä 0 on ”erittäin korruptoitunut” ja 10 on ”erittäin puhdas”. (Transparency International 1996–2011.)

Kuvio 11. Kuvio kertoo, kuinka korruptio-indeksi on Unkarissa vaihdellut vuosina 1996–2011. Korruptio-indeksin skaala on 0–10, missä 0 on ”erittäin korruptoitunut” ja 10 on ”erittäin puhdas”. (Transparency International 1996–2011.)

Toisin kuin Puola, Tsekki ja Unkari oli Viro myös itse osa entistä Neuvostoliittoa. Transparency International on Viron kohdalla tilastoinut korruptio-indeksejä vuodesta 1998. Viron kohdalla on havaittavissa lievää paranemista korruption tasossa 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen keskivaiheilla (kuvio 12). Neuvostoliitosta irtautuminen ei näyttäisi Viron kohdalla aiheuttaneen suurta parannusta korruption tasossa ainakaan kovin jyrkästi. Toki tilastointi alkaa vasta vuodesta 1998, mutta aikavälin 1998–2011 korruption tason tasaisuus viestii, ettei Neuvostoliitosta irtautuminen välittömästi synnyttänyt liikkeelle selkeää trendiä korruption tason paranemiselle Virossa. Toisaalta onhan tämä varsin ymmärrettävää, koska virolaiset olivat varmasti hyvin tottuneet korruptoituneeseen toimintaan Neuvostoliiton vallan alla, ja korruptoituneita toimintatapoja on varmasti hankala nopealla aikataululla uudistaa, koska ne ovat olleet käytössä niin pitkään eikä kenelläkään ole paljoakaan kokemuksia muunlaisista toimintatavoista. Näyttäisi kuitenkin, että Virossa ollaan menossa parempaan suuntaan.

Kuvio 12. Kuvio kertoo, kuinka korruptio-indeksi on Virossa vaihdellut vuosina 1998–2011. Korruptio-indeksin skaala on 0–10, missä 0 on ”erittäin korruptoitunut” ja 10 on ”erittäin puhdas”. (Transparency International 1996–2011.)

Roaf viittaa artikkeliin (Shleifer & Vishny 1993), joka esittää syitä siihen, miksi korruptio on saattanut pahentua Venäjällä siirtymävaiheen aikana. Neuvostoliitossa kommunismin aikana oli korruptio institutionalisoitu kommunistisen puolueen toimesta ja puoluekoneisto sitä tiukasti valvoi. Tällaisen monopolin vallitessa, oli lahjusten hinta ase-

tettu suhteellisen alhaalle tuloja maksivoivalle tasolle. Lahjustenottajat halusivat varmistua siitä, ettei toiminta, jota verotettiin lahjusten muodossa lopu kokonaan, ja näin ollen jää tulot täysin saamatta. (Roaf 2000: 3.)

Kommunismien romahtamisen jälkeen korruptiota sitovat kahleet katkesivat ja siitä tuli ikään kuin kaikille vapaata toimintaa, jota ei kukaan ylhäältäpäin valvonut. Tilanne johti siihen, että ilman koordinoitua monopolitoimintaa saattoivat eri viranomaiset pyrkiä itsekkäästi maksimoimaan oman voittonsa ilman, että otetaan lainkaan huomioon sen vaikutuksia muihin lahjustenottajiin. Seurauksena oli suuri määrä viranomaisia, joista jokainen erikseen pyrki saamaan niin suuret lahjukset kuin mahdollista. Tästä taas aiheutui tilanne, että itse toiminta, jota oli raskaasti verotettu lahjusten kautta, loppui tyystin kokonaan. Liian raskaat lahjukset tekivät toiminnasta täysin kannattamatonta. Arvelaan, että Afrikassa oli aivan samankaltainen tilanne, kun vakaa ja koordinoitu korruptiosysteemi murtui siirtomaavallan lakattua. (Roaf 2000: 3.)

Koordinoitu ja koordinoimaton korruptio

Erityyppisillä korruptiomuodoilla voi olla erilaisia taloudellisia vaikutuksia. Kommunismien aikana Neuvostoliitossa oli vallitsevana korruption muotona *koordinoitu korruptio*, joka saattoi olla varsin harmitonta ja vaaratonta taloudellisilta vaikutuksiltaan. On myös väitetty, että Neuvostoliitossa lahjukset vastasivat ikään kuin veroa eli näiden kahden käsitteen välillä ei olisi ollut suurtakaan eroa. Neuvostoliiton aikainen koordinoitu korruptio ei luonut ympärilleen epävarmuuden tilaa vaan päinvastoin se saattoi jopa vähentää sitä: kun asianmukainen lahjus oli maksettu, pystyi kansalainen sen jälkeen lähteä huolettomasti hoitamaan liiketoimiaan. Tämä saattaa auttaa selittämään sitä, että miksi jotkin maat ovat onnistuneet kasvamaan voimakkaasti huolimatta selvästi korkeasta korruptiotasosta. (Roaf 2000: 6.)

Toisaalta hallitsematon ja *koordinoimaton korruptio*, mikä nykyisin Venäjällä taitaa olla paljon hallitsemammassa asemassa korruption muotona kuin Neuvostoliitossa, luo ympärilleen suurta epävarmuutta: Vaikka lahjus olisi asianmukaisesti maksettu yhdelle virkamiehelle, ei ole lainkaan varmaa ettei myös jokin toinen virkamies vaadi uutta lahjusta. Pahimmassa tapauksessa sama jo lahjukset saanut virkamies vaatii uudestaan lahjusta. Voi myös käydä niin, että lahjuksen maksettua ei sen vaikutus olekaan haluttu, ja se ei edistä lahjuksen antajan asiaa toivotulla tavalla. On selvä, että tällaisella ilmapiirillä on vakavia vaikutuksia päätöksiin investoida Venäjälle tai aloittaa siellä uutta liiketoimintaa. (Roaf 2000: 6.)

Kuten edellä on jo mainittu Roafin (2002) mukaan siis näyttää tietojen (Business International data) mukaan siltä, että kommunismin kaatuminen itsessään ei ole selittävä tekijä korruption lisääntymiselle Venäjällä. Toisaalta Roaf myös mainitsee, että Neuvostoliiton aikana korruptio oli valtion taholta koordinoitua, kun taas Venäjällä on hallitsemattomassa asemassa koordinoimaton korruptio. Tästä kaikesta voisi vetää johtopäätöksen, että kommunismin kaatuminen on kuitenkin merkittävä syy korruption lisääntymiselle, koska Neuvostoliiton hajoamisen myötä korruption määrää ei hallinnut enää valtio. Mutta toisaalta kuten Roaf mainitsi, kommunismin kaatuminen itsessään ei ole selittävä tekijä korruption lisääntymiselle Venäjällä. Eli ei voida ajatella, että kommunismi-ideologian epäonnistuttua, olisi sen suora seuraus ollut korruption lisääntyminen, koska näin ei käynyt Roaf:in viittaamien tietojen (Business International data) mukaan Puolassa, Tšekkoslovakiassa ja Unkarissa.

5.2.2 Korruption juuret ovat Neuvostoliiton varjotaloudessa

Kun poliittinen ja taloudellinen järjestelmä sortuivat Neuvostoliitossa, olemassa olevat organisaatiot hyppäsivät tyhjiöön. Kun valtio ei romahduksen jälkeen enää johtanut taloutta, aloitettiin yksityistäminen. Yksityistämisen seurauksena aikaisemmin laittomiksi luokiteltavat varjotalouden markkinat pystyivät toimimaan nyt virallisesti laillisesti ja jopa laajentua. Ongelmallista oli kuitenkin se, että aiemmat tavat toimia varjotaloudessa – tavat, jotka pohjautuivat korruptioon – siirtyivät sellaisenaan laillisille markkinoille. (Hughes 2000: 628.) Korruptio mainitaan usein avaintekijänä Venäjän taloudellisten ongelmien taustalla. Silti ekonomistit ovat hyvin epätietoisia ongelman todellisista taloudellisista vaikutuksista, vaikka yleisesti ollaankin sitä mieltä, että Venäjä kärsii erityisen laajalle levinneestä korruptiosta. (Roaf 2000: 1.)

Kuten edellisessä kappaleessa jo mainittiin, Venäjällä esiintyvän korruption juuret ovat Hughesin (2000: 628) mukaan Neuvostoliiton aikaisessa varjotaloudessa. Voidaan vetää johtopäätös, että tietyillä markkinoiden osa-alueilla nykyisen Venäjän tilanne saattaa olla läntisestä näkökulmasta jopa pahempi kuin mitä se oli Neuvostoliitossa. Neuvostoliitossa varjotalouden markkinat olivat selkeästi virallisen talouden ulkopuolisia markkinoita ja kansalaiset ymmärsivät olevansa tekemisissä asioiden kanssa, jotka eivät olleet lainmukaisia. Mutta kuten edellisessä kappaleessa mainittiin (Hughes 2000: 628), Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisessä sekasortoisisessa tilassa entisen Neuvostoliiton varjotalouden markkinoita virallistettiin ja laillistettiin. Näin osasta korruptoituneita markkinoita tuli lain kirjaimen mukaan laillisia huolimatta korruptiosta. Tämän jälkeen

Venäjällä raja korruptoituneiden ja ei-korruptoituneiden markkinoiden välillä on ollut varsin hämärä. Korruptio on jäänyt lähes lähtemättömästi venäläiseen talouselämään.

Korruption laajuus, dynamiikka ja erityispiirteet ovat seuraus yleisistä poliittisista ja sosioekonomisista ongelmista Venäjällä, jotka ovat taas seurausta siirtymisestä pois sosialismista. Historiallisesti korruptiota alkaa ilmetä silloin, kun valtio siirtyy muutoksen ja modernisaation ajanjaksoon. Näin ollen on historian valossa ymmärrettävää, että Venäjällä negatiivisia ilmiöitä on puhjennut esiin, koska Venäjä on omassa siirtymävaiheessa käynyt läpi todella radikaalin ja perustavanlaatuisen remontin sekä kansan, valtion että talouden rakenteissa. (Levin & Satarov 2000: 116.)

Kritisoisin hieman edellisessä kappaleessa olevaa Levinin ja Satarovin (2000: 116) näkemystä siitä, että Venäjällä korruptio on seurausta sosialismista pois siirtymisestä. Neuvostoliiton aikana varjotalous ja siinä esiintyvä korruptio oli vääjäämätön seuraus ahtaasta suunnitelmataloudesta, kuten Lewin (2005) on tutkimuksissaan esittänyt. Oli yksinkertaisesti aivan mahdotonta elää maailmassa, joka ei noudattanut kysynnän ja tarjonnan lakeja. Ihmisillä ei ollut mitään mahdollisuuksia itse vaikuttaa omalla työllään hyvinvointinsa ja elintasonsa parantamiseen. Tähän Neuvostoliitossa varjotalous – joka sisälsi korruptiota – toi helpotusta. Varjotalous oli ikään kuin työkalu oman elintason kohottamiseen. Neuvostoliiton harjoittama sosialismi oli niin ahdasmielistä, että se synnytti varjotalouden (Lewin 2005). Sosialismista pois siirtyminen ei synnyttänyt varjotaloutta – se oli jo olemassa. Se, minkä sosialismista pois siirtyminen synnytti, oli varjotaloudessa toimivien markkinoiden ja niissä vallitsevien korruptioon perustuvien liiketoimintatapojen laillistaminen (Hughes 2000: 628). Ja tämä on suuri ongelma: laillistetut varjotalouden markkinat ja niihin sisältyvä korruptio.

5.2.3 Onko korruptio Venäjän kulttuurille luontainen elementti?

Yhden näkökulman mukaan korruptio on luontainen elementti Venäjän kulttuuriperintöä. Roaf vastaa tähän väitteeseen viittaamalla artikkeliin (Shleifer & Treisman 2000), joka haastaa edellä mainitun ajatuksen tutkimustuloksillaan, joiden mukaan korruptiota-so Venäjällä voidaan kokonaan selittää neljän muuttujan avulla (tulot per henkilö, liittovaltion rakenne, demokratian taso, vapaa kauppa) ilman, että tarvitsee ottaa mukaan minkäänlaisia erityisiä kulttuurisidonnaisia tekijöitä. Toisin sanoen kyseisten tutkimustulosten mukaan on Venäjällä vallitseva korruptio niin sanotusti aivan normaalia korruptiota eikä millään tavoin vain Venäjän olosuhteisiin tyypillistä. (Roaf 2000: 2.)

Itse näkisin ja väittäisin, että korruptio Venäjällä on kulttuurisidonnaista. Puoltoa tälle näkemykselle antavat jo edellä mainitut Roafin (2000: 2) esille tuomat tiedot (Business International data), joiden mukaan Puolassa, Tsekkoslovakiassa ja Unkarissa on korruption taso pienempi aikana jälkeen Neuvostoliiton kuin ennen sitä. Eli joitakin viitteitä olisi nähtävissä sille, että Venäjällä olisi jokin sille ominainen tekijä ja erityispiirre, joka ylläpitää ja lisää korruptiota.

5.3 Korruption seurauksia Venäjällä

Uudemmat tutkimukset ovat kasvavassa määrin painottaneet korruption negatiivisia seurauksia. Seuraukset voidaan jakaa kahteen pääluokkaan: ensisijaisesti taloudellisiin seurauksiin ja toissijaisesti vaikutuksiin ihmisten käyttäytymisessä. Korruption välitön vaikutus taloudellisesti on varojen uudelleen jakaminen. Varoja kerätään yrityksiltä, yksityishenkilöiltä ja valtiolta, ja jaetaan lahjusten muodossa virkamiehille ja tahoille, jotka ovat poliittisesti oikealla tavalla kytköksissä. Jossain muodossa pieni korruptio saattaa olla suhteellisen merkityksetöntä kokonaistaloudellisesti ajateltuna, jos lahjukset ovat pieniä ja ne ovat olennainen osa kompensatiota matalasta virallisesta palkasta. Roaf viittaa artikkeliin (Tanzi 1998), jonka mukaan senkaltainen sanaton sopimus saattaa olla varsin yleinen, jossa ajatellaan varsinaisen palkan koostuvan osittain lahjuksista. Tanzi toteaa, että monissa maissa valtiolla ei ole ongelmia täyttää vakansseja alhaisella palkalla esimerkiksi verohallinnossa ja tullissa. Tämä viittaa siihen, että lahjukset on ymmärretty olevan tärkeä elementti kokonaispakettia, josta työstä saatava palkka koostuu. Eli voidaan ajatella, että korruptio ei ole silloin niin haitallista, kun se on kohtuudella ikään kuin osa maksettavaa palkkaa työntekijöille. Erityisesti niissä tapauksissa taas korruptiolla saattavat olla voimakkaat negatiiviset seuraukset, kun lahjusten rahalliset arvot ovat erittäin korkeita. (Roaf 2000: 4.)

Korruptio Venäjällä ei vahingoita ainoastaan pieniä yrityksiä mutta myös ulkomaisia sijoittajia. Siinä missä venäläiset liikeihmiset kykenevät vaivattomasti asioimaan heidän kontaktiensa välityksellä kuvernöörien, tuomareiden ja poliisin kanssa, puuttuu ulkomaalaisilta tällaiset yhteydet kokonaan. Lisäksi ulkomaalaisilta puuttuu myös tietotaito siitä, kuinka yhteydet luodaan. Seurauksena tästä he systemaattisesti häviävät oikeus-taistelut venäläiset kilpailijoiden kanssa. (Shlapentokh 2003: 157.)

5.3.1 Poliittiset vaikutukset

Korruption poliittiset vaikutukset ovat helposti havaittavissa Venäjällä. Poliittiset päämäärät Venäjällä menevät tärkeysjärjestyksessä ohi sen, mikä olisi edullista kansalliselle kehitykselle länsimaisesta näkökulmasta. Halutaan turvata tilanne, jossa poliittisen vallan tuomat edut hyödyttäisivät myös tulevaisuudessa harvoja yksityisryhmiä eli oligarkkeja. Tämän seurauksena luottamus viranomaisia kohtaan laskee ja tavallisista ihmisistä tulee yhä enemmän yhteiskunnasta vieraantuneita. Valtion maine kansainvälisissä suhteissa vaurioituu. Kansalaiset pettyvät yhä enenemissä määrin demokraattisiin arvoihin, mikä kiihdyttää entisestään demokraattisten instituutioiden rappeutumista. Näin tehdään orastavan demokratian potentiaalinen luhistuminen entistä todennäköisemmäksi. Myös sellainen uhkakuva on lähempänä toteutumista, jossa demokratian kykenee syrjäyttämään valtaan astuva diktaattori lupaamalla korruption vastaisen ohjelman sisään ajamista. (Levin & Satarov 2000: 114.)

Näkisin, että Venäjän on aivan mahdotonta tulla täysin demokraattiseksi valtioksi niin kauan kuin se sallii korruption rehottaa. Demokratian aivan välttämätön perusedellytys on hallinnon läpinäkyvyys eikä hallinto voi todellakaan olla läpinäkyvää, jos päätöksiin voidaan vaikuttaa lahjuksilla. Arvioisinkin, että Venäjällä ei tulla näkemään kovinkaan merkittävää kehitystä demokratian saralla lähitulevaisuudessa. Tämä johtopäätös perustuu yksinkertaisesti siihen, että Venäjä ei tee tarpeeksi työtä korruption kitkemiseksi.

5.3.2 Venäjän kansantalous kärsii

Varjotalouden kasvu vähentää valtion verotuloja ja heikentää valtion budjettia. Seurauksena on myös se, että valtio menettää vaikutusvaltaa kansallisen talouden hallintaan. Myös julkishyödykkeiden sekä muiden palveluiden, joita valtion tulisi tarjota, tuottaminen hankaloituu. Sosiaaliset ongelmat kärjistyvät budjetin alijäämästä johtuen. Kilpailukyky markkinoilla myös heikkenee, koska parhaiten pärjäävät toimijat markkinoilla eivät usein ole kaikista tehokkaimpia vaan niitä, jotka ovat menestyneet ja saaneet etuja lahjonnan ja hyvien suhteiden avulla. Tämän seurauksena markkinoiden tehokkuus romahtaa. (Levin & Satarov 2000: 115–116.)

Tuotanto- ja jakelukustannukset ovat korkeammat, mihin on syynä korruptiosta aiheutuvat niin sanotut kiinteät kustannukset. Korruptiosta aiheutuvat suuremmat kustannukset lankeavat kuluttajien maksettaviksi korkeampien hintojen muodossa. Näin toimijat markkinoilla menettävät luottamuksen viranomaisten kykyyn luoda ja vahvistaa reiluja

käyttäytymissäntöjä markkinoilla ja valmiutta sitoutua niihin. Näin heikkenee myös halukkuus investoida. Taloudellista kasvua ei myöskään tapahdu niin kauan kuin lykätään tai hylätään tuottavuutta tehostavia toimenpiteitä. (Levin & Satarov 2000: 116.)

Yksimielisyys ekonomistien keskuudessa oli jo 2000-luvun vaihteessa kasvamassa siitä, että korruptio on haitallista kasvulle ja kehitykselle. Kuitenkin on ollut varsin vähän yhteisymmärrystä siitä, kuinka vakava ongelma on. Jotkin aiemmat tutkimukset ovat antaneet ymmärtää, että korruptiolla itse asiassa saattaa olla positiivinen vaikutus kasvuun pääasiassa siten, että se mahdollistaa yritysten kiertää valtion ylettömän paperisodan ja byrokratian aiheuttamaa viivettä. Kuitenkaan tämä näkökulma ei ota huomioon endogeenisiä tekijöitä – korruptio voi olla sekä syy että seuraus ylettömään byrokraatiaan. Yksi vahvimpia puoltoja sääntelyn ja säädösten puolesta tulee niiden ryhmien suunnalta, jotka hyötyvät siitä, että hinnat nousevat korruption myötä. Byrokraattisesta prosessista on myös kiusaus tehdä mahdollisimman hidas ja kankea normaalitoiminnassa, koska tällöin on mahdollisuus tehdä rahaa prosessin jouduttamisella. (Roaf 2000: 3.)

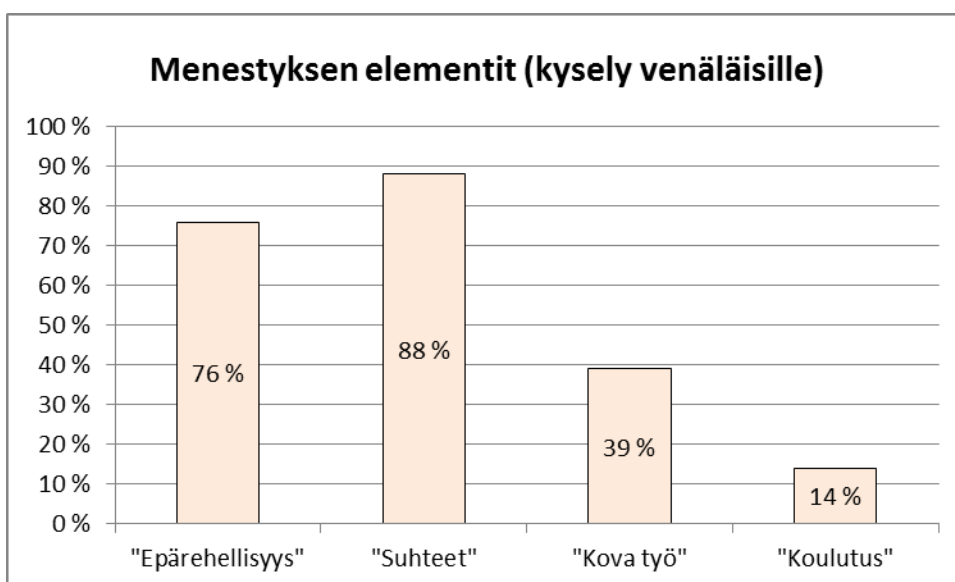
Kun korruption piirissä liikkuvat rahat säilyvät omassa maassa, on ongelma itsessään hieman merkityksettömämpi. Esimerkiksi Italiassa, Etelä-Koreassa ja Japanissa korruptio on toiminut ikään kuin sysäyksenä (vaikkakin laittomana) kansantulon uudelleenjakajana. Vahinko maalle on paljon suurempi, kun raha korruptiosta kulkeutuu ulkomaille. Shlapentokh viittaa uutislehden (Kommersant Daily 2002) tietoon, jonka mukaan suurin piirtein 20 miljardia dollaria pääomaa poistuu vuosittain Venäjältä. (Shlapentokh 2003: 157.)

Korruptio ei erottele kierrettäviä sääntöjä

On myös huomattava, että korruptio ei tee eroa niiden sääntöjen välillä, joita se antaa mahdollisuuden kiertää. Jotkin kierrettävät säännöt saattavat kyllä olla todella paljon yliampuvia käytännön elämän kannalta eikä niiden kiertäminen aiheuta vahinkoa muutoin kuin maksamattomien lahjusten muodossa. Mutta toiset säännöt taas voivat kierrettäessä olla hyvinkin vahingollisia. Esimerkiksi puhtaasti lyhyellä tähtämellä talouskasvun kannalta saattaa olla edullista, että tehdasta tarkastava viranomainen ei välitä lahjukset saatuaan päästömääristä mitään ja tehdas saa luvan jatkaa toimintaansa. Kuitenkaan tällaista toimintaa ei voida pitää vaikutuksiltaan positiivisena kokonaistaloudellisesti pitkällä tähtämellä ajateltuna. (Roaf 2000: 3.)

5.3.3 Syövyttää yhteiskuntamoraalia

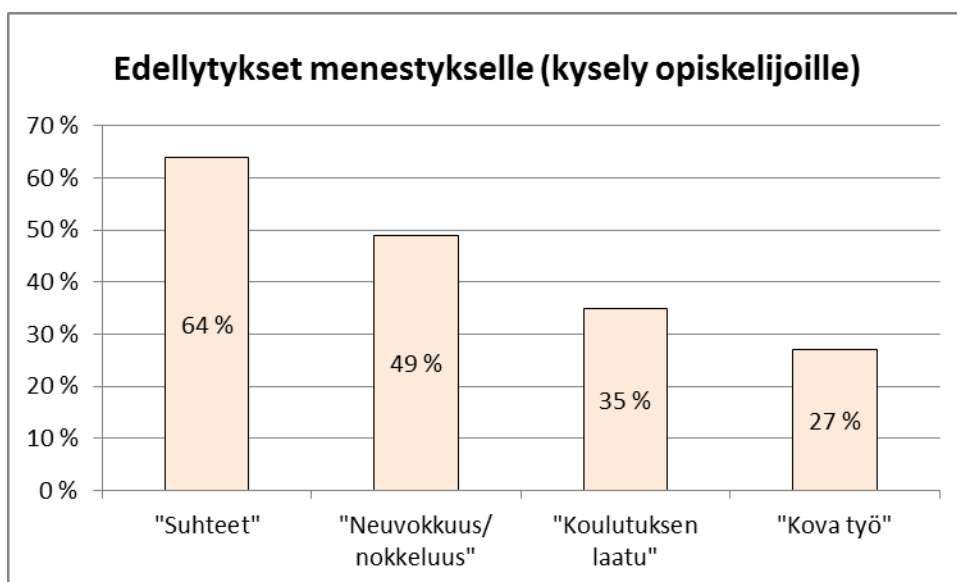
Korruptio muodostaa suuria huolenaiheita yhteiskunnalle pitkällä aikavälillä. Se heikentää työteon etiikkaa erityisesti nuorempien sukupolvien keskuudessa. Venäläiset nuoret vahvasti uskoivat ainakin vielä 2000-luvun vaihteen tienoilla, että lahjukset ja suhteet ovat paras ja ellei jopa ainoa keino tulla menestyksekkääksi. Shlapentokh viittaa ensin kyselyyn (Levada 2000), jossa venäläiset määrittivät menestyksen elementtejä elämässä seuraavasti: ”Epärehellisyyttä” (76 %) ja ”suhteita” (88 %) pidettiin paljon tärkeämpinä edellytyksinä menestykselle kuin ”kovaa työtä” (39 %) (kuvio 13). Vain 14 % mainitsi ”koulutuksen” osatekijänä menestyksekkääksi tulemisessa. (Shlapentokh 2003: 157.)

Kuvio 13. Kuvio kertoo, kuinka suuri osuus venäläisistä vastaajista mainitsi kyselyssä jonkun elementin (”epärehellisyys”, ”suhteet”, ” kova työ” tai ”koulutus”) menestyksen edellytykseksi elämässä. (Shlapentokh 2003.)

Jopa vieläkin merkitsevämpi ja suuntaa antava on moskovalaisilta opiskelijoilta eli Venäjän nuorten eliitiltä kyselyn avulla kerätty tieto. Kyselyn toimeenpani Moskovalainen kauppakorkeakoulu vuonna 2002 ja tulokset on esitetty Azer Efendievin raportoimana venäläisessä Izvestia-lehdessä 23 elokuuta 2002 seuraavanlaisina: Kysyttäessä mitkä ovat edellytykset menestykselle elämässä 64 % vastasi ”suhteet” ja 49 % ”neuvokkuus/nokkeluus” (kuvio 14). Merkittävästi vähemmän opiskelijoita ajatteli, että ”koulutuksen laatu” (35 %) ja ”kova työ” (27 %) tuo menestyksen. (Shlapentokh 2003: 157.)

Länsimaisesta näkökulmasta tuntuvat aivan uskomattomilta edellisessä kappaleessa esiin tuodut tutkimustulokset. Ajatella, että kyseisessä tutkimuksessa vain 14 % mainitsi ”koulutuksen” osatekijäksi menestyksekkääksi tulemisessa. Hälyttävää on, että ”epärehellisyyden” valitsi menestyksen osatekijäksi 76 % ja ”suhteet” 88 %. Tällaisessa asenneilmapiirissä on varmasti äärimmäisen hankala yrittää kitkeä korruptiota pois. On todella huolestuttavaa, että epärehellisyyttä voidaan pitää menestyksen osatekijänä. Nuorten ihmisten kohdalla asenteet eivät ikävä kyllä ole yhtään sen paremmat sen perusteella millaisia vastauksia moskovalaiset opiskelijat antoivat. ”Koulutuksen laatu” (35 %) ja ”kova työ” (27 %) ei nuortenkaan arvomaailmassa päässyt kovin lähelle menestyksen osatekijöinä ”suhteita” (64 %) ja ”neuvokkuutta/nokkeluutta” (49 %).

Kuvio 14. Kuvio kertoo, kuinka suuri osuus moskovalaisista opiskelija-vastaajista mainitsi kyselyssä jonkun elementin (”suhteet”, ”neuvokkuus/nokkeluus”, ”koulutuksen laatu” tai ”kova työ”) menestyksen edellytykseksi elämässä. (Shlapentokh 2003.)

Näiden tulosten perusteella ei voi ikävä kyllä ennustaa Venäjälle yhtään parempia aikoja tulevaisuudessa taistelussa korruptiota vastaan. Tulkittavissa on, että korruptiota esiintyy Venäjällä vielä pitkään. Oikeastaan ei voida olla edes varmoja siitä, että korruption taso pysyisi pelkästään ennallaan. Sehän voi jopa kasvaa. Toisaalta voihan asia laita olla myös siten, että edellä mainituissa kyselyissä ihmiset vastasivat rehellisesti ja realistisesti vain siihen, minkälaiset osatekijät kyselyn suorittamisen ajankohtana Venäjällä kokemuksen perusteella todennäköisimmin johtavat asioihin, joita voi kutsua yle-

sellä tasolla menestykseksi. Saattaahan olla niin, että ihmiset itse eivät henkilökohtaisessa elämässään ja valinnoissaan toteuta vastaavaa arvomaailmaa tai ainakin haluaisivat, että yhteiskunnan arvomaailma olisi aivan erilainen kuin nykyinen.

Ehkä kaikkein harmillisin vaikutus korruptiolla on se, että se syö sisältäpäin valtiokoneistoa muuntamalla valtion työntekijät kyynikoiksi, jotka ovat välinpitämättömiä maan kansallista etua kohtaan. Valtion työntekijät tietävät, että heidän nykyinen asema ja mahdollisuudet ylennyksiin eivät riipu niin paljon heidän rehellisyydestä ja ammatillisesta velvollisuuksien suorittamisesta, kuin heidän epävirallisista suhteista esimiehiin ja oligarkkeihin. (Shlapentokh 2003: 158.)

5.3.4 Pienten yritysten huono asema

Laadullinen analyysi viittaa siihen, että on olemassa eroja korruption vaikutuksilla pieniin ja keskisuuriin jälleenmyyjiin, suuriin jälleenmyyjiin ja ulkomaalaisiin jälleenmyyjiin. Vaikka aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että korruption vaikutukset yrityksiin saattavat riippua yrityksen koosta, ovat Kouznetsov ja Dass tutkimuksissaan saaneet tuloksia, jotka alleviivaavat sitä, että yritysten koko painottuu tietyillä osa-alueilla. Tutkimusten mukaan korruptio Venäjällä on hallitsevassa roolissa mm. seuraavilla osa-alueilla: tulli, tarjouskilpailut, vuokranmaksu, hygienia-, palo- ja verotarkastukset, rekisteröinti -ja lisenssiluvat sekä brändien tunnettavuus. (Kouznetsov & Dass 2010: 62.)

Tutkimustulokset, joita Kouznetsovi ja Dass ovat saaneet antavat viitteitä siitä, että jälleenmyyjäyrityksiin kohdistuvat korruption vaikutukset saattavat poiketa toisistaan riippuen yrityskoosta ja joissain tapauksissa yrityksen kotipaikasta. Yleisesti ottaen voidaan todeta, että suurilla yrityksillä on enemmän mahdollisuuksia korruption välttämiseen. Tämä johtuu pääosin tosiasiasta, että niillä on käytössään merkittävämmät taloudelliset resurssit, jotka mahdollistavat paremmin suoriutua pakollisista taloudellisista velvoitteista kuten esimerkiksi valtionverosta. Tällaiset velvoitteet ovat kohtuuttomia pienemmillä yrityksillä, mikä tekee ne haavoittuvammiksi monien eri valtion virastojen lahjuspynnöille. (Kouznetsov & Dass 2010: 62–63.) Voidaan eritellä ainakin neljä merkittävää seikkaa, joissa pienet yritykset ovat paljon heikommassa asemassa suuriin yrityksiin verrattuna ja ovat paljon alttiimpia sotkeutumaan syvemmin korruptioon.

Ensinnäkin tullauksen puitteissa (missä korruptio aiheuttaa suurimmat hinnannlisäykset yksikkökustannuksiin) tutkimustulosten perusteella useimmat yritykset, jotka jälleen-

myyvät ulkomaisia tavaroita Venäjällä, hyödyntävät välitysliikkeitä. Tässä menettelytavassa suurilla yrityksillä on kilpailuetu pienempiin yrityksiin nähden, koska välitysliikkeet laskuttavat saman hinnan palveluistaan huolimatta yrityksen koosta. Tämän vuoksi pienet yritykset, jotka pitävät parempana vaihtoehtona osallistua itse tullausmenettelyyn säästääkseen kustannuksia, asettavat itsensä alttiiksi riskille menettää arvokasta aikaa ja aiheuttaa lisäkustannuksia tavaroiden varastoinnissa, jos tullauksen suhteen tulee odottamattomia viivästyksiä. Näin toimien ne myös sotkeentuvat paljon todennäköisemmin korruptioon, koska tullaus on osa-alue, jossa korruptiota esiintyy merkittävästi. Taloudellisen etulyöntiasemansa ansiosta suuret jakelijat voivat välttää sekaantumisen korruptioon tullissa hyödyntämällä välittäjiä. (Kouznetsov & Dass 2010: 63.)

Toiseksi tarjotakseen tavaroita ja laitteita valtion organisaatioille tai voittaakseen tarjouskilpailu laiteasennukseen valtion omistamaan laitokseen täytyy kaikkien yritysten huolimatta koosta osallistua lahjontaan. Tässä asiassa suurilla yrityksillä on vain yksi etu verrattuna pieniin yrityksiin: kyky tarjota suuremmat lahjukset. (Kouznetsov & Dass 2010: 63.)

Kolmanneksi pienet yritykset altistuvat suurempia paljon herkemmin lahjuksille, joita tavoittelevat hygienia-, palo-, ja verotarkastajat. Itse asiassa jotkin pienet yritykset näkevät, että lahjusten maksaminen on heille helpompi vaihtoehto kuin mukautua monimutkaisiin sääntöihin ja määräyksiin näillä alueilla. (Kouznetsov & Dass 2010: 63.)

Neljänneksi brändien tunnettavuus on asia, jossa on myös etulyöntiasema suurilla paikallisilla ja ulkomaisilla yrityksillä pieniin yrityksiin verrattuna. Tämä johtuu siitä, että suurilla yrityksillä on yleensä jälleenmyynnissä brändeiltään hyvin tunnettuja tuotteita, joiden kysyntä on myös vakaata ja vaatii näin ollen vähemmän markkinointiponnistuksia. Kun markkinointiin ei tarvitse panostaa niin paljon, antaa se yrityksille mahdollisuuden minimoida yhteydenottoja valtion elimiin, jotka valtuuttavat tiettyjä markkinointitoimenpiteitä. Näin mahdollisuudet joutua osalliseksi korruptoituneeseen toimintaan pienenevät. (Kouznetsov & Dass 2010: 63.)

Yleisesti suurilla paikallisilla yrityksillä on etulyöntiasema monilla eri alueilla verrattuna ulkomaisiin yrityksiin johtuen ulkomaisten yritysten haluttomuudesta tarjota lahjuksia. Tämä on totta muun muassa silloin, kun tarjouskilpailussa paikalliset yritykset tarjoavat tuotteita samoilla ominaisuuksilla ja laadulla kuin ulkomaiset jälleenmyyjät. Paikallisilla yrityksillä on myös etulyöntiasema rekisteröinnin, lisenssien ja lupien hankinnassa. Tässä ulkomaiset yritykset ovat huonommassa asemassa, koska heidän hakemus-

ten hyväksynnän paperityö vie paljon enemmän aikaa paikallisilta viranomaisilta kuin paikallisten yritysten vastaavat hakemukset. Tämä johtuu ainoastaan siitä, että paikalliset yritykset ovat valmiita tarjoamaan lahjuksia viranomaisille. (Kouznetsov & Dass 2010: 63.)

Kaiken kaikkiaan Kouznetsov ja Dass saivat tutkimuksessaan selville, että korruptio vaikutti kaikkiin haastateltuihin yrityksiin huolimatta yrityksen koosta tai kotipaikasta. Puhuttaessa osallisuudesta korruptioon oli nähtävissä, että suurilla jälleenmyyjillä on lukuisia merkittäviä etuja vastaaviin pieniin jälleenmyyjiin verrattuna. Tämä johtuu yritysten koosta, koska niillä on mahdollisuus päästä pienempiin yksikkökustannuksiin, mistä on seurauksena parempi kilpailukyky markkinoilla. Suurilla paikallisilla yrityksillä ja jopa joillakin pienillä paikallisilla yrityksillä on joitakin etuja ulkomaisiin jälleenmyyjiin tarjouskilpailuissa, koska ulkomaiset yritykset välttävät lahjusten tarjoamista viranomaisille, jotka ovat vastuussa parhaimman tarjouksen valinnasta. Joka tapauksessa ulkomaiset yritykset voivat pienentää yksikkökustannuksia kykenemällä välttämään osallisuuden korruptioon sellaisilla alueilla kuin vuokranmaksu ja veronmaksu. (Kouznetsov & Dass 2010: 63.)

Edellä mainittujen tutkimustulosten perusteella (Kouznetsov & Dass 2010) voi vetää johtopäätöksen, että Venäjän markkinoilla on todella vaikea, ellei jopa mahdoton ulkomaisten yritysten pärjätä mukana kilpailussa, jos ei suostu mukaan jollakin tasolla korruptioon. Liiketoimet saattavat tyssätä jo tulliin, jos lahjuksia ei olla valmiita maksamaan. Venäläiset yritykset taas osaavat luovia luontevasti suhdeverkostoihin ja lahjuksiin pohjautuvassa liike-elämässä, ja saavuttavat näin merkittävän etulyöntiaseman ulkomaisiin yrityksiin verrattuna. Näin ollen ulkomaisten yritysten on aivan välttämätön osallistua itsekin korruptioon joko suoraan tai epäsuorasti, jos he haluavat toimia Venäjän markkinoilla. Heikoin asema on pienillä ulkomaisilla yrityksillä, koska korruption kustannukset saattavat nousta liian suuriksi yksikkökustannuksia kohden, mikä voi olla kohtalokasta kilpailukyvyille.

Venäjän talouskasvun kannalta ei ole lainkaan hyvä asia, että korruptio rokottaa venäläisiä pieniä yrityksiä suhteessa suuria yrityksiä kovemmin. Talouskasvua ajatellen olisi kuitenkin hyvä, että pienten yritysten kilpailukykyä vahvistetaan. Pienissä yrityksissä piilevät usein tulevat kasvuyritykset, jotka kasvattavat maan taloutta voimakkaasti.

5.4 Esteitä korruption kitkemiselle Venäjällä

Levin ja Satarov esittävät kolme syytä sille miksi lainvalvontaviranomaiset epäonnistuvat taistelussa korruptiota vastaan. Ensiksikin pelkkä rikossyyte sinänsä ei saa muutosta aikaan suuren mittakaavan korruption. Eikä taistelu korruptiota vastaan ole ainoastaan rikosoikeudellinen ongelma, vaan se on ongelma, joka koskettaa koko venäläistä systeemiä ja yhteiskuntaa. Toinen tärkeä seikka on se, että lainvalvontaviranomaisten tekemä työn laatu on verrattain heikkoa, koska he myös itse ovat korruption syövyttämiä. Myöskään viranomaisten ammattitaito ei ole sillä tasolla millä sen pitäisi olla näin moniulotteista ongelmaa ratkottaessa. Kolmantena esiin nostettavana seikkana voidaan todeta, että lainvalvontajärjestelmä yksistään ei voi selviytyä ongelman ratkaisemisesta, vaan siihen tarvitaan lujaa yhteistä päättäväisyyttä ja ponnistelua sekä valtiolta että yhteiskunnalta. (Levin & Satarov 2000: 127.)

Korruption kitkeminen voi olla varsin ongelmallista, koska korruptio saattaa olla sekä lahjuksen antajan että lahjuksen ottajan etu. Lahjuksen antaja pystyy suorittamaan lahjonnan avulla tietyn toimenpiteen nopeammin ja halvemmalla, koska lahjus jouduttaa prosessia ja auttaa kiertämään verot. Näin ollen korruptiota on vaikea kitkeä ja tunnistaa sen olemassaoloa, koska se ei tule missään kohden ilmi, sillä osapuolten etu ei ole siitä kertoa eteenpäin kenellekään. (Roaf 2000: 4.)

5.4.1 Totutut käyttäytymisnormit

Venäläinen yhteiskunta on sellainen, missä valtion virkamiehet olettavat asemansa perusteella olevansa etuoikeutettuja perimään ansioita niiltä yksityishenkilöiltä, joiden kanssa he vain ikinä asioivat. Myös yksityishenkilöt itse odottavat joutuvansa maksamaan valtion virkamiehille asioidessaan heidän kanssa. Lopputuloksena on yhteiskunta, jossa korruptiosta tulee osa jokapäiväistä elämää ja sosiaalisia käyttäytymisnormeja. Levin & Satarov viittaavat vuonna 1986 ilmestyneeseen artikkeliin (Hillman & Schnytzer) todetessaan, että tällainen yhteiskunta on jatkoa Neuvostoliitossa aiemmin vallinneille käyttäytymisnormeille ja antaa viitteitä siitä, että perusperiaatteet Neuvostoliiton aikaisten menettelytapojen osalta eivät ole muuttuneet. Levin & Satarov viittaavat kahden eri tutkimukseen (Guttman yms. 1992; Grossman & Minseong 2000) todetessaan, että Venäjä tarvitsee pohjimmiltaan käyttäytymisnormien muutoksen, jotta korruptio ei tässä maassa olisi mahdollista. (Levin & Satarov 2000: 130.)

Mutta miten tällainen perustavanlaatuinen käyttäytymisnormien muutos voisi olla mahdollista? Myös suomalaisessa yhteiskunnassa on todella hankala muuttaa yksittäisiä tottuja käyttäytymisnormeja. Otetaan, vaikka esimerkkinä autolla ylinopeuden ajaminen Suomessa. Suurin osa autoilijoista ajaa jatkuvasti lievää ylinopeutta. Tällainen käyttäytyminen on pesiytynyt liikennekulttuuriin ja sitä on erittäin hankala kitkeä pois ilman valvonnan radikaalia lisäämistä. Puhuttaessa Venäjän korruptiosta ei kuitenkaan tarkoiteta mitään yksittäistä käyttäytymisnormia, kuten on ylinopeus Suomessa. Korruptio Venäjällä lävistää kaikki yhteiskunnan tasot. Jos Suomessa ei saada ylinopeutta kuriin, niin miten aivan eri mittakaavan asia kuin on korruptio Venäjällä, sitten saataisiin loppumaan? Ratkaisu on sama kuin ylinopeuden kanssa. Venäjällä korruptio loppuu vain, jos siitä heti rangaistaan ja kiinnijäämisen todennäköisyys on lähellä sataa prosenttia. On kuitenkin vaikea uskoa, että tällainen kulttuurimuutos tapahtuisi venäjällä lähitulevaisuudessa, koska venäläiset itse eivät ole nähneet korruptiota maassaan ongelmana, kuten Shlapentokhin (2003) tutkimuksista tulee ilmi.

5.4.2 Venäjän johdon ja kansalaisten tyytyminen vallitsevaan tilaan

Ihmiset Venäjällä ovat tyytyneet vallitsevaan tilanteeseen niin paljon, että he eivät vaihda valittamaan siitä. Shlapentokh ottaa esille VTSIOM:in tutkimuksen (1994–2002), jonka mukaan vain 23 % venäläisistä piti korruptiota vakavana huolenaiheena vuosina 2001–2002 ja vastaava luku vuonna 1997 oli 40 % eli huomattavaa laskua oli tapahtunut vuosituuhannen vaihtuessa. Shlapentokh viittaa myös tutkimustuloksiin (Fund of Public Opinion 2001), jotka antavat viitteitä siitä, että huoli korruptiosta Venäjällä on todellisuudessa vielä edelläkin mainittua alhaisempaa. Mielipidetutkimuksessa ihmisiltä tiedusteltiin avoimessa kysymyksessä ongelmia, jotka eniten heitä vaivaavat ja saavat pois tolaltaan. Korruptiota ei koskaan mainittu. Venäläisistä, jotka olivat joutuneet käyttämään lahjusta yleisessä palvelutilanteessa, vain 10 % sanoi tehneensä virallisen kantelun huonosti toimivasta byrokratiasta. (Shlapentokh 2003: 153.)

Voidaan väittää, että tavallinen kansa ei ainoastaan koe oloansa kotoisaksi korruption ympäröimänä. Nimittäin yleinen myötämielinen suhtautuminen korruptioon on totta myös oligarkeille. Shlapentokh viittaa artikkeliin (Deliagin 2000 & Tarasov 2002), jossa mainitaan, että oligarkit ovat saaneet pitää omaisuutensa huolimatta sen varsin kyseenalaisista lähteistä. He ovat myös saaneet ylläpitää suunnatonta valtaa, joka heillä on yritysimperiumiensa puitteissa. Nämä yritysimperiumit ovat vielä nauttineet suhteellisen vakaista suhteista keskus- ja paikallishallinnon sekä lainvalvontaviranomaisten kanssa. Elävässä elämässä on nähty, että oligarkit voivat helposti myös tulla valituiksi

kuvernööriksi, senaattoriksi tai vaikka duuman jäseniksi lahjomalla avoimesti paikallisia viranomaisia ja äänestäjiä. (Shlapentokh 2003: 153.)

Shlapentokh kertoo omista kokemuksistaan matkatessaan 2000-luvun alussa Venäjälle. Hän sanoo, että verrattuna 1990-luvun alkuun oli ääni kelossa muuttunut. Venäläiset eivät enää puhuneet korruptiosta julkisissa tai yksityisissä keskusteluissa. Vieraillessaan Pietarin maineikkaassa sosiologian tutkimuslaitoksessa Shlapentokh yritti nostaa esille aiheeksi korruption. Täten eräs osallistuja kohteliaasti selitti hänelle ja nähtävästi koko vierailijaryhmälle, että tämä kysymys ei ole heille suuri kiinnostuksen kohde. Kyseinen nainen jatkoi, että korruptiota on mahdoton mitata ja sitä on hyödytön opiskella, koska sekä kansa että hallitus ovat sitä kohtaan välinpitämättömiä. Hän toteaa vielä, että sitä paitsi me olemme kaikki osallisia korruptoituneeseen toimintaan. (Shlapentokh 2003: 155.)

Tarkasteltaessa Venäjän korruptiota ulkopuolisen silmin näyttää siltä, että ainoat tahot, jotka hyötyvät korruptiosta ovat merkittäviä liike-elämän ihmisiä, oligarkkeja ja byrokratteja. Pienet liike-elämän ihmiset ovat paljon pahemmassa tilanteessa. Usein paine ahneiden viranomaisten suunnalta on heille liian suuri kestäväksi. Ei ole lainkaan yllättävää, että pienet yritykset, jotka ovat vapaan talouden peruskallio, näyttelevät vaatimatonta osaa Venäjän taloudessa. Shlapentokh viittaa tilastotietoihin (Goskomstat 1999 & 2000), joiden mukaan vuonna 2000 niiden ihmisten lukumäärä, jotka osallistuivat pieniin yritystoimiin, oli käytännössä sama kuin viisi vuotta sitten. Puhutaan siis noin 6,5 miljoonasta ihmisestä, mikä on vähemmän kuin 10 % koko maan työvoimasta. (Shlapentokh 2003: 156–157.)

5.5 Läpinäkyvyys – perusta korruption hävittämiselle Venäjällä

Voimakas julkinen paheksunta korruptiota kohtaan, rankaisemattomuus korruptiosta ja taloudellinen epävakaus järjestytti maailmaa vuonna 2011. Protestit monissa maissa ovat kasvaneet nopeasti pienen mittakaavan toiminnasta massiivisiin mielenosoituksiin yhdistäen ihmisiä yhteiskunnan kaikista luokista. Mielenosoittajien taustat saattavat olla erilaisia, mutta viesti on sama: johtajiltamme vaaditaan enemmän läpinäkyvyyttä ja vastuullisuutta. (Transparency International 2011.)

Vuoden 2011 korruptio-indeksi tuo ilmi sen, että kansalaisten turhautuminen on perusteltua. Ei mikään alue tai valtio maailmassa ole immuuni vahingoille ja tuholle, joita

julkisen sektorin korruptio aiheuttaa. Runsas enemmistö vuoden 2011 korruptio-indeksiin arvioidusta 183 maasta ja alueesta sijoittuu indeksi-pisteytyksessä luvun 5 alle asteikolla 0–10, jossa 0 on ”erittäin korruptoitunut” ja 10 on ”erittäin puhdas”. (Transparency International 2011.)

Korruptio-indeksin kärjessä ja puhtain maa vuonna 2011 oli Uusi-Seelanti indeksillä 9,5. Jaetulla kakkossijalla olivat Tanska ja Suomi indeksillä 9,4. Venäjä oli sijalla 143 indeksillä 2,4. Listan jaetulla viimeisellä sijalla (182) olivat Pohjois-Korea ja Somalia indeksillä 1,0. (Transparency International 2011.)

Transparency Internationalin puheenjohtaja Huguette Labelle on sanonut vuodesta 2011 seuraavaa: ”Tänä vuonna on nähty sanan korruptio olevan kirjoitettuna mielenosoittajien kyltteihin, olivat protestoijat sitten rikkaita tai köyhiä. Johtajien on otettava huomioon vaatimukset paremmasta hallinnosta, oli kyse sitten Eurooppaa kurittavasta velkakriisistä tai arabimaailman uudesta poliittisesta aikakaudesta.” (Transparency International 2011.)

Torglerin ja Schneiderin tekemä tutkimus (2008) osoittaa, että parantamalla yhteiskunnallisia instituutioita kyetään vähentämään mahdollisia kannustimia tehdä töitä pimeästi ja kaikkia toimintoja virallisen talouden ulkopuolella. Tällaisia parannettavia tekijöitä ovat mm. veronmaksumoraali, tilivelvollisuus, oikeusvaltioperiaate, hallinnon tehokkuus, säädösten laatu ja korruption vähentäminen. Lisäksi tärkeitä osatekijöitä, joilla on vaikutusta epävirallisen talouden laajuuteen, ovat juridiikan rakenne ja omistusoikeuden suoja. (Torgler & Schneider 2008: 241–242.)

Politiikan ja yhteiskunnan professori Alena Ledeneva Lontoon yliopistosta (University College London) slaavin ja Itä-Euroopan tutkimuslaitokselta on sanonut, että saavuttaakseen pitkällä aikavälillä menestystä maailmantaloudessa tarvitsee Venäjä läpinäkyvät pelisäännöt korvamaan kirjoittamattomien sääntöjen hallintavallan. Jotta tämä voisi käytännössä tapahtua, on ensin ymmärrettävä, kuinka Venäjän talous oikeasti toimii. (Ledeneva 2002: 1.)

5.5.1 Läpinäkyvät ja ei-läpinäkyvät taloudet

Globalisaatio tuo esiin eron läpinäkyvien ja ei-läpinäkyvien talouksien välillä. Open Democracyn haastattelussa Maria Livanos Cattai Kansainvälisestä kauppakamarista perustellusti painotti sääntöjen ja läpinäkyvyyden tärkeyttä maan kehitykselle. Globaalit

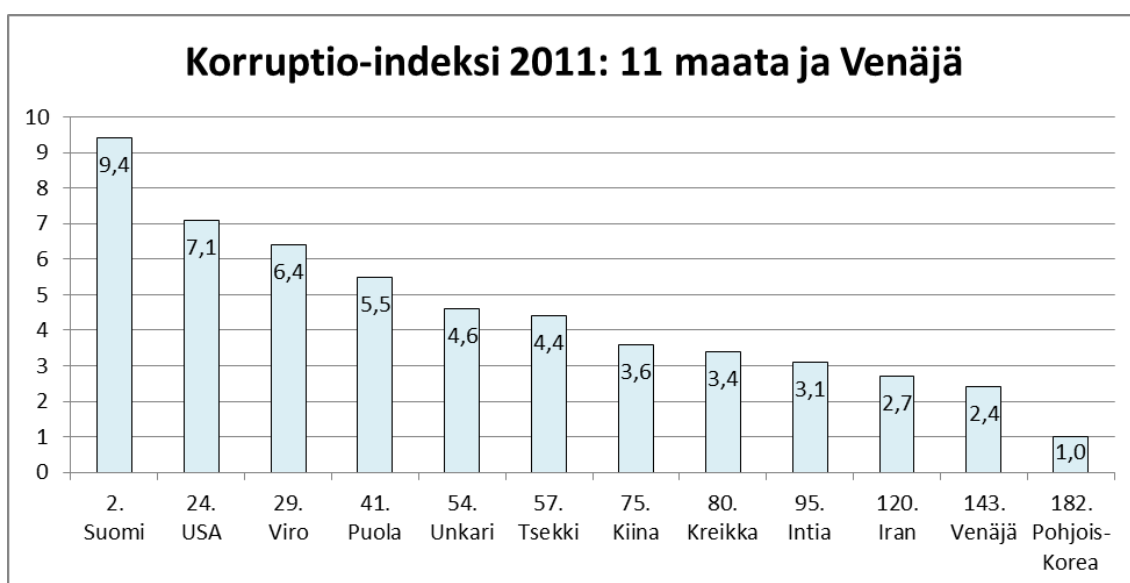
pääomat karttavat ei-läpinäkyviä talouksia, jotka eivät myöskään mukaudu kansainväliin standardeihin kirjapidossa ja omistajaohjauksessa eli yritysjohton valvonnassa. Venäjä on yksi vähiten läpinäkyvimmistä talouksista maailmassa. (Ledeneva 2002: 1.)

Ei-läpinäkyvät taloudet eivät ole ainoastaan ennalta arvaamattomia, vaan niitä pidetään usein uhkana maailman talouden tasapainolle. Venäjä on IMF:n mustalla listalla rahanpesussa ja CIA:n mustalla listalla ydinaseiden leviämässä ja lähellä pohjaa Transparency Internationalin korruptio-indeksissä. Läpinäkyvyys on merkittävä asia globaalille taloudelle. Ratkaisuksi ei kuitenkaan riitä pelkästään se, että luodaan sääntöjä ja lakeja. Fakta on, että tiedetään hyvin vähän siitä, kuinka ei-läpinäkyvät taloudet toimivat. Sitäkin vähemmän ollaan tietoisia siitä, kuinka edistää päätöksentekoa, joka luo motivaatiota ja halukkuutta ruohjuuritasolla läpinäkyvyyteen ilman, että tarvitsee suoraviivaisen yksinkertaisesti määrätä lisää valvontaa ja rankaisevia sanktioita. (Ledeneva 2002: 1.)

Vieraillessaan 27.6.2012 Helsingissä Yhdysvaltojen ulkoministeri Hillary Clinton avaa Yhdysvaltojen suhdetta Venäjään toteamalla, että Venäjä ei ole yksipuolinen juttu. Pitämänsä julkisen Venäjä-arvion lopuksi hän ottaa kantaa Venäjän sisäisiin asioihin. Tämä on perinteisesti Venäjällä nostattanut niskakarvat pystyyn. Clinton toteaa, että Yhdysvallat ottaa Venäjän kanssa jatkossakin esille asioita kuten ihmisoikeudet, demokraatiakehitys, läpinäkyvyys ja avoimuus. Clinton vielä mainitsee, että Yhdysvallat uskoo näiden asioiden olevan vielä Venäjän oman edun mukaisia ja myös eduksi Venäjän suhteille Yhdysvaltoihin ja muihin valtioihin. (Helsingin Sanomat 2012.) Yhdysvaltojen ulkoministerin lausunnosta näkee, että Yhdysvallat pitää erittäin tärkeänä sitä, että Venäjä kehittyisi läpinäkyvämpään suuntaan. Toisaalta en olisi niin varma siitä, onko paremmasta läpinäkyvyydestä hyötyä Venäjän itsensä näkökulmasta. Voi olla, että liian hyvä läpinäkyvyys paljastaisi liikaa epäedullisia asioita Venäjän talouden rakenteista.

Kuvio 15 antaa hieman perspektiiviä Venäjällä vallitsevasta korruptiosta, kun sen rinnalla on entisiä kommunistisia maita (Puola, Unkari ja Tsekki), entiseen Neuvostoliittoon kuulunut valtio (Viro), maailmanpoliittisesti tapetilla olevia maita (USA, Kiina, Intia, Iran ja Pohjois-Korea), euron kriisin alulle panija (Kreikka) ja Venäjän länsimainen rajanaapuri (Suomi). (Transparency International 1996–2011.) Erikoista on havaita, että Venäjällä korruptio on vieläkin pahempaa kuin Iranissa, joka on viime aikoina ollut paljon esillä oletetun ydinaseohjelmansa vuoksi. Loppujen lopuksi tämän tilaston mukaan ei Venäjällä tilanne ole edes kovin paljon parempi kuin Pohjois-Koreassa. Entisissä kommunistimaissa (Puola, Unkari ja Tsekki) on korruption taso selkeästi parempi kuin Venäjällä. Tosin nyt ei ole käytettävissä tilastoa, joka kertoisi onko korruption taso

ollut jo kommunismin vallan alla huomattavasti parempi Puolassa, Unkarissa ja Tšekissä verrattuna Venäjään. Suhteessa Suomeen on USA:lla aika paljon kirittävä korruption tasossa, mutta maailmanlaajuisesti Yhdysvallat on kuitenkin aika korkealla rankauksessa (sija 24). Viro ei ole kovinkaan paljon jäljessä USA:ta korruption tasossa. Viron korruption taso vuonna 2011 on selkeästi parempi kuin Venäjällä, mutta siitä ei voida vetää johtopäätöstä, että Neuvostoliitosta irtautuminen olisi Viron asemaa noin paljon parantanut. Kimin tutkimusten (2003) mukaan varjotalouden osuus Virossa oli pieni jo Neuvostoliiton vallan alla suhteessa moniin muihin Neuvostoliiton osavaltioihin.

Kuvio 15. Kuvioon on poimittu kymmenen eri maata Venäjän lisäksi ja niiden korruptio-indeksi vuonna 2011 antamaan perspektiiviä Venäjän korruptiolle. Järjestysnumero valtion edessä kertoo sijoituksen 183 maan joukossa vuonna 2011 korruptio-indeksin perusteella. Suomi on toiseksi vähiten korruptoitunut valtio maailmassa vuonna 2011 (jaettu sija Tanskan kanssa). Korruptio-indeksin skaala on 0–10, missä 0 on ”erittäin korruptoitunut” ja 10 on ”erittäin puhdas”. (Transparency International 1996–2011.)

Se, että korruptio on Venäjällä näin merkittävää eikä merkkejä sen vähenemisestä ole näköpiirissä, on todella huolestuttavaa länsimaisesta näkökulmasta. Etenkin siitä syystä se on huolestuttavaa, että Venäjä on jälleen vahvistamassa suurvalta-statustaan ja se on vankistamassa asemiaan maailmapolitiikassa. Joten ei kuulosta hyvältä, että valtio, jolla on merkittävä asema maailmanpolitiikassa, on yksi pahiten korruptoitunut valtio maailmassa. Ja myös Kiinan asema – jonka ihmisoikeudet eivät lähellekään yllä länsimaisiin standardeihin – tulee vahvistumaan maailmataloudessa entisestään. Lisäksi Intia on nousemassa merkittäväksi tekijäksi eikä senkään korruption taso ole kehuttava (kuvio 15). Tässä mielessä tulevaisuus maailmatalouden näyttämöllä läpinäkyvyyttä silmällä

pitäen ei tule aivan ehkä olemaan sitä mitä toivottaisiin, jos ei-läpinäkyvät taloudet otta-
va suurimman vastuun koko maailmantaloudesta ja talouskasvusta. Kreikan kohdalla on
euron kriisin myötä nähty, mihin korruptio ja läpinäkymättömyys pahimmillaan johtaa.

5.5.2 Korruptiolla merkittävä rooli Euroopan velkakriisissä

Kansallisessa korruptioselvityksessä (National Survey on Corruption in Greece 2011),
joka käsitteli vuotta 2011 Kreikassa, tärkein johtopäätös oli, että korruptio Kreikassa on
saanut alkunsa pääosin arvokriisistä. Tämä arvokriisi on syöplynyt sekä kreikkalaiseen
mentaliteettiin että valtion ydin-instituutioihin. Kreikan kansalaisten pitkäaikainen hy-
väksyntä korruptiota kohtaan yhdistettynä siihen, että kreikkalaiset eivät usko voivansa
muuttaa tai vastustaa korruptiota, ajaa ihmiset korruptoituneisiin tekoihin, mikä vahvis-
taa korruption asemaa Kreikassa. Nykyisen talouskatastrofin syntymiseen, mikä Krei-
kassa on tällä hetkellä käsillä, on korruptiolla ollut huomattava ja massiivinen rooli.
Myös tulevaisuudessa korruptio pysyy päähuolenaiheena Kreikalla. Kansalaisten usko-
essa, että heidän johtajat ja virkamiehet käyttävät itsekkääsi hyväkseen auktoriteet-
tiasemiansa ilman rangaistusta, käyttäytyvät he itse myös paljon todennäköisemmin sa-
malla tavalla omassa elämässään. (Transparency International 2012.)

Velkakriisi, joka koskettaa Kreikkaa on seurausta monien vuosikymmenien huonoista
rahankäyttötavoista, huonosta hallinnosta ja rakenteellisista ongelmista. Global Finan-
cial Integrity (2010) arvioi, että rahamäärä 120 miljardia euroa, jonka Kreikan valtio on
menettänyt maan ulkopuolelle viime vuosikymmenen aikana laittomien toimien kautta
kuten lahjukset ja veronkierto, on suunnilleen saman verran kuin Kreikalle leivottu en-
simmäinen pelastuspaketti vuonna 2010. Useat eri arviot viittaavat siihen, että Kreikan
epävirallinen talous eli harmaa talous on huomattavan suuri. Kreikassa veronkierto on
laajalle levinnyttä ja muodostaa ydinosan valtion epävirallisesta taloudesta. Selvästi ve-
ronkierto ei olisi mahdollista, jos veronkantajat eivät olisi Kreikassa korruptoituneita.
(Transparency International 2012.)

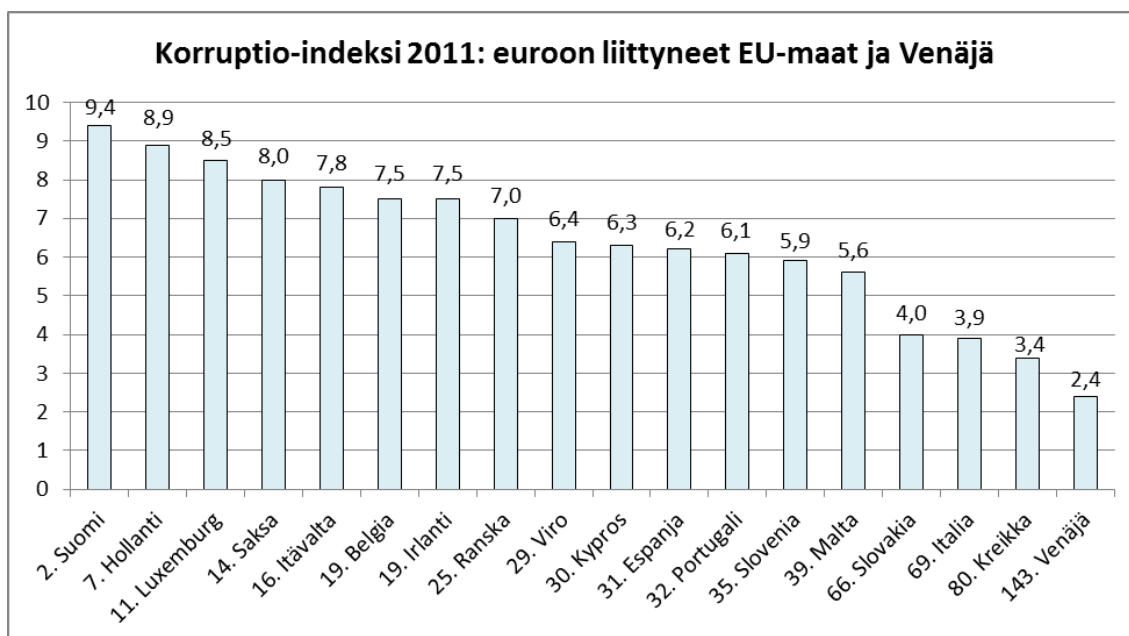
Huono verotarkastussysteemi, jota edesauttaa läpinäkymätön verolainsäädäntö, sallii
yksityishenkilöiden ja yritysten lahjoja tarkastajia ja kiertää veroja. Transparency Inter-
nationalin tekemän Kreikka-tutkimuksen mukaan (National Survey on Corruption in
Greece 2011) oli veronkiertojärjestelyn eli taloustietojen manipuloinnin palveluhinta
verovirastossa suuruudeltaan 100 eurosta aina 20 000 euroon palvelusta riippuen. Nämä
menetettyt verotulot olisivat voineet helpottaa talouden vahvistamista ja estää kriisin
syntymisen ja ei-suositut säästötoimenpiteet, jotka ovat johtaneet laajalle levinneisiin

protesteihin Kreikassa. (Transparency International 2012.) Euroopan kohdalla on nyt nähty mihin pahimmillaan voi korruptio johtaa: kuplan puhjetessa on seurauksena talouskatastrofi, mikä heiluttaa kokonaista maanosaa. Toki Euroopan kohdalla ongelmia paisuttaa yhteinen valuutta eikä ilman sitä kriisin suuruus olisi tätä mittaluokkaa.

Edellisissä kappaleissa lueteltiin monia Transparency Internationalin osoittamia Kreikan talouden ongelmia (mm. huono hallinto, rakenteelliset ongelmat, huonot rahankäyttötavat, huono verotarkastussysteemi, laajalle levinnyt veronkierto ja lahjukset), jotka lopulta johtivat umpikujaan. Luettelo voisi aivan hyvin olla myös tämän päivän Venäjistä. Tilanne Euroopassa antaakin viitteitä siitä, millaisia elementtejä saattaa olla muhimassa pinnan alla tällä hetkellä Venäjän taloudessa. Kuviosta 16 on hyvin nähtävissä millainen korruption taso Venäjällä on Transparency Internationalin mukaan vuonna 2011 suhteessa euroon liittyneisiin EU-maihin. Tilastoista voidaan lukea, että eurokriisissä se valtio, jossa korruptio on ollut kaikista pahinta muihin euromaihin verrattuna, sysäsi ensimmäisen euron kriisiin. Voidaankin ajatella, että jos Venäjä olisi ollut mukana eurossa, olisi se ollut valtio, joka olisi sysännyt ensimmäisenä euron kriisiin, koska sen korruption taso on selkeästi vielä huonompi kuin Kreikassa. Tämä olisi tuonut pintaan Venäjän talouden ongelmat koko maailman nähtäväksi. Näin kävi Kreikalle. Jos Kreikka ei olisi ollut mukana eurossa, olisi se varmasti voinut jatkaa paljon pidempään holtitonta ja korruptoitunutta taloudenpitoaan. Euro on ollut ikään kuin avioliitto, joka on paljastanut kumppanin kaikki puolet, niin hyvä kuin huonot. Venäjä on yksinelävä, eivätkä sen puutteet näin ollen paljastu yhtä herkästi.

Euron kriisi on osoittanut sen kuinka tärkeää on, että valtioiden toiminta on kaikilta osin läpinäkyvää ja vapaa korruptiosta. Kuviosta 16 on hyvin nähtävissä jako niiden maiden kesken, jotka euron kriisissä ovat avun tarpeessa ja jotka ovat taas avun antajia. Korruption tasolla ja hyvällä taloudenpidolla näyttää olevan aivan ilmiselvä yhteys. Tätä yhteyttä ajatellen ei voida olettaa Venäjällä talouden rakenteiden olevan kovinkaan hyvässä kunnossa. Tervehtyäkseen taloudellisesti olisi Venäjän oltava paljon läpinäkyvämpi. Toisaalta suurempi läpinäkyvyys toisi todennäköisesti pintaan Venäjän talouden ongelmat ja Venäjä menettäisi uskottavuuttaan maailmassa, aivan kuten on nyt Kreikalle käynyt. Eikä Venäjä varmasti halua menettää vapaaehtoisesti uskottavuuttaan. Näin ollen onkin vaikea uskoa, että Venäjällä tapahtuisi lähitulevaisuudessa merkittäviä ponnisteluja läpinäkyvämpään suuntaan.

Kuvio 16. Kuviossa ovat euroon liittyneet EU-maat ja Venäjä sekä niiden korruptio-indeksi vuonna 2011. Järjestysnumero valtion edessä kertoo sijoituksen 183 maan joukossa vuonna 2011 korruptio-indeksin perusteella. Suomi on toiseksi vähiten korruptoitunut valtio maailmassa vuonna 2011 (jaettu sija Tanskan kanssa). Korruptio-indeksin skaala on 0–10, missä 0 on ”erittäin korruptoitunut” ja 10 on ”erittäin puhdas”. (Transparency International 1996–2011.)

5.5.3 Oikeusvaltioperiaatteiden toimimattomuus Venäjällä

Venäjän taloutta on ymmärrettävä sen omilla ehdoilla. Sen sijaan, että vain tarkasteltaisiin sitä mikä Venäjällä ei toimi, olisi Alena Ledenevan mielestä keskityttävä siihen, mikä Venäjällä toimii onnistuneesti ja miten se toimii. Oikeusvaltioperiaatteiden toimimattomuus Venäjällä on yksi pääesteistä taloudelliselle ja poliittiselle kehitykselle. Tämä ei vain estä ulkomaalaisia investointeja tulesta maahan, vaan se myös heikentää pyrkimyksiä hillitä pääoman pakoa maasta, veronkiertoa ja omistajaohjauksen väärinkäyttöä. (Ledeneva 2002: 1.)

Itse ainesosat oikeusvaltioperiaatteesta eivät Venäjältä puutu. Se mikä puuttuu, on enemminkin oikeusvaltioperiaatteen kyky toimia johdonmukaisesti. Tähän ovat syynä Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen orgaanisesti syntyneet kirjoittamattomat käytännöt, jotka mutkistavat yhteiskunnan toiminnan johdonmukaisuutta. Kun ymmärretään, kuinka tällaiset kirjoittamattomat säännöt toimivat, helpottaa se tekemään pelisäännöistä paljon läpinäkyvämpiä, ja siten joustavampia positiiviselle uudistukselle. (Ledeneva 2002: 2.)

Venäjän lainsäädäntö sisältää porsaanreikiä, ja yksi seuraus tästä on luottamus kirjoittamattomia sääntöjä kohtaan. Toinen seuraus on virallisten sääntöjen kunnioituksen puute ja niiden mahdoton täytäntöönpano. Asenteet lakeja kohtaan ovat perinteisesti pidättyväisiä ja skeptisiä. Niin kauan kuin tällaiset asenteet vallitsevat, ei yhteiskunnallisia instituutioita kyetä rakentamaan sille tasolle, jonka kustannustehokkaasti toimiva markkinatalous vaatisi. (Ledeneva 2002: 2.)

Läpinäkyvyys on teoreettisesti yksinkertainen lääke Venäjän korruption kitkemiseksi. Jos kaikki yhteiskunnan osa-alueet olisivat Venäjällä läpinäkyviä, olisi mahdotonta toimia korruptoituneesti. On totta, että maailmanlaajuisesti Venäjän korruptiosta ollaan todella paljon ja aidosti huolissaan – mutta vain Venäjän ulkopuolella. Venäjä itse ei tätä huolta kannan. Jos Venäjä pyrkisi läpinäkyvämpään toimintaan ja alkaisi rankaisemaan korruption syyllistyneitä tahoja, joutuisi se nöyrytykseen muun maailman silmissä. Se joutuisi koko maailman edessä todistetusti paljastamaan, kuinka laajalle levinnyttä korruptio heidän yhteiskunnassa onkaan.

Kuitenkin Venäjä on viime aikoina vankistanut asemaansa maailmanpolitiikan näyttämöllä, ja se on noussut Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisestä heikkoudesta. Aika siitä, että Venäjä olisi niin maahan lyödyssä tilassa, että se nöyrtyisi paljastamaan heikkoutensa, näyttäisi olevan ohi. Läpinäkyvyyden vahvistaminen olisi pitänyt tehdä voimakkaasti heti välittömästi Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Neuvostoliitossa hintamekanismi oli täydellisen toimimaton. Hintojen olisi pitänyt antaa vapaasti määräytyä markkinoilla. Käytännössä on havaittu, että Neuvostoliitossa ihmisten oli aivan mahdoton sopeuttaa omaa elämäänsä ja pyrkimyksiään keskusjohtoiseen hintapolitiikkaan. Seurauksena kysynnän ja tarjonnan kahlitsemisesta oli varjotalouden syntyminen kansan keskuudessa. Tutkimusten valossa näyttää vahvasti siltä, että sosialistisissa talouksissa varjotalouden syntyminen on vääjäämätöntä, ja näin kävi myös Neuvostoliitossa, jossa varjotalouden syntymistä oli aivan mahdoton estää.

Varjotalous loi väljyyttä ihmisten elämälle, ja siellä kyettiin kuluttamaan tuloja, joita ei tavaroiden puutteen vuoksi voinut virallisessa taloudessa kuluttaa; kyettiin myös hankkimaan lisätuloja sekä ostamaan tuotteita, joita ei virallisia kanavia pitkin ollut mahdollista saada. Varjotalous antoi ihmisille mahdollisuuden parantaa omaa elintasoaan ja hyvinvointiaan epävirallisia kanavia pitkin. Vuosina 1960–1990 varjotalouden koko kasvoi Neuvostoliitossa noin 18-kertaiseksi.

Varjotalous loi myös pohjan Neuvostoliitossa epärehelliselle toiminnalle, jossa korruptio ja lahjukset näyttelivät suurta osaa. Neuvostoliiton hajottua oli käsillä kriisitilanne, jonka yhteydessä laillistettiin markkinoita, joiden toimintatavat perustuivat varjotalouden lainalaisuuksiin ja korruptioon. Näin osasta aiemmin ilman virallisen talouden siunausta harjoitettuja varjotalouden markkinoita tuli nyt laillisia – eikä sekasortoisesa talouden myllerryksessä näistä markkinoista korruptiota siivottu pois. Näin voidaan todeta, että nykyisen Venäjän korruption juuret ovat Neuvostoliiton aikaisessa varjotaloudessa. Neuvostoliiton hajottua olisi pitänyt olla paljon tarkempi niiden markkinoiden laillistamisessa, jotka sisälsivät korruptiota.

Osa tutkijoista pitää epävirallista taloutta selviytymisstrategiana siirtymätalouksille. Näin ollen laittomien taloudellisten aktiviteettien syntyminen olisi tämä teorian mukaan ollut vääjäämätöntä Venäjällä sen alkaessa siirtyä kohti markkinataloutta. Venäjällä talouden siirtymävaiheessa sivutyöt ovat esiin nouseva ilmiö epävirallisen talouden puolella. Kansalaiset hakevat sivutöiden kautta taloudellista turvaa tulevien tulojen epävarmuutta vastaan. Säästäminen ei näyttäisi olleen Venäjällä kovin suosittu ennaltaehkäisevä vaihtoehto huonojen aikojen varalle. Näyttäisi siltä, että venäläiset ovat kärsineet vielä hieman neuvosto-aikojen kulttuuriperinnöstä, jolloin säästämistä ei pidetty lainkaan arvossa.

Venäjä on yksi korruptoituneimmista maista maailmassa. Vuonna 2011 Transparency Internationalin korruptio-indeksin mukaisessa rankkauksessa (sijalla yksi oleva valtio on vähiten korruptoitunut) Venäjä oli sijalla 143, kun maita oli mukana tilastoinnissa 183. Huolestuttavaa on Venäjällä laajamittaisen korruption lisäksi kansalaisten ja johdon tyytyminen vallitsevaan tilaan. Kansalaiset eivät ole mielipidetutkimusten mukaan nähneet korruptiota Venäjällä kovinkaan suurena ongelmana. Korruptio ja lahjukset on koettu osittain normaaleina kaupankäynnin menettelytapoina. Näin ollen näyttäisi siltä, että Venäjällä korruption suhteen ei ole lähitulevaisuudessa näköpiirissä merkittävää positiivista kehitystä. Tosin muun maailman huoli Venäjän korruptiosta on aitoa.

Euroopassa käsillä oleva euron kriisi antaa kuitenkin varoittavan esimerkin siitä, millaiseen valtavaan talouden myllerrykseen on mahdollista joutua läpinäkymättömyyden ja korruption myötä. Maailman talouksien yhdyttyessä entistä enemmän on Venäjän korruptio myös uhka maailmantaloudelle. Mikäli kansainvälinen talouskehitys jatkuu samaan suuntaan ja tulevaisuudessa valtioiden taloudet ovat entistä enemmän kietoutuneita toisiinsa, on jokainen korruptoitunut merkittävä talousalue potentiaalinen uhka koko maailmantaloudelle. Ongelmat realisoituvat, kun korruptoituneen valtion epäterveet talouden rakenteet murtuvat lopulta omaan heikkouteensa. Näin on käynyt nyt Euroopassa. Ennen globalisoitumista valtioiden talousongelmat eivät ylittäneet oman maan rajoja, mutta nykymaailmassa yhden valtion ongelma on muidenkin ongelma. Näin ollen valtioiden talouksien läpinäkyvyyksien edistäminen on maailmantalouden vakauden ja ennustettavuuden kannalta yksi keskeisimmistä tavoitteista tulevaisuudessa.

Venäläinen talouselämä, jossa korruptiolla on pitkät juuret neuvostotalouden varjotaloudessa, on erittäin hankala tapaus läpinäkyvyyden edistämistä ajatellen. Läpinäkyvyys on tunnusomainen piirre toimivassa markkinataloudessa. Näyttää kuitenkin siltä, ettei Venäjä koskaan siirry puhtaasti länsimaiseen markkinatalouteen. Venäjä näyttää omaksuneen talousjärjestelmäkseen markkinatalouden ja Neuvostoliiton aikaisen varjotalouden kombinaation. Jotenkin venäläiseen ajattelutapaan ei kuulu, että kaikki taloudellinen aktiviteetti tehdään virallisen talouden puolella. Näyttäisi siltä, että venäläiset kokevat varjotalouden lisäävän yksilön vapautta edistää omaa elintasoaan ja suojautua taloudellista epävarmuutta vastaan. Toisaalta, jos onnistutaan saamaan Venäjällä aikaan toimenpiteitä korruption kitkemiseksi ja läpinäkyvyyden edistämiseksi, luo se uskoa siihen, ettei mikään muukaan valtio maailmassa ole mahdottomuus.

LÄHDELUETTELO

Alexeev, Michael (1988). *Market vs. Rationing: The Case of Soviet Housing* [online]. *The Review of Economics and Statistics* 70:3. The MIT Press. Sivut 414–420. [siteerattu 19.2.2012]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:<http://www.jstor.org/stable/1926779>>.

Andreyev, A (1978). *Housing in the USSR Today and Tomorrow*. Novosti Press Agency: Moskova.

Antoshkin, Pavel & Osipov, Dmitri (1985). *Kommissiia pozhilishchno-btovoi rabote profkoma*. Moskova.

Browning, M & Lusardi, A (1996). *Household Saving: Micro Theories and Micro Facts*. *Journal of Economic Literature* 34:1797–1855.

Business International data. TI reports.

Deliagin, M. G. (2000). *Ideologia vozrozhdenia*. Moskova: Forum. Sivu 164.

Desai, P & Idson, T (1998). *Wage arrears, poverty, and family survival strategies in Russia*. Mimeo, Columbia University.

Dobrovinsky, Alexander (2002). *Obyavlena amnistia kapitala*. *Novaia Gazeta*. 25 Maaliskuuta 2002.

Dorn, James A. (1994). Kirja-arvostelu Shane, Scott (1994) teoksesta. *Dismantling Utopia: How Information Ended the Soviet Union* [online]. 1 painos. Chicago: Ivan R. Dee. 324 s. Kirja-arvostelu James A. Dornin tekemänä [online]. *Cato Journal*, Vol. 16, No 2, 1996. [siteerattu 10.11.2011]. Kirja-arvostelu saatavana World Wide Webistä: <URL:<https://www.socialsecurity.org/pubs/journal/cj16n2/cj16n2-7.pdf>>.

Efendiev, Azer (2002). *S nadezhdoi na znakomstva*. *Izvestia*. 23 elokuuta 2002.

Ekonomicheskaiia gazeta (No. 36, 1986) Sivu 18.

- European Bank for Reconstruction and Development (1999). *Transition Report 1999: Ten Years of Transition*. London.
- Fafchamps, M (1992). *Solidarity Networks in Pre-industrial Societies: Rational Peasants with a Moral Economy*. *Economic Development and Cultural Change* 41:147–176.
- Ferguson, Niall. (2008). *Rahan nousu, maailman rahoitushistoria*. 1. painos. Helsinki: Terra Cognita Oy. 380 s. ISBN 978-952-5697-24-7.
- Fogelson, Todd S & Solomon, Peter H (1999). *Crime, Criminal Justice and Criminology in Post-Soviet Ukraine – A Report*. Washington D.C.: National Institute of Justice.
- Frey, Bruno S. & Schneider Friedrich (2000). *Informal and Underground Economy* [online]. Forthcoming in Orley Ashenfelter: *International Encyclopedia of Social and Behavioral Science*, Bd. 12 Economics, Amsterdam: Elsevier Science Publishing Company, 2000. 14 s. [siteerattu 13.2.2012]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:http://faculty.nps.edu/relooney/3041_MT_2.pdf>.
- Fund of Public Opinion (2001). Helmikuu.
- Global Financial Integrity (2010). *Behind the Greek Financial Crisis: \$160 billion lost to illegal capital flight in the last decade, according to analysis from Global Financial Integrity* [online]. [siteerattu 9.7.2012]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:<http://www.gfintegrity.org/content/view/312/70/>>.
- Goskomstat (1999). *Rossiiskii Statisticheskii Ezhegodnik*, Moskova. Sivu 280.
- Goskomstat (2000). *Rossiiskii Statisticheskii Ezhegodnik 2000*, Moskova. Sivut 112 ja 285.
- Goskomstat (Gosudarstvennyi Komitet Rossiiskoi Federatsii Po Statistike) (1999). *Natsional-nye scheta Rossii v 1998 godu: statisticheskii sbornik*. Moskova.

- Gregory, Paul R. & Stuart, Robert C. (1994). *Soviet and Post-Soviet Economic Structure and Performance*. 5. painos. New York: HarperCollins College Publishers. 392 s. ISBN 0-673-46971-9.
- Grossman, Gregory (1987). *Roots of Gorbachev`s Problems: Private Income and Outlay in the Late 1970s.*. Joint Economic Committee, US Congress. Gorbachev`s economic plans. Vol. 1, Washington DC, 1987. Sivut 213–229.
- Grossman, Gregory (1990). *The Second Economy in the USSR and Eastern Europe: A Bibliography*. Berkley-duke occasional papers on the second economy in the USSR, # 21, July 1990.
- Grossman, H.I. & Minseong, K. (2000). *Predators, moral decay, and moral revivals*. European Journal of Political Economy 16.
- Guariglia, Alessandra & Kim, Byung-Yeon (2003). *Earnings uncertainty, precautionary saving, and moonlighting in Russia* [online]. Journal of Population Economics. Vol. 17, No 2. Sivut 289–310. [siteerattu 29.5.2012]. Saatavana world wide webistä:
<URL:<http://www.springerlink.com/content/m2c70ex0w75lpg1h/fulltext.pdf>>.
- Guariglia, Alessandra & Kim, Byung-Yeon (2006). *The dynamics of moonlighting in Russia. What is happening in the Russian informal economy?* [online]. Economics of transition. Vol 14 (1). Sivut 1–45. [siteerattu 31.5.2012]. Saatavana world wide webistä: <URL:<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-0351.2006.00233.x/pdf>>.
- Guttman, J. & Nitzan, S. & Spiegel, U. (1992). *Rent seeking and social investment in taste of change*. Economics and Politics 4. Sivut 31–42.
- Helsingin Sanomat (torstai 28.6.2012). *Uutiset: Hillary Clintonin Suomen-vierailu*. Sivu A4.
- Hillman, A.L. & Schnytzer, A. (1986). *Illegal activities and purges in a Soviet-type economy: a rent-seeking perspective*. International Review of Law and Economics 6. Sivut 87–99.

- Hughes, Donna M (2000). *The “Natasha” Trade: The Transnational Shadow Market of Trafficking in Women* [online]. *Journal of International Affairs*. In the Shadows: “Promoting Prosperity or Undermining Stability?” 53:2. Sivut 625–651. [siteerattu 16.2.2012]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:http://www.heart-intl.net/HEART/081004/natasha_trade.pdf>.
- IDEM Foundation (1998). *Russia versus Corruption: Who Will Win?*. Council of Foreign and Defense Policy, Moskova.
- Index Mundi (2012). *Russia GDP – per capita (PPP)* [online]. [siteerattu 14.8.2012]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:http://www.indexmundi.com/russia/gdp_per_capita_%28ppp%29.html>.
- Index Mundi (2012). *Russia Unemployment rate* [online]. [siteerattu 14.8.2012]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:http://www.indexmundi.com/russia/unemployment_rate.html>.
- International Monetary Fund – 2011 World Economic Outlook.
- Jalan, J & Ravallion, M (1999). *Are the Poor Less Well Insured? Evidence on Vulnerability to Income Risk in Rural China*. *Journal of Development Economics* 58:61–81.
- Johnson, S & Kaufman, D & Shleifer, A (1997). *The unofficial economy in transition*. *Brookings Papers on Economic Activity*. Sivut 159–221.
- Johnson, S & Kaufmann, D & Shleifer, A (1997). *The Unofficial Economy in Transition*. *Brookings Papers on Economic Activity* 2:159–239.
- Kim, Byung-Yeon (2002). *The participation of Russian households in the informal economy* [online]. *Economics of Transition*, Vol. 10 (3). Department of Economics, University of Essex. Sivut 689–717. [siteerattu 28.5.2012] Saatavana world wide webistä: <URL:<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-0351.t01-1-00130/pdf>>.

- Kim, Byung-Yeon (2003). *Informal economy activities of Soviet households: size and dynamics* [online]. Sogang University: Republic of Korea. Sivut 532–551. [siteerattu 13.2.2012] Saatavana World Wide Webistä: <URL:http://www.wcu-snucon.co.kr/upload/catalogue_file/422865801e3d40f1fc7e9cdec8b21477.pdf>.
- Kochar, A (1999). *Smoothing Consumption by Smoothing Income: Hours-of-Work Responses to Idiosyncratic Agricultural Shocks in Rural India*. *Review of Economics and Statistics* 81:50–61.
- Kommersant Daily (2002). 17 kesäkuuta 2002.
- Konstitutsiia SSSR (1982). *Politiko-pravovoi kommentaari*. Moskova. Sivu 150.
- Kouznetsov, Alex & Dass, Mohan (2010). *Does size matter?: A qualitative study into areas of corruption where a firm's size influences prospects for distributors of foreign-made goods in Russia* [online]. *Baltic Journal of Management*, Vol. 5 Iss: 1. Sivut 51–67. [siteerattu 7.6.2012] Saatavana world wide webistä: <URL:<http://dx.doi.org/10.1108/17465261011016559>>.
- Kuzio, Taras (1997). *Ukraine Under Kuchma-Political Reform, Economic Transformation, and Security Policy in Independent Ukraine*. New York: St. Martin's Press. Sivu 152.
- Lacko, M (2000). *Hidden economy – an unknown quantity?* *Economics of transition*, Vol. 8 (1). Sivut 117–149.
- Ledeneva, Alena V. (2002). *How Russia really works* [online]. OpenDemocracy. 16 Tammikuuta 2002. 4 sivua. [siteerattu 14.6.2012]. Saatavana world wide webistä: <URL:<http://opendemocracy.net/content/articles/PDF/253.pdf>>.
- Levada, Yurii (2000). *Ot mnenia k ponimaniu*. Moskova: Moskovskaia shkola politicheskikh issledovani. Sivu 342.

- Levin, Mark & Satarov, Georgy (2000). *Corruption and institutions in Russia* [online]. European Journal of Political Economy, Vol. 16. Sivut 113–132. [siteerattu 4.6.2012] Saatavana world wide webistä: <URL: http://ac.els-cdn.com/S0176268099000506/1-s2.0-S0176268099000506-main.pdf?_tid=a63717538e1422498fc16002e911086e&acdnat=1338809802_8290ae97f4b1beee72e2cddf76601d55>.
- Lewin, Moshe. (2005). Neuvostoliiton vuosisata. 2. painos. Keuruu: Suomen kirjallisuuden tiedotuskeskus. 520 s. ISBN 978-952-01-0252-4.
- Lissyutkina L (1993). *Soviet Women at the Crossroads of Perestroika* in N. Funk and M. Mueller (eds.). Gender Politics and Post-Communism. New York: Routledge.
- Litwack, John M. (1991). *Legality and Market Reform in Soviet-Type Economies* [online]. The Journal of Economic Perspectives 5:4. American Economic Association. s. 77–78. [siteerattu 17.2.2012]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:<http://www.jstor.org/stable/10.2307/1942866>>.
- Lomnitz, Larissa Adler (1971). Reciprocity of Favors in the Urban Middle Class of Chile. In Studies in Economic Anthropology. Sivut 93–106. Washington, DC: American Anthropological Association.
- Lomnitz, Larissa Adler (1988). *Informal Exchange Networks in Formal Systems: A Theoretical Model* [online]. American Anthropological Association 90:1. Sivut 42–55. [siteerattu 13.2.2012]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1525/aa.1988.90.1.02a00030/pdf>>.
- Matveenکو, V & Vostroknoutova, K & Bouev, M (1998). *Transformation decline and preconditions of growth in Russia*. The Economics Education and Research Consortium Working Paper Series, 98/03.
- Morton, Henry (1979). *The Soviet Quest for Better Housing – An Impossible Dream? in Soviet Economy in a Time of Change*. Joint Economic Committee: Washington D.C..

- Mushkin, Andrei E. (1982). *Pravo Grazhdan na Zhilishche*. Leningrad: Lenizdat.
- Oittinen, Vesa. (2006). *Marx ja Venäjä: Marxin kirjeet narodnikeille eli miten Venäjän tulevaisuus jäi avoimeksi*. 1 painos. Vaajakoski: Aleksanteri Papers. 208 s.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2002). *OECD Economic Surveys 2001–2002: Russian Federation*. Paris.
- Pickersgill, Joyce (1976). *Soviet household saving behavior* [online]. *The Review of Economics and Statistics* 58:2. The MIT Press. s. 139–147. [siteerattu 13.2.2012]. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.jstor.org/stable/1924019?seq=3>>.
- Pravda (6/10/1986). Sivut 6. Report that side-payments are common during apartment exchange.
- Pulkov, Andrei (2002). *Ob investitsionnom klimate, i ne tolko*. Rossiiskaia Gazeta. 12 heinäkuuta 2002.
- Roaf, James (2000). *Corruption in Russia*. European II Department, IMF (esitetyt näkökulmat ovat kirjoittajan). Conference on Post-Election Strategy. Moskova. 5–7 huhtikuuta 2000. 1–11 sivua. [siteerattu 15.6.2012]. Saatavana world wide webistä:
<URL:<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.107.2412&rep=rep1&type=pdf>>.
- Rose, R & McAllister, I (1996). *Is money the measure of welfare in Russia?* *Review of Income and Wealth*, 42. Sivut 75–90.
- Rose, R (1994). *Getting by without government: Everyday life in a stressful society*. Centre for the Study of Public Policy. *Studies in Public Policy Working Paper No. 227*. University of Strathclyde.
- Rosser, B & Rosser, M & Ahmed, E (2000). *Income inequality and the informal economy in transition economies*. *Journal of Comparative Economics*, 28. Sivut 156–171.

- Sanjian, A (1991). *Prostitution, the Press and Agenda-Building in the Soviet Policy Process* in A. Jones, W.D. Connor and D.E. Powell (eds.). *Soviet Social Problems*. Boulder: Westview.
- Schmidt-Hebbel, K & Serven, L (1997). *Saving across the World. Puzzles and Policies*. World Bank Discussion Paper 354. Washington.
- Schneider, F. (1999). *Der Sozialstaat zwischen Markt und Hedonismus?*, in: Lamnek, S. und Luedtke, J. (Hrsg.). *Otto-von-Freising-Tagungen der Katholischen Universität Eichstätt, Leske + Budrich, Opladen 1999*.
- Shelley, Lousie (2003). *The trade in people in and from the former Soviet Union* [online]. *Crime, Law & Social Change* 40. American University: Washington D.C. USA. Sivut 231–249. [siteerattu 20.2.2012]. Saatavana World Wide Webistä:
<URL:<http://www.springerlink.com/content/g644550262660845/fulltext.pdf>>.
- Shlapentokh, V. (2003). *Russia`s acquiescence to corruption makes the state machine inept*. *Communist and Post-Communist Studies* 36. Sivut 151–161.
- Shleifer, Andrei & Treisman, Daniel (2000). *Without a Map: Political Tactics and Economic Reform in Russia*. MIT Press.
- Shleifer, Andrei & Vishny, Robert W (1993). *Corruption*. *Quarterly Journal Of Economics*. Volume 108, Issue 3. Elokuu 1993.
- Sutela, Pekka. (1982). *Neuvostotalouden periaatteet*. 1. painos. Porvoo: WSOY. 169 sivua. ISBN 951-0-11637-8.
- Tanzi, Vito (1998). *Corruption Around the World*. IMF Staff Papers. Vol. 45, No. 4. Joulukuu 1998.
- Tarasov, Stanislav (2002). *Zachem Berezovskii raskachivaet lodku*. Vek. 16 elokuuta 2002.
- Tiusanen, Tauno. (2009). *Elämä rautaesiripun varjossa, toisinajattelijan päiväkirja*. 1 painos. Helsinki: Edita Publishing Oy. 224 s. ISBN 978-951-37-5358-0.

- Torgler, Benno & Schneider, Friedrich (2008). *The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy*. [online]. Journal of Economic Psychology. Sivut 228–229. [siteerattu 13.6.2012] Saatavana world wide webistä: <URL:http://ac.els-cdn.com/S0167487008000639/1-s2.0-S0167487008000639-main.pdf?_tid=bac94bc4ae0d3599775ebc2b0e693439&acdnat=1339583405_31fe78e12f5c3628301a122133854598>.
- Townsend, R (1995). *Consumption Insurance: An Evaluation of Risk-Sharing Systems in Low-Income Economies*. Journal of Economic Perspectives 9:85–102.
- Transparency International (1996–2011). *Corruption perception index*. [tiedot vuosilta 1996–2011 ja kuvio 8 vuodelta 2007 on haettu web-sivuilta 4.7.2012]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:<http://www.transparency.org/>>.
- Transparency International (1998).
- Transparency International (2011). *Corruption perception index 2011*. The perceived levels of public-sector corruption in 183 countries/territories around the world [online]. [siteerattu 11.7.2012]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:<http://www.transparency.org/cpi2011/results/>>.
- Transparency International (2012). *Greece: The cost of a bribe* [online]. Posted 3.4.2012. [siteerattu 9.7.2012]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:http://www.transparency.org/news/feature/greece_the_cost_of_a_bribe>.
- Transparency International Greece (2011). *National Survey on Corruption in Greece 2011*.
- Treml, Vladimir & Alexeev Michael (1993). *The Second Economy and the Destabilizing Effect of its Growth on the State Economy in the Soviet Union: 1965–1989* [online]. Duke University in Durham, N. C.: Department of Economics. 74 s. [siteerattu 13.2.2012]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=15546>.

Trud (9/5/1986). Sivut 2.

VTSIOM. *Monitoring obshchestvennogo mnenia*, 1994–2002.

Webster, William H (1997). *Russian Organized Crime-Global Organized Crime Project*. Washington D.C.: Center for Strategic and International Studies. Sivut 26–32.

Yrjönsuuri, Mikko. (1995). Yrjönsuuri Mikon suomennos ja esipuhe John Locke:n teokseen: *Tutkielma hallitusvallasta*. Alkuteos: *Second Treatise of Government: An Essay Concerning the True Original, Extend, and End of Civil Government*. Tampere: Gaudeamus. 270 s. ISBN 951-662-640-8.